

”Pelkosi ei siten ole objektiivisesti perusteltua”

Queer-turvapaikanhakijan haavoittuvuuden tunnistaminen ja tunnustaminen
turvapaikkaprosessissa

Mimosa Puumalainen

Pro gradu -tutkielma

Kevät 2023

Sosiaalityö

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Lapin yliopisto

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: ”Pelkosi ei siten ole objektiivisesti perusteltua”. Queer-turvapaikanhakijan haavoittuvuuden tunnistaminen ja tunnustaminen turvapaikkaprosessissa.

Tekijä: Mimosa Puumalainen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -tutkielma/Maisteritutkielma_x Lisensiaatintutkimus__

Sivumäärä: 112

Liitteiden lukumäärä: 2

Vuosi: 2023

Tiivistelmä:

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella queer-turvapaikanhakijoiden, eli seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kansainvälistä suojelua hakevien haavoittuvuuden tunnistamista ja tunnustamista tapauskertomuksen avulla. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat turvapaikanhakijat on luokiteltu erityisen haavoittuvaksi ryhmäksi, johon kuuluvien tulisi saada erityistukea turvapaikkaprosessin aikana. Heidän tunnistamisessaan on kuitenkin ollut paljon ongelmia niin Suomessa kuin kansainvälisesti. Queer-turvapaikanhakijoiden asioissa tehdään turvapaikkaprosessin aikana niin sanottua uskottavuusarviointia, jonka avulla maahanmuuttoviranomaiset määrittelevät sitä, uskovatko he kyseisen hakijan kertomusta identiteetistään ja turvantarpeestaan. Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin erityisesti viranomaisten tekemää uskottavuusarviointia ja haavoittuvuuden tunnistamista sekä näiden haasteita yhden, Suomeen 2015 turvapaikanhakijana saapuneen queer-ihmisen viranomaisasiakirjojen ja haastatteluiden kautta.

Tutkimusmetodologiana hyödynnettiin Dorothy Smithin kehittämää institutionaalista etnografiaa, jonka avulla tarkasteltiin valtasuhteita ja muun muassa institutionaalisen totuuden muodostumista. Lisäksi tutkimuksessa sovellettiin queer-teoriaa seksuaalisuuteen, sukupuoleen ja ihmissuhteisiin liittyvien normien tunnistamisen ja purkamisen työvälineenä. Haavoittuvuuden suhteen tutkimuksessa sovellettiin Martha Finemanin kehittämää haavoittuvuuden analyysiä.

Tutkimuksen keskeisimpiä tuloksia ovat tarkasteltujen turvapaikkaprosessien lähtökohtaiset heterouden ja ei-haavoittuvuuden olettamukset, oman identiteetin todistelun kynnyksen nousu todella korkeaksi ja se, ettei esimerkiksi lisäselvityksiä tai asiantuntijalausuntoja otettu huomioon uskottavuusarvioinnissa. Tutkimus ehdottaa, että sen sijaan, että turvapaikanhakijoiden kohdalla keskitytään ainoastaan ryhmäperustaiseen haavoittuvuuden arviointiin, tulisi tunnustaa se, että niin lähtömaat kuin myös länsimaiset viranomaisjärjestelmät ovat usein queer-turvapaikanhakijoille haavoittavia ympäristöjä. Queeriyys itsessään ei merkitse automaattisesti haavoittuvuutta, vaan usein queer-ihmiset joutuvat elämään ja toimimaan heille haavoittavissa ympäristöissä.

Avainsanat: queer-pakolaisuus, queer-turvapaikanhakijat, queer-teoria, haavoittuvuus, haavoittavat ympäristöt, heteronormatiivisuus, homonormatiivisuus, vallankäyttö, institutionaalinen etnografia

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi_x_

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Queer -ja LHBTIQ+-tietoa ja teoriapohjaa	4
2.1 Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus	4
2.2 Queer-teoria ja siihen liittyviä keskeisiä käsitteitä	6
2.3 Intersektionaalisuus queer-teoriassa ja nykypäivän aktivismissa	9
2.4 Syrjintä, vähemmistöstressi ja marginalisaatio	11
2.5 Sosiaalityön yhteyksiä queer-teoriaan	14
2.6 Vaino ja haavoittuvuus	17
3. Queer-pakolaiset ja heitä ympäröivä järjestelmä	20
3.1 Suomen turvapaikkajärjestelmä	20
3.2 Queer-pakolaiset Suomessa	24
3.3 Haavoittuva asema ja haavoittava ympäristö	27
3.4 Suositukset, säädökset ja selvitykset aiheesta	32
4 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat	34
4.1 Tutkimustehtävä ja sitä tarkentavat tutkimuskysymykset	34
4.2 Institutionaalinen etnografia, heteronormatiivisuuden instituutio sekä seksuaalisuuden ja sukupuolen hierarkiat	35
4.3. Aineisto	38
4.4 Aineistoanalyysi	40
4.5 Tutkittavan henkilöllisyyden suojaaminen ja muut eettiset kysymykset	46
5. ” Et ole tuonut asiaa esiin turvapaikkapuhuttelussa.” – N:n ensimmäisen turvapaikkaprosessin kulku	50
5.1 Ensimmäinen puhuttelu ja kielteinen päätös	50
5.2 Totuuskäsitykset ja valta turvapaikkaprosessin ja yksilön mahdollisuuksien määrittäjinä	53
5.3 Hallinto-oikeuden ja Korkeimman Hallinto-oikeuden käsittelyt ensimmäisessä prosessissa	55
6 Seksuaalisen suuntautumisen tunnistaminen ja tunnustamisen kysymykset uusintahakemuksen yhteydessä	59
6.1 ” <i>Hakija on homoseksuaali</i> ” - uusintahakemus ja oma lisäselvitys	59
6.2 ” <i>Keskeytetään hakija ja kehotetaan keskittymään vain uusiin perusteisiin</i> ” - uusi puhuttelu Maahanmuuttovirastolla	60
6.3 ” <i>Potilas on homo</i> ” - asiantuntijatahojen lausunnot seksuaalisuudesta ja ihmiskaupasta	63
6.4 ” <i>Maahanmuuttovirasto ei hyväksy kertomaasi</i> ” – tunnistamattomuus ja todistelun kynnys toisessa turvapaikkapäätöksessä	66
6.5 ” <i>Olen ei-haluttu henkilö</i> ” – yhteenvetoa turvapaikkaprosessien ongelmatiikasta	72
7 Haavoittuvuuden tunnistaminen ja tunnustaminen N:n turvapaikkaprosesseissa	77

7.1 ”Koska et ole homoseksuaali” – ongelmat uskottavuusarvioinnin rakentumisessa	77
7.2 ”Onko sinuun kohdistunut henkilökohtaista uhkailua joltain taholta?” – haasteet liittyen pärjäämiseen turvapaikkamenettelyssä	84
7.3 ”Sinun on kohtuudella voitu odottaa pystyvän kertomaan” – ulkopuolelta N:n liitetyt odotukset tai ominaisuudet	89
7.4 ”Maahanmuuttovirasto ei hyväksy kertomustasi sinuun kohdistuneesta hyväksikäytöstä tosiseikkana.” – esteet haavoittuvuuden tunnistamiselle ja tunnustamiselle turvapaikkamenettelyssä	91
7.5 ”Pelkosi ei siten ole objektiivisesti perusteltua” – haasteet pelon ja uhan perustelussa	93
7.6 ”Sinuun ei ole kohdistunut vainoksi katsottavaa tekoa” – yhteenvetoa haavoittuvuuden tunnistamattomuuden haasteista	96
8. ”En ole voinut muuttua” – johtopäätökset ja pohdinta	100
Lähteet	113
Liite 1 Infokirje ja suostumus suomeksi ja englanniksi	121
Liite 2: Queer-sanasto	126

1 Johdanto

Tässä tutkimuksessa tarkastelen queer-turvapaikanhakijoiden haavoittuvuuden tunnistamista ja tunnustamista suomalaisissa viranomaisympäristöissä tapaustutkimuksen keinoin. Olen erityisen kiinnostunut tarkastelemaan sitä, millaiseen normi- ja tietopohjaan seksuaalisuudeltaan ja sukupuoleltaan moninaisten turvapaikanhakijoiden uskottavuusarviointi perustuu. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat pakolaiset kuuluvat erityisiin haavoittuviin ryhmiin ja muun muassa Euroopan Perusoikeusviraston ja YK:n pakolaisjärjestön mukaan kyseisiin ryhmiin kuuluviin ihmisiin kohdistuva vaino usein jatkuu lähtömaan lisäksi usein niin matkalla kuin vastaanottokeskuksissa ja kohdemaiden yhteisöissä (FRA 2017, 2–5, 13; UNHCR 2010, 10).

Käytän tutkimuksessa sanaa *queer* merkitsemään erilaisia identiteettejä, jotka eroavat heteroudesta ja cis- sukupuolisuudesta. Usein käytetään joko termiä LHBTIQ-pakolaisuus tai queer-pakolaisuus viittaamaan niin seksuaalisuudeltaan kuin sukupuoleltaan moninaisiin turvapaikanhakijoihin, pakolaisiin ja pakolaistaustaisiin kuin paperittomiin, eli palveluiden ulkopuolella oleviin henkilöihin. Cis-sukupuolisilla viitataan henkilöihin, joiden sukupuoli vastaa syntymässä määriteltyä sukupuolta (Karvinen ja Venesmäki 2019). Queer nähdään usein eräänlaisena sateenvarjokäsitteenä, jonka alle erilaiset seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden kategoriat sijoittuvat. Tuolloin queer muuntuu usein yhdeksi identiteetiksi esimerkiksi homon ja muunsukupuolisen rinnalle. Tällöin unohtuu kuitenkin se, että queer itsessään pyrkii haastamaan vakiintuneisiin identiteettikategorioihin perustuvaa ajattelua ja politiikkaa. (Hekanaho 2019, 148.) Olen valinnut käyttää tutkimuksessani nimenomaan sanaa queer sen vuoksi, että mielestäni oleellisinta ei ole se, pystytäänkö seksuaalisuudeltaan ja/tai sukupuoleltaan moninainen turvapaikanhakija asettamaan tarkasti johonkin tiettyyn identiteettikategoriaan, vaan se, tunnistetaanko hänen tarpeensa saada turvaa sen vuoksi, että häneen voi kohdistua vainoa vähemmistöaseman vuoksi.

Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta käytetään lyhenteenä vaihtelevia kirjainyhdistelmiä. Pitkään kansainvälisesti käytössä olleeseen LGBT-lyhenteeseen, joka viittaa lesboihin, homoihin, biseksuaaleihin ja transsukupuolisiin, on tullut erilaisia lisäyksiä. Virallista ”oikeaa” yhdistelmää ei ole, mutta inklusiivisuuden vuoksi siihen

lisätään usein esimerkiksi A viittaamaan aseksuaaleihin, I viittaamaan intersukupuolisiin, Q viittaamaan joko queeriin ja/tai questioningiin (joka kuvaa sitä, että henkilö vielä pohtii, tutkii tai ei halua määritellä identiteettiään) ja +-merkkiä kuvaamaan heitä, joiden identiteetteihin ei ole erikseen viitattu kirjainryppäässä. (Marinucci 2010, 42, 43.) Avaan näitä käsitteitä tarkemmin teoriapohjaa käsittelevissä luvuissa ja lisäksi olen koonnut lukijoiden avuksi erillisen queer-sanaston, joka löytyy liitteistä.

Queer-teoria on tiivistetysti teoriaa ja tutkimusta siitä, millaisia vallitsevia normeja yhteiskunnassamme on seksuaalisuuteen, sukupuoleen ja ihmissuhteisiin liittyen, kuinka ne vaikuttavat ja miten niitä tulkitaan (Berg & Wickman 2010, 11). Queer-teoriaa on pyritty käyttämään sosiaalisen muutoksen välineenä tasa-arvoisemman ja kaikille turvallisemman yhteiskunnan rakentamiseksi (Kirsch 2000, 17). Sosiaalityön tutkimuksessa queer-teoriaa on käytetty vasta vähän, vaikka se onkin saavuttanut oman paikkansa kriittisen yhteiskuntatutkimuksen alueella. Queer-tutkimus suhtautuu kriittisesti yhteiskunnan normeihin ja hierarkioihin ja peräänkuuluttaa tutkijan reflektiota. (Söderström 2019, 48.) Kun tutkin queer-teorian näkökulmasta, käsitelän kriittisesti muun muassa sitä, millaisista normiasetelmista käsin queer-pakolaisten asioita käsitellään viranomaisten toimesta.

Seksuaalisuus ja sukupuoli nähdään queer-teoriassa elävinä, kehittyvinä ja neuvottelun alaisina asioina (Grzanka 2019). Kuitenkin juuri viranomaisten kykenemättömyys tunnistaa queer-identiteettien eroamista perinteisistä lokeroivista seksuaalisuuden ja sukupuolen kategorioista tuottaa tilanteita, joissa queer-turvapaikanhakijoiden, pakolaisten ja paperittomien tarvetta turvalle ja palveluille ei tunnisteta. Haluan tässä tutkimuksessa tarkastella queer-pakolaisten erityistä haavoittuvuutta etenkin siitä näkökulmasta, kuinka seksuaalisuudeltaan ja sukupuoleltaan moninaisiin pakolaisiin kohdistetaan hetero- ja cis-normatiivisia asenteita sekä käytäntöjä viranomaisprosesseissa. Näiden normien tarkasteluun ja purkamiseen hyödynnän queer-teoriaa, institutionaalista etnografiaa ja Martha Finemanin kehittämää haavoittuvuuden analyysiä.

Olen työskennellyt useiden vuosien ajan seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden kysymysten parissa nimenomaisesti pakolaistyöhön keskittyen. Kokemukseni kentältä on, että viranomaistyön puutteet tekevät turvapaikkaprosesseista usein kohtuuttoman raskaita ja kalliita niin inhimillisesti kuin kansantaloudellisesti tarkasteltuna. Esitänkin, että laadukkaammat viranomaisprosessit, varhaiseen tunnistamiseen ja erityistukeen

panostaminen olisivat kaikkien yhteinen etu ja helpottaisivat myös viranomaistyön kuormitusta. Tutkimukseni tarkoituksena on tuottaa lisätietoa queer-pakolaisten asemasta sekä edistää käytäntöjä, joiden avulla queer-turvapaikanhakijoiden, -pakolaisten ja -paperittomien kohtaamat erityishaasteet tulisivat näkyviin, ne tunnistettaisiin ja tunnustettaisiin ja heitä suojattaisiin nykyistä paremmin. Tavoitteena on myös valottaa viranomaistoiminnan ja -prosessien mahdollista haitallista normatiivisuutta, jota tulisi purkaa, jotta aidosti yhdenvertainen ja myös haavoittuvissa asemassa olevia suojaava viranomaistyö toteutuisi. Tunnistan, että kaikki normit eivät tietenkään ole haitallisia mutta tutkimukseni kannalta oleellista on tunnistaa nimenomaan haitallisia ja piilotettuja normeja. Ajattelen, että viranomaistyö ja sitä ohjaava lainsäädäntö heijastelevat yhteiskunnan asenteita ja arvoja laajemmin ja niissä muutokset tapahtuvat usein viiveellä siitä, millaista edistystä yhteisöjen arvoissa sekä asenteissa on tapahtunut.

Tässä tutkimuksessa käytän aineistona yhtä tapausta, eli yhden queer-turvapaikanhakijan tarinaa, hänen viranomaisasiakirjojaan ja hänen kanssaan käymiäni keskusteluja. Käytän hänestä nimeä N. Olemme N:n kanssa käyneet tarkkaan läpi suostumukseen liittyviä asioita ja hän on allekirjoittanut kirjallisen suostumuksen. Näen aidon suostumuksen olevan jatkuvaa ja aktiivista, joten olen käynyt N:n kanssa keskusteluita pitkin tutkimusprosessia ja N:llä on ollut tieto siitä, että hän olisi voinut missä tahansa vaiheessa peruuttaa osallistumisensa tutkimukseen. Artikkelissaan *Case and Situation Analysis* Clyde Mitchell (2004, 168, 169) toteaa tapaustutkimuksen yksinkertaisemmillaan tarkoittavan sitä, että yksittäisestä asiasta on haalittu mahdollisimman paljon tietoa, jota sitten tarkastellaan; kyseessä voi olla yhden ihmisen elämäntapahtuma tai jokin tarkkaan rajattu, useita ihmisiä koskettava tapahtuma. Case study -tyyppinen, ainutkertaisiin tapauksiin keskittyvä tutkimus voi tuottaa tietoa, joka laajentaa yleisiä käsityksiä tutkittavista ilmiöistä. Tapaustutkimuksella voikin olla suurempi rooli kysymysten muodostajana kuin kysymyksiin ehdottomien vastausten tuottajana. (Lincoln & Guba 2004, 51, 52.) Tutkimuksessani avaan N:n viranomaisprosessien selostusten ja analyysin avulla niitä moninaisia haasteita, joita queer-turvapaikanhakijat viranomaisprosesseissa kohtaavat, etenkin niin sanotussa uskottavuusarvioinnissa, eli siinä, millä tavalla ja millaiseen tietopohjaan perustuen viranomaiset määrittelevät turvapaikanhakijoiden seksuaalista suuntautumista ja sukupuoli-identiteettiä. Vaikka tutkimuksessani on kyse ”vain” N:n tarinasta, näen sillä olevan paljon kerrottavaa myös lukemattomien muiden turvapaikanhakijoiden

kokemuksista suomalaisessa viranomaisjärjestelmässä. Tutkimuksellani voi nähdä muutakin arvoa kuin ainoastaan queer-pakolaisten viranomaisprosessien tarkastelun tuottaman arvon, sillä se voi tuottaa työvälineitä ja herättää keskustelua viranomaistoiminnan normien analysoimisesta laajemmin.

Avaan ensimmäisissä luvuissa oleellisia käsitteitä ja tietopohjaa queer-turvapaikanhakijoihin liittyen, esittelen sen jälkeen tutkimuksen asetelman sekä metodologian, jonka jälkeen selostan N:n viranomaisprosessit ja analyysini niistä. Lopuksi esitän pohdintaa mahdollisista parannusehdotuksista viranomaisprosesseihin, siitä, millaisia oletuksia ja odotuksia N:n on viranomaisprosesseissa liitetty ja sitä, millaisin toimin häntä olisi voitu tehokkaammin tukea. Johtopäätöksissä vedän yhteen niitä haasteita, joita queer-turvapaikanhakijat kohtaavat ja myös sitä, millaista jatkotutkimusta olisi aiheellista tehdä.

2 Queer -ja LHBTIQ+-tietoa ja teoriapohjaa

2.1 Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus

Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta (tai seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä) puhuttaessa puhutaan tavallisesti seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuoli-identiteetistä. Molemmat ovat hyvin monitasoisia ilmiöitä, joista opitaan jatkuvasti lisää. Toisaalta näiden ilmiöiden nimeäminen ja erottelu on tärkeää, mutta se voi myös kaventaa käsitystämme ilmiöiden monitasoisuudesta ja elävyydestä. (Nissinen 2011, 14.)

Seksuaalisella suuntautumisella tarkoitetaan tavallisesti sitä, kehen seksuaalisuus kohdistuu ja sukupuoli-identiteetillä taas sitä, kuka henkilö itse on. (Nissinen 2011, 14–15) Seksuaalista suuntautumista voidaan kuvailla esimerkiksi sanoilla homo (mies joka tuntee seksuaalista/romanttista vetoa ensisijaisesti miehiin), lesbo (nainen, joka tuntee seksuaalista/romanttista vetoa ensisijaisesti naisiin), bi/panseksuaali (henkilö, joka tuntee vetoa kahta tai useampaa eri sukupuolta oleviin henkilöihin tai henkilö, joka kokee, ettei toisen sukupuolella ole mitään merkitystä) tai hetero (henkilö joka tuntee

seksuaalista/romanttista vetoa ensisijaisesti muuta kuin omaa sukupuolta oleviin henkilöihin). (Karvinen ja Venesmäki 2019.)

Transsukupuolisella viitataan ihmiseen, jonka sukupuoli ei vastaa syntymässä määritettyä sukupuolta. Cissukupuolinen taas on henkilö, jonka sukupuoli vastaa syntymässä määriteltyä. Sukupuolella tarkoitetaan erilaisista geneettisistä, kehityksellisistä, fysiologisista, hormonaalisista, kulttuurillisista ja sosiaalisista ominaisuuksista koostuvaa jatkumoa, joka ei ole yksiselitteisesti kaksijakoinen. Sukupuoleen liittyvät myös sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu. (Seta, n.d.) Intersukupuolisuus on kattokäsite laajalle joukolle erilaisia kehon variaatioita (esimerkiksi kromosomien, toimintojen tai sukuelinten tasolla), joissa henkilön sukupuoli ei ole yksiselitteisesti mies tai nainen. Intersukupuolisuus itsessään ei määrittele henkilön sukupuolta. Muunsukupuolinen on henkilö, joka ei koe olevansa mies tai nainen, vaan jotain muuta, kenties näiden kahden väliltä tai jotain täysin kaksijakoisen sukupuolijärjestelmän ulkopuolelta. Sukupuoleton on henkilö, jolla joko ei ole sukupuoli-identiteettiä tai jolle sukupuolettomuus itsessään on sukupuoli-identiteetti. (Karvinen ja Venesmäki 2019.)

Queer-käsitettä käytetään eräänlaisena kattokäsitteenä seksuaalisuudeltaan ja/tai sukupuoleltaan moninaisille ihmisille, mutta jotkut kokevat queerin itsessään identiteetiksi tai käyttävät sitä terminä moninaisuudelle silloin, kun sitä ei haluta lähteä määrittelemään sen tarkemmin. (Grzanka 2019.) Identiteetti on muun muassa tietoa siitä, kuka minä olen ja missä olen kotonani ja siihen liittyy käsitys omasta ihmisarvosta. Suhde omaan seksuaaliseen identiteettiin syntyy yhteisvaikutuksessa ympäristön kanssa muun muassa siitä, millaisia arvolatauksia identiteetille annetaan. Se, miten henkilön seksuaaliseen identiteettiin suhtaudutaan vaikuttaa vahvasti itsetuntoon ja oman itsen hyväksyntään. (Nissinen 2011, 14–17) Onkin tärkeää kunnioittaa jokaisen oikeutta niin itsemäärittelyyn kuin itsemäärittelemättömyyteen. Kirjassaan *Feminism is Queer: The intimate connection between queer and feminist theory* yhdysvaltalainen filosofian ja sukupuolentutkimuksen professori Mimi Marinucci (2010, 17) toteaa, että queer-sanaa on helposti puhekielessä käytetty korvaamaan homo-sanaa, mutta kyseessä on kuitenkin täysin eri käsite. Queeriyden käsitteen takana on suuri työ, jolla on pyritty tuomaan esiin homouden käsitteen (ja muiden tiukkalinjaisten, seksuaalisen ja sukupuolen moninaisuuteen viittaavien käsitteiden) rajallisuudet ja queer-käsitteen mukanaan tuomat uudet mahdollisuudet.

Sateenkaari-etuliitettä käytetään useissa eri yhteyksissä viittaamaan seksuaalisuuden ja/tai sukupuolen moninaisuuteen. Esimerkiksi sateenkaariperhe-käsitettä käytetään kuvailtaessa perhettä, jossa yksi tai useampi aikuinen on seksuaalisuudeltaan tai sukupuoleltaan moninainen. (Karvinen ja Venesmäki 2019.)

Niin sanottu “kaapista ulos tuleminen” (coming out) tarkoittaa oman vähemmistöidentiteettin paljastamista. Kaapista ulos tuleminen ei kuitenkaan ole millään lailla vaade vähemmistöön kuulumiselle ja onkin tärkeää muistaa, että jokaisella on oikeus määrittellä, milloin ja kenelle tulee ulos. Kaappi ei myöskään ole puhtaan kaksijakoinen tila vaan yksilö voi yhtäaikaaisesti olla sekä kaapissa että ulkona sieltä esimerkiksi eri tuttavapiireissä tai eri asioiden suhteen. (Kirsch 2000, 92-93.)

Queer-turvapaikanhakijoiden kohdalla on tärkeää huomioida se, että usein heillä ei ole ollut mahdollisuutta saada länsimaisen käsitteistön mukaista tietoa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta, eivätkä heidän identiteettinsä välttämättä vastaa länsimaista käsitteistöä. On myös tärkeää muistaa, että erityisesti queer-turvapaikanhakijat voivat olla tilanteessa, jossa heidän ei ole vielä turvallista ”tulla kaapista”, koska he saattavat esimerkiksi majoittua vastaanottokeskuksissa tai queer-fobisten sukulaisten luona (esim. UNHCR 2015).

2.2 Queer-teoria ja siihen liittyviä keskeisiä käsitteitä

Tutkimukseni teoreettisina lähtökohtina on queer-teoria ja sen keskeiset käsitteet. Intersektionaalisuutta, feministisiä ja queer-teorioita tutkiva Patrick R. Grzanka (2019) toteaa artikkelissaan *Queer Theory*, että queer-teorian juuret ovat vahvasti poliittisessa aktivismissa ja sen vuoksi queer-teorian kohdalla teorian ja metodin välinen raja ei ole niin selkeä kuin useiden muiden teorioiden kohdalla. Usein queer-teoriaa käytetäänkin lähestymistapana, tarkastelun välineenä. Queer-teoria onkin hyvä työväline sen käsittelyyn, että esimerkiksi homon ja heteron kaltaiset käsitteet ovat rakennettuja eivätkä absoluuttisia. Niin identiteetit kuin “kaappi” nähdään queer-teorian kautta asioina ja tiloina, jotka elävät, aaltoilevat ja joista käydään neuvotteluja pitkin elämää ja erilaisissa tilanteissa. Queer-teoriassa heteronormatiivisuus nähdään sosiaalisena voimana, joka vaikuttaa niin yhteiskunnan kuin yhteisöjen ja ihmissuhteiden rakenteisiin niin hiljaisesti kuin ääneen sanottuna. (Grzanka 2019.)

Ruotsalaiset sosiologit Martin Berg ja Jan Wickman (2010, 11) määrittelevät queer-teorian keskeisiksi kysymyksiksi nimenomaisesti heteronormatiivisuuden, eli

heteroseksuaalisuudesta kumpuavien normatiivisten käsitysten ja käytäntöjen kyseenalaistamisen sekä näiden vaikutusten tarkastelemisen. Queer-käsite itsessään voidaan määritellä monin eri tavoin. Se viittaa niin ei-heteroihin, ei-cis-sukupuolisiin identiteetteihin kuin akateemisiin ja poliittisiin käsitteisiin sekä aktivistisiin liikkeisiin. Queer-käsitettä on käytetty sateenvarjokäsitteenä seksuaalisuudeltaan ja/tai sukupuoleltaan moninaisille ihmisille. On kuitenkin tärkeää muistaa, että kaikki yksilöt, jotka näihin ryhmiin kuuluvat, eivät tunne käsitettä omakseen ja identifioitu siihen. Sanalla viitataan myös normeista poikkeaviin suhdemuotoihin ja elämäntyyliin. (Grzanka 2019.) Normilla tarkoitetaan käyttäytymistä ohjaavaa sääntöä, ohjetta tai mallia. Normit saavat yhteisön jäsenet käyttäytymään yhdenmukaisella tavalla. Normin toisena puolena on yleensä sanktio, eli jonkinlainen normin noudattamiseen liittyvä pakote. Sanktio voi olla positiivinen eli palkkio niille, jotka normia noudattavat, tai negatiivinen, eli rangaistus normin ”rikkojille”. (Husa & Pohjalainen 2002, 2.)

Antropologi ja queer-tutkija Max H. Kirsch mukaan queer-teoria on syntynyt opiskelijoiden ja tutkijoiden vaatimuksesta tinkimättömämmälle tutkimukselle siitä, millaisia kulttuurisia normeja pidetään itsestäänselvyyksinä ja kuinka ihmisoikeudet ja inkluusio toteutuvat niin tutkimuksessa kuin yhteiskunnassa. Kirsch kuitenkin näkee alkuvaiheen queer-teoriassa yhtenäisyyksiä kapitalistiseen ajatteluun, jossa itsenäinen, kuluttava yksilö nähdään tavoitteena. (Kirsch 2000, 17.) Queer-teoria ja siitä kumpunneet aktivistiset liikkeet ovat kuitenkin kehittyneet suurimmalta osin eri suuntaan kapitalistisista arvoista ja ajattelutyyleistä. (Kirsch 2000, 17.)

Patrick R. Grzanka (2019) viittaa queer-teoriaa määritellessään sosiologeihin Arlene Stein ja Ken Plummer, jotka vuonna 1994 luettelivat seuraavat ominaisuudet queer-teorian tunnuspiirteiksi: seksuaalisuuden käsitteellistäminen tavalla, jossa siinä nähdään valtaa yhteiskunnan eri osa-alueilla, seksuaalisten ja sukupuolisten määritteiden näkeminen kapeina ja ongelmallisina, identiteettien näkeminen muuttuvina ja elävinä, sellaisten kansalaistoiminnan strategioiden hylkääminen, jotka johtavat homonormatiiviseen hyväksytyksi tulemiseen ja halukkuuteen neuvotella alueista, joita ei aina nähdä seksuaalisuuteen kuuluviksi, eli myös ei suoraan seksuaalisten asioiden käsitteleminen queerin linssin läpi. Queer-teoria on kritisoinut muodostunutta ”homonormatiivisuutta”, joka tarkoittaa ilmiötä, jossa queer-ihmiset ovat pyrkineet tullakseen hyväksytyksi valtaväestön puolesta imitoimaan elämässään heteronormatiivisia elämäntapoja. Homonormatiivisuus on nähty ongelmallisena muun muassa siksi, että se on viestinyt siitä, että ainoastaan tietyllä tavalla elävät queer-

ihmiset “ansaitsevat” enemmistöjen hyväksynnän ja ovat “oikeanlaisella”, tarpeeksi heteronormia muistuttavalla tavalla queerejä. (Berg & Wickman 2010, 85, 86.)

Patrick R. Grzanka toteaa Arlene Steinin ja Ken Plummerin listaamien ominaisuuksien pätevän yhä queer-teoriassa ja painottaa sitä, että queer-teoriaan kuuluu analyysien lisäksi myös toimintaa ja se voidaan nähdä myös metodina asioiden käsitteellistämiseen ja esimerkiksi tutkimusten suunnittelemiseen. (Grzanka 2019.) Queer-teorian toiminnallinen, kansalaisaktivistinen pohja on vahva, sillä se on kehittynyt 1960-luvun jälkeisessä, vasemmistolaisen politiikan ilmapiirissä, jossa queeriys; se, ettei mahdu yhteiskunnan asettamiin normeihin, nähtiin itsessään vastarintana. Suosittumaksi queer tuli itsemäärittelyn käsitteenä ja myös tutkimuksessa 1980-luvulla ja sen jälkeen. Niin tutkimuksessa kuin identiteettikäsitteenä queer viittaa määrittelyjä vastustavaan seksuaalisuuden ja sukupuolen määrittelyyn. Suurin osa queer-teoreetikoista on yhtä mieltä siitä, että tiukkarajaisista, kaksinapaisista käsitteistä kuten homoseksuaalisuus/heteroseksuaalisuus tulisi luopua ja että sukupuolen ja seksuaalisuuden määrittelyyn tulisi käyttää useampia tapoja ja analyysejä. Tutkijat toivovat moninaisuuden laajempaa hyväksyntää. Moninaisuus queer-tutkimuksen valossa merkitseekin muun muassa normatiivisuuden vastustamista. (Kirsch 2000, 32-36.)

Ranskalainen filosofi Michel Foucault on vaikuttanut vahvasti queer-teorian syntyyn, etenkin hänen ajatuksensa siitä, kuinka valtasuhteet ja keskustelu seksuaalisuuteen liittyen ovat läsnä kaikkialla, niin kouluissa, kodeissa kuin työpaikoilla ja poliittisessa päätöksenteossa. Foucaultin mukaan valtiot ovat ehdollistaneet kansalaiset säätelemään ja hallitsemaan itseään ja toisiaan ja tämä hienovarainen sosiaalinen kontrolli on läsnä etenkin seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvässä kulttuurissa. (Grzanka 2019.) Kun queer-teorian mukaan on oleellista vastustaa valtakulttuurin heteronormeja, on tärkeää määrittellä myös kulttuurin käsite. Kulttuuri voidaan nähdä ilmiönä, joka läpäisee niin organisaatioiden, yhteisöjen kuin kokonaisten väestöryhmien tapoja ja ominaispiirteitä kaikessa toiminnassa. (Kirsch 2000, 43.)

Queer-tutkija Pia Livia Hekanaho (2019, 149) kuvailee queeria itserefleksiiviseksi tutkimusotteeksi, jossa hän ei määrittele oleelliseksi tietyn menetelmän käyttöä vaan sitä, että läpi tutkimusprosessin pohditaan ja aukikirjoitetaan käytettyjä käsitteitä, olettamuksia, lähtökohtia ja tutkijan positiota. Tässä tutkimuksessa pyrin pitämään queerin mukana halki tutkimusprosessin; harjoittamaan queeriä ihmettelyä ja

kyseenlaistamista (niin itseäni kuin viranomaisiin kohdistuen), sekä etenkin queeriä solidaarisuutta heitä kohtaan, joita nämä tutkimusaiheet koskevat.

2.3 Intersektionaalisuus queer-teoriassa ja nykypäivän aktivismissa

Intersektionaalisuuden käsittely on oleellista sen tarkastelussa, millaiset asiat vaikuttavat haavoittuvassa asemassa olevien syrjintään ja asemaan yhteiskunnassamme. Intersektionaalisuus viittaa sen huomioimiseen, miten erilaiset risteävät ja yhtäaikaiset identiteetit ja ominaisuudet vaikuttavat henkilön tai ryhmän asemaan. Intersektionaalisuuden avulla käsitellään erilaisten luokkien ja hierarkisten asetelmien yhteisvaikutuksia, esimerkiksi luokan, etnisen ryhmän ja kansalaisuuden. Myös luokkakysymysten tarkastelu on edelleen oleellista intersektionaalisten näkökulmien luomisessa sillä luokkakysymykset ovat queer-tutkimuksen mukaan vaikuttaneet suuresti syrjintään ilmiönä. (Berg & Wickman 2010, 65.) Intersektionaalisuudelle ei ole vakiintunut yhtä suomenkielistä käsitettä, kuten ei queerillekään. Sillä viitataan erojen leikkaamiseen, risteämiseen ja yhteisvaikutukseen. Intersektionaalisuus merkitsee sitä, että esimerkiksi sukupuoli tai seksuaalisuus eivät riitä valtasuhteissa asemoitumisen analyysin perustaksi vaan tulee huomioida myös esimerkiksi, ikä, uskonto, etnisuus ja yhteiskuntaluokka sekä näiden kaikkien yhteisvaikutukset. (Rossi 2019, 35.)

Queer-turvapaikanhakijat joutuvat usein queer-fobian lisäksi myös rasismien kohteeksi. Tämä rasismi voi esiintyä vaikka sellaisissa ajattelumalleissa, joissa vain valkoisten länsimaalaisten nähdään olevan queerejä. Suvi Keskinen, Minna Seikkula ja Faith Mkwesha (2021, 51) kirjoittavat toimittamansa *Rasismi, valta ja vastarinta. Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa* -kokoelmateoksen artikkelissa *Teoreettisen keskustelun avaimet – rasismi, valkoisuus ja koloniaalisuuden purkaminen* siitä, kuinka kriittisen rodun ja valkoisuuden tutkimuksen ytimessä on sen hahmottaminen, kuinka rodun käsitteen avulla tuotetaan valtasuhteita ja kuinka rodullistavilla arkipäiväisillä käsityksillä luodaan näkemystä siitä, että kyseessä olisi tavallinen osa sosiaalista todellisuutta, sen sijaan, että oikeasti kyse on rasismista, jolla on pitkä historia. Suomalaisessa keskustelussa ei ole juuri käytetty rodun käsitettä, koska se on liitetty rasistiseen tapaan luokitella ihmisryhmiä. Rodun käsite on kuitenkin tärkeä työvälineenä sen hahmottamiseen, että kyseessä on historian tuottama luokitus ja valtasuhde. Rodullistaminen taas viittaa prosessiin, jolla on luotu eriarvoistavaa, hierarkkista yhteiskunnallista todellisuutta. (mt, 51.)

Yksi rodullistamisen tutkimuksen suuntaus tutkii valkoisuusnormia tarkastelemalla valkoisuusnormia erilaisissa tilanteissa ei-valkoisten, rodullistettujen henkilöiden näkökulmasta, tutkien heidän kokemustaan esimerkiksi kohtaamisista arkisissa tilanteissa. Kun joitakin ryhmiä rodullistetaan ei-valkoisiksi, tuotetaan tällöin valkoisuutta. Kun luodaan (tai vahvistetaan) kuvaa poikkeavista ”toisista”, pönkitetään samanaikaisesti käsityksiä valkoisista tavallisina, sivistyneinä ja ylempiarvoisina. Myös valkoisuus on siten rodullistamisen prosessien tulosta ja tutkimuskohteena rodullistaminen voi viitata valkoisten ihmisten aseman analyysiin. (Keskinen et al. 52, 53.) Voidaan pohtia, tuotanko minä ja muut kaltaiseni valkoiset queerit tutkijat valkoista queeriyttä ja sen pönkitystä, tehdessämme tutkimusta, joka kohdistuu ei-valkoisiksi rodullistettuihin. Queer-tutkimuksessa voidaan sortua myös eräänlaiseen pelastaja-syndroomaan (White Saviour Syndrome), jossa valkoinen henkilö pyrkii ”pelastamaan” ei-valkoisia, samalla infantilisoimaan heitä ja aiheuttaen heille haittaa.

Queer-teorialla on vahvat yhteydet muihin yhteiskuntakriittisiin teorioihin ja liikkeisiin, kuten antirasistisiin ja feministisiin yhteiskuntateorioihin. Intersektionaalisuus asettuu queer-tutkimuksen ja antirasistisen tutkimuksen välille queer of color-suuntauksessa, jossa käsitellään rodullistettujen ja queer-identiteettien yhteyksiä sekä valtapositiota queer-liikkeessä. (Grzanka 2019.) On tärkeää muistaa, että niin queer-teorialla kuin feministisillä teorioilla on historiaa, joihin rasismi ja klassismi kytkeytyvät. Erilaiset ennakkoluulot voivat siis esiintyä myös niissä teorioissa, tutkimuksessa ja liikkeissä, jotka pyrkivät hälventämään ennakkoluuloja. Tämä korostaa sitä, kuinka tärkeää itsereflektio ja muilta saatava kritiikki on. (Marinucci 2010, 141.)

Queer-teoriaa on käytetty kirjaimellisesti ihmishenkien pelastamiseen etenkin 1980-luvun AIDS-epidemian aikaan, jolloin Act Upin ja Queer Nationin kaltaiset liikkeet tekivät töitä epidemian taltuttamiseksi käyttäen suoran kansalaistoiminnan muotoja, joiden pohja oli queer-kulttuurissa ja -teoriassa. Nämä ryhmät käyttivät luovasti ja performanssi-tyyppisesti homofobisia asenteita tuodakseen esille vallitsevaa heteronormatiivisuutta ja sen haitallisuutta. Nämä ryhmät toivat esille myös sitä, että vapautumisen syrjinnästä tulee tähdätä muuhunkin kuin mahdollisuuteen elää niin sanottua homonormatiivista, keskiluokkaista ja valkoista sateenkaarielämää tavoin, jotka valtaväestö hyväksyy. Onkin tärkeää havaita se, että moni muukin tekijä, kuten yhteiskunnallinen luokka, terveydentila, vammaisuus/vammattomuus ja etninen ryhmä määrittelee LHBTIQ-statuksen lisäksi sitä, millaiset mahdollisuudet ja millaista valtaa yksilöllä on. (Grzanka 2019.)

Queer-teorian valossa sukupuoli nähdään jonain, mihin on lukematon määrä vaihtoehtoja, kun taas länsimaaisessa kulttuurissa sukupuoli on, ainakin viime aikoina, nähty kaksijakoisena. Samoin myös homoseksuaalisuus ja heteroseksuaalisuus on käsitetty toistensa vastakohtina, jotka eivät koskaan ole totta yhtäaikaaisesti. Binääriset, eli kaksinapaiset käsitykset niin sukupuolesta kuin seksuaalisuudesta ovat yhä läsnä voimakkaasti esimerkiksi biologisessa ajattelussa Charles Darwinin ajoilta, vaikka nykytiedon valossa sukupuoli tai seksuaalisuus eivät ole yksiselitteisesti kaksijakoisia ilmiöitä. Esimerkiksi amerikkalaisessa kulttuurissa “feminiinisen” ja “maskuliinisen” käsitteisiin sisältyy yleensä olettaus sukupuolesta ja seksuaalisesta suuntautumisesta, mutta todellisuudessa nämä olettamukset eivät välttämättä täsmää. Emme voi esimerkiksi olettaa henkilön sukupuoli-identiteetin vastaavan kuviteltuja sukupuolirooleja. (Kirsch 2000, 50.) Artikkelissaan *Kätkeytynyt valta: Sukupuolihistoriat ja valtatu tutkimus* Laura Stark, Marja Kokko, Eerika Keskinen-Koivisto, Heli Niskanen, Pasi Saarimäki, Saara Tuomaala ja Arja Turunen (2010, 79, 80) avaavat sitä, kuinka sosiaalinen sukupuolijako tuottaa perustavanlaatuisen valtasuhteen; valtaa eivät kuitenkaan käytä ainoastaan naisia alistavat miehet, vaan myös saman sukupuolen sisällä ilmenee alistamista ja vallankäyttöä. Miehet, jotka performoivat mieheyttä toisia miehiä paremmin, saattavat alistaa niitä miehiä, jotka eivät mahdu miehille varattuun sukupuolirooliin. Queer-miehet ovat usein tilanteissa, joissa heidän tulisi lunastaa turvallisuutensa performoimalla ”oikeanlaista” mieheyttä. Erityisesti sukupuoleltaan moninaiset turvapaikanhakijat ovat korkeassa riskissä joutua väkivallan kohteeksi niin pakomatalla kuin vastaanottokeskuksissa ja erityisen suuressa vaarassa ovat he, jotka eivät niin sanotusti ”mene läpi”, eli joita ei oleteta binäärisen sukupuolijaon mukaisesti joko cismieheksi tai -naiseksi (UNHCR 2015).

2.4 Syrjintä, vähemmistöstressi ja marginalisaatio

Avaan seuraavaksi muutamia tutkimukseni kannalta oleellisia käsitteitä, jotka kytkeytyvät niin queer-teoriaan kuin queer-pakolaisten tilanteeseen. Syrjinnällä tarkoitetaan sitä, että henkilöä tai ryhmää kaltoinkohdellaan jonkin tietyn ominaisuuden, esimerkiksi iän, vammaisuuden, ihonvärin, sukupuolen tai seksuaalisen suuntautumisen vuoksi. Välittömästä syrjinnästä on kyse, kun henkilöä kohdellaan epäedullisesti hänen ominaisuutensa vuoksi, kun taas välillinen syrjintä tarkoittaa esimerkiksi käytäntöjä, jotka asettavat ihmiset eriarvioiseen asemaan. Syrjintä on Suomessa lainvastaista ja se on aina vahingollista, oli se välillistä tai välitöntä. Moniperusteisella syrjinnällä

tarkoitetaan tilannetta, jossa henkilö kohtaa syrjintää useamman ominaisuutensa vuoksi, esimerkiksi sekä vamman että seksuaalisen suuntautumisen vuoksi. (Lepola 2018, 22-25.)

Queer-ihmiset kohtaavat muun muassa viharikoksia sekä syrjintää niin kouluissa kuin työpaikoilla. Joskus syrjinnän, viharikosten ja niiden pelon tuottama tuska voi kääntyä vihaksi omaa itseä ja/tai muita queer-ihmisiä kohtaan. Sisäistetty syrjintä viittaa ilmiöön, jossa yksilö on sisäistänyt minäpuheensa osaksi syrjivän puheen ja stereotyyppiä, joita hän on kohdannut ympäristössään ja/tai esimerkiksi mediassa. (Kirsch 2000, 91–93.) Vähemmistöstressillä viitataan usein kroonistuneeseen tilaan, jossa henkilön syrjinnästä johtuva stressi aiheuttaa pitkäkestoisia psyykkisiä ja fyysisiä hyvinvointia alentavia vaikutuksia ja se osalla ihmisistä liittyy sisäistettyyn syrjintään (Newcomb & Mustanski 2010). Sisäistetty syrjintä on eri ryhmiin kuuluvilla omia erityispiirteitään sisältävää, esimerkiksi transnaisen kokemukset sisäisestä syrjinnästä kumpuavat yhteiskunnan ja ympäristön transfobisista ja naisvihamielisistä asenteista, kun taas vaikkapa biseksuaalin sisäistetty syrjintä kumpuaa bifobisista asenteista. Puhutaan myös esimerkiksi sisäistetyistä bi/homo/transfobiasta, nämä käsitteet viittaavat kunkin ihmisryhmän spesifiin sisäistetyn syrjinnän kokemukseen. (Newcomb & Mustanski 2010.)

Kuten muitakin vähemmistöjä, esimerkiksi rodullistettuja ihmisiä, myös queer-ihmisiä usein syytetään epäonnistumisista yhteiskunnassa ymmärtämättä sitä, miten vähemmistöstatus ja rakenteellinen syrjintä vaikuttavat menestymisen mahdollisuuksiin. Queer-ihmisiä saatetaan myös syyttää siitä, etteivät he mahdu heille varattuihin sosiaalisiin malleihin. Queer-ihmisten mahdollisuudet integraatioon vaihtelevat kuitenkin suuresti, esimerkiksi valkoisella homomiehellä on paljon paremmat mahdollisuudet menestykseen kuin vaikkapa ruskealla transnaisella. Myös queer-ihmiset voivat siis olla eri tavoin etuoikeutetussa asemassa. (Kirsch 2000, 36.) Luonnollisesti kasvu- ja elinympäristö sekä asema yhteiskunnassa vaikuttaa hyvinvoinnin mahdollisuuksien lisäksi myös sisäistettyyn syrjintään; on luonnollista, että homofobisessa ympäristössä kasvanut voi kärsiä raskaammasta sisäistetyistä syrjinnästä verrattuna sallivassa, yhdenvertaisessa ympäristössä kasvaneeseen.

Marginalisaatiota voidaan määritellä ihmiseen tai ihmisryhmään kohdistuvana prosessina, jossa hän tai he syrjäytyvät inhimillisten aktiviteettien, kuten koulutuksen, työelämän ja kansalaistoiminnan ulkopuolelle. Marginalisaatio kohdistuu usein maahanmuuttajiin, etnisiin vähemmistöihin kuuluviin ja päihde- ja

mielenterveysongelmaisiin. Hyvinvoinnin haasteet usein kasautuvat ja periytyvät perheissä sukupolvelta toiselle. Alistettuihin ihmisryhmiin kuuluvat ovat myös erityisen alttiita marginalisaatiolle ja kasautuville hyvinvoinnin haasteille. Näihin ryhmiin kuuluvat naiset, seksuaaliset, etniset ja uskonnolliset vähemmistöt ja vammaiset. Alistettuihin ihmisryhmiin on usein kohdistunut rakenteellista sortoa, joka osaltaan on ylläpitänyt vaikutusvallan ja varallisuuden epätasaista jakautumista. Sorto on epäoikeudenmukaista tai vahingoittavaa kohtelua ja vallankäyttöä, jota usein toteutetaan valtapositiosta käsin, esimerkiksi valtion toimesta. (Niemi 2013, 46, 47.)

Rakenteellisesta sorrosta nykypäivän esimerkkeihin kuuluvat ne transsukupuoliset, jotka tarvitsevat sukupuolenkorjaushoitoja ja korjatun sukupuolen juridista vahvistamista. Heitä alistettiin ainoana ihmisryhmänä nykypäivän Suomessa pakkosterilisaatioille, jotka olivat ennen lakiuudistusta edellytys sukupuolen juridiselle vahvistamiselle. Useissa muissa Euroopan maissa transsukupuolisten pakkosterilisaatiosta luovuttiin paljon Suomea aiemmin. (Esim. Trasek ry, n.d.) Hiljattain uusittu Laki sukupuolen vahvistamisesta 295/2023, jolla korvattiin vanha transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettu laki (563/2002), paransi transsukupuolisten oikeudellista asemaa suhteessa sukupuolen juridiseen korjaamiseen, joka ei nyt enää vaadi lääketieteellisiä selvityksiä. Lakiuudistuksen nähdään kuitenkin jättävän esimerkiksi transnuoret oikeudellisesti hyvin heikkoon asemaan. Kyseessä on esimerkki tilanteesta, jossa muutoinkin syrjintää kohtaava ihmisryhmä joutuu vielä rakenteellisen sorron kohteeksi. Marginalisaatio ja siihen liittyvät ilmiöt ovat myös sukupuolittuneita (Viitasalo 2013). Esimerkiksi väkivallan kohteeksi joutuvat miehet eivät välttämättä saa tarvitsemiaan tukipalveluita. Nämä normit ja odotteet voivat vaikuttaa sekä avun hakemiseen, että sen saamiseen sekä ympäristön ja myös ammattilaisten sekä tukirakenteiden toimintaan ja suhtautumiseen. Queer-pakolaiset kohtaavat monenlaisia esteitä avun hakemiselle, he voivat kohdata niin rasismia kuin sukupuolittuneita asenteita. Lisäksi turvapaikanhakijoiden hallinnollinen asema suhteessa Suomen valtioon voi muodostaa rajoja, joita on mahdotonta ylittää; ennen oleskeluluvan saamista ei ole mahdollista aloittaa sukupuolenkorjaushoitoja tai edes niitä edeltävää diagnosointijaksoa. Myöskään esimerkiksi pitkiä traumaterapiajaksoja ei ole mahdollista aloittaa, sillä Vastaanottolain mukaan turvapaikanhakijoille kuuluu ainoastaan välttämätön ja kiireellinen sosiaali- ja terveydenhuolto. Queer-pakolaisiin kohdistuu esimerkiksi YK:n pakolaisjärjestön (2015) mukaan muita turvapaikanhakijoita enemmän määrin väkivaltaa ja raiskauksia niin matkan varrella

kuin vastaanottokeskuksissa ja esimerkiksi heidän kohtaamansa normit ja asenteet sekä tiedonpuute ja kielitaidon haasteet voivat muodostua merkittäviksi esteiksi avun saamiselle.

2.5 Sosiaalityön yhteyksiä queer-teoriaan

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia pakolaistaustaisia henkilöitä ei ole juurikaan tutkittu suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa. Tällä hetkellä Inka Söderström tekee Helsingin yliopistolla sosiaalityön väitöskirjaa queer-pakolaisuuteen liittyen. Vuonna 2019 valmistui Pauliina Pulkin sosiaalityön Pro Gradu, jossa aiheena oli LHBTIQ-turvapaikanhakijoiden kokemukset vertaisryhmissä. Lisäksi kyseistä kohderyhmää on tutkittu ja tutkitaan Suomessa muun muassa oikeustieteen ja taiteen tieteenaloilla.

Vaikka asenteet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia kohtaan ovatkin koko Euroopan tasolla kohentuneet hieman, kohtaavat queer-ihmiset edelleen syrjintää. Vuoden 2019 Eurobarometrin mukaan Suomessa tapahtuu syrjintää enemmän kuin muissa Euroopan maissa keskimäärin ja häirinnästä raportoidaan suhteessa vähemmän. (Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2019.) Häirinnän, syrjinnän ja viharikosten aliraportointi on kentällä tuttu ja jokapäiväinen ongelma. Myös Oikeusministeriön (2014) selvitys *Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa* totesi jo vuonna 2014 että LHBTIQ-ihmiset kohtaavat Suomessa useilla elämän osa-alueilla häirintää, ennakkoluuloja ja haasteita, joita ei juurikaan ilmoiteta eteenpäin ja selvitetä. Erityisen huolestuttavaksi kyseisessä selvityksessä koettiin se, että seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön kuuluminen Suomessa altistaa edelleen väkivallalle, joka jää hyvin usein raportoimatta.

Selvää siis on, että queer-ihmisten yhdenvertaisuus ei vielä toteudu, vaikka tilanne onkin kohentunut. Voidaan olettaa, että tämä vaikuttaa pakolaistaustaisten, queer-yhteisöön kuuluvien hyvinvointiin ja mahdollisuuksiin saada asiantuntevaa tukea ja sensitiivisiä kohtaamisia sekä hakea apua. Esitänkin, että yhteiskunnassa laajemmin ilmenevä syrjintä ja ongelmalliset rakenteet heijastuvat myös turvapaikkaprosessiin, joka on tutkimukseni pääasiallisia tarkastelukohteita. Lisäksi pakolaisiin kohdistuu esimerkiksi rasismia, joka on ollut nousussa 2000-luvun Suomessa (Keskinen ym. 2015). Queer-teemat ovat siis myös sosiaalityön teemoja, queeriys ja siihen liittyvä erityinen tuen tarve sekä rakenteelliset ongelmat koskettavat monia ihmisiä ja sosiaalityö voisi vastata näihin tarpeisiin aiempaa vahvemmin.

Sosiaalityöllä on valtaa ja sen myötä myös vastuuta vaikuttaa rakenteisiin sekä tehdä työtä muun muassa haitallisten piilonormien ja asenteiden purkamiseksi. Silloin kun rakenteellista puutetta ilmenee, tulee sosiaalityöntekijän työskennellä sen eteen, että rakenteet alkavat muuttua sellaisiksi, että ne vastaavat asiakkaiden tarpeita ja todellisuutta. Syrjinnästä ja vähemmistökyseisistä ei mielestäni sosiaalityön kontekstissa voida käydä keskustelua käymättä keskustelua rakenteellisesta sosiaalityöstä. Rakenteilla on oleellinen rooli siinä, ketkä marginalisoidaan ja miten huono-osaisuus kasautuu. Rakenteelliseen sosiaalityöhön ja queer-teoriaan perehtynyt Stephen Larich (2019) toteaaakin, että etenkin nuorten queer-ihmisten ajattelussa sosiaalista oikeudenmukaisuutta ajava, rakenteiden parantamiseen tähtäävä kansalaisliike on oleellinen osa omaa queer-identiteettiä. Queer-liike ja identiteetit ovatkin Larichin mukaan kiinteästi kytkeytyneet rakenteelliseen ajatteluun ja yhteiskunnalliseen muutokseen. Lisäksi rakenteellista sosiaalityötä ja queer-teoriaa yhdistää Larichin näkemyksen mukaan vahva pyrkimys niiden prosessien katkaisemiseen, jotka sulkevat osan ihmisistä ulos yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja päätöksenteon piiristä.

Tutkija Inka Söderström (2019, 48) kirjoittaa artikkelissaan *Sosiaalityön rooli hlbtq-pakolaisten kuulumisen ja kotoutumisen tukemisessa* siitä, kuinka sosiaalityö on läsnä queerien turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten elämässä. Queer-teoriaa on sosiaalityön tutkimuksessa käytetty vasta vähän, vaikka se onkin saavuttanut oman paikkansa kriittisen yhteiskuntatutkimuksen alueella. (Söderström 2019, 48.) Queer-teorian ja tutkimuksen sekä sosiaalityön yhteiseen risteyskohtaan voitaisiin nähdä osuvan myös feministisen ja antirasistisen sosiaalityön. Lena Dominelli (2002, 7) määrittelee feministisen sosiaalityön sosiaalityönä, jossa lähtökohdaksi otetaan ymmärrys naisen asemasta yhteiskunnassa ja kulttuurissa, naisten erityiset tarpeet ja rakenteellinen epätasa-arvo. Antirasistinen sosiaalityö on rasismien ja sen vaikutukset yhteiskuntaan ja yhteisöihin tiedostavaa, niitä aktiivisesti purkavaa ja rasismia aktiivisesti vastustavaa sosiaalityötä. Sen lähtökohtana toimii ymmärrys siitä, että valkoisella henkilöllä (joita useimmat sosiaalityöntekijät etenkin Suomessa ovat) on erilainen näkemys rasismiin ja erilaista valtaa kuin rodullistetuilla henkilöillä on. (Dominelli 1997, 15-18.)

Postmoderni feminismi on pyrkinyt syventämään feminististä ajattelua ja analyysyjä sekä luomaan ymmärrystä identiteettien sekä positioiden fluidiudesta, eli aaltoilevuudesta. Postmoderni feminismi kritisoi yksioikoista ajatusta naisesta ja naisten asemasta; naisten asema ja esimerkiksi heidän kohtaamansa vaikeudet ovat muuttuvia ja

siihen vaikuttavat monet muutkin asiat kuin sukupuoli, esimerkiksi se, missä päin maailmaa ollaan ja millaisessa sosioekonomisessa asemassa. Ajattelua on syvennetty myös sen suhteen, että naisetkin voivat sortaa naisia. (Dominelli 2002. 32-33.) Queer-teorian ja postmodernin feminismin näkemykset identiteeteistä ja asemista ovat siis hyvin yhteneväisiä esimerkiksi fluidiudessaan ja intersektionaalisuudessaan (Grzranka 2019). Feminististen ja queer-teorioiden yhteytenä voi nähdä queerin feminismin, joka käsittää sen, että queer-teoria on tapa ymmärtää, ei ainoastaan seksiä ja seksuaalisuutta vaan myös sukupuolta, siihen usein liittyä binäärisyyttä ja hierarkioita sekä näiden vaikutuksia. Queer-feminismi tuokin queerejä näkemyksiä feminismiin ja feminististä näkemystä queeriin. Queerissä feminismissä taustalla on syvä solidaarisuus, joka syntyy siitä ymmärryksestä, että naisiin sekä seksuaalisuudeltaan ja sukupuoleltaan moninaisiin ihmisiin kohdistuu sortoa, jonka mekanismit ovat vahvasti yhteen kietoutuneita. (Marinucci 2010, 139, 140.)

Sosiaalityötä, jota tehdään usein naisten toimesta, on kritisoitu siitä, että siinäkin on sortavia piirteitä ja se osallistuu valtioiden ja organisaatioiden harjoittamaan rakenteellisen sortoon esimerkiksi kontrolloimalla köyhiä ja työttömiä henkilöitä. Sosiaalityön kriittisessä tarkastelussa onkin huomattu, että sosiaalityö saattaa hoivan varjolla ylläpitää epätasa-arvoa. Feministinen sosiaalityö on pyrkinyt vastaamaan tähän ottamalla lähtökohdakseen tasa-arvon vahvistamisen kaikessa toiminnassaan. (Dominelli 2002. 17.) Onkin hyvä huomioda, ettei sosiaalityötä tehdä tyhjiössä, vaan siihen vaikuttavat esimerkiksi hallinnolliset ja yhteiskuntapoliittiset diskurssit. Viime vuosikymmenten diskursseista yksi on yksityisen vastuun diskurssi, joka korostaa yksilön vastuuta omista ongelmistaan ja tuottaa myös sosiaalityöhön paineita tarkastella tilanteita yksilökohtaisesti ja työskennellä niiden henkilöiden kanssa, jotka osoittavat lupausta parhaista tuloksista. Erityisesti 1990-luvun aikana on vahvistunut eetos kilpailukyky- ja kannustamisyhteiskunnasta, joka ei myöskään anna tilaa inhimilliselle hauraudelle ja avuntarpeessa olemiselle. (Juhila 2008 b, 48–49, 51-52.)

Myös feministiset sosiaalityöntekijät saattavat tahtomattaan ylläpitää sortavia rakenteita, esimerkiksi mikäli he eivät havaitse omaa etuoikeutettua asemaansa tai eivät hahmota henkilön eri ulottuvuuksien vaikutusta hänen haavoittuvaan asemaansa. Dominelli (2002, 77-78) esitteleekin Barkerin (1986) kehittämää käsitettä "*false equality traps*", joissa naiset saattavat olla tunnistamatta sitä, että eri naisiin kohdistuu erilaista epäoikeudenmukaisuutta eivätkä havaitse omaa etuoikeutettua positiotaan suhteessa toisiin naisiin. Niin naiset kuin muutkin feministit saattavat minimoida tai

vähätellä sortoa ja epäoikeudenmukaisuutta epähuomiossa. Sosiaalityössä tämä liittyy usein esimerkiksi siihen, että haavoittuvassa asemassa olevien asiakkaiden haasteita päästä vaikkapa koulutuksen pariin vähätellään tai ei ymmärretä sitä, että henkilöllä ei ehkä ole varaa matkustaa julkisilla kulkuvälineillä tapaamisille. (Dominelli 2002. 77–78.)

Sosiaalityössä on ollut Britanniassa ongelmia esimerkiksi sateenkaariperheiden tunnistamisessa ja lapsen edun ymmärtämistä laajemmin kuin heteron ydinperheen kontekstissa. Sosiaalityöntekijöillä on ollut haasteita hyväksyä samaa sukupuolta olevia pariskuntia esimerkiksi sijaisvanhemmiksi tai ymmärtää lapsen etua arvioidessaan, että lapsen etu voi olla kaksi samaa sukupuolta olevaa vanhempaa. (Dominelli 2002, 117.) Kriittisesti myös itseensä suhtautuva, rakenteellinen sosiaalityö voisikin toimia näissä ongelmallisissa, erityisen herkälle alueelle ihmisten yksityiselämää asettuvissa tilanteissa queer-ihmisten liittolaisena (Larich 2019). Queer-turvapaikanhakijat hyötyisivät erityisesti sosiaalityöntekijöiden liittolaisuudesta, joka käynnistyisi jo turvapaikkaprosessin alkuvaiheessa ja mahdollistaisi riittävän tuen sekä asiallisen tiedon saamisen turvapaikkamenettelyn aikana ja voisi osaltaan mahdollistaa reilun, onnistuneen turvapaikkatutkinnan.

2.6 Vaino ja haavoittuvuus

Avaan tässä alaluvussa vainon ja haavoittuvuuden käsitteitä ja sitä, millaisia sisältöjä ne saavat suhteessa queer-pakolaisuuteen. Haavoittuvuuden käsitettä avaan yhdysvaltalaisen oikeustieteilijä Martha Finemanin kehittämän haavoittuvuuden teesin avulla. Vainon käsitteen purkamiseen hyödynnän niin kotimaista kuin kansainvälistä lainsäädäntöä ja pakolaisuutta koskettavia kansainvälisiä ohjeistuksia. Tämän tutkimuksen yhteydessä vaino-sanalla ei viitata yksittäisen henkilön toiseen yksityishenkilöön kohdistamaan vainoon, kuten esimerkiksi eron jälkeiseen vainoon. Käsittelem siis vainoa laajemmin esimerkiksi ihmisryhmään kohdistuvaan ilmiönä.

Fineman toteaa, että haavoittuvuus on yksi niistä termeistä, joita käytetään paljon, mutta jotka ovat hyvin alimääriteltäviä. Haavoittuvuuden määrittelyistä keskustelun käyminen voi olla arvokasta siihen työhön, jossa löydämme määrittelyiden alta piilotettuja ennako-oletuksia ja -luuloja ja näin pääsemme käymään kriittistä keskustelua esimerkiksi yhteiskunnan rakenteista ja instituutioista, myös lainsäädännöstä. Näin universaali haavoittuvuuden ilmiö on siis myös yksilöllinen: jokaisen kokemus haavoittuvuudesta on omanlainen ja tämän vuoksi lainsäädännön ja yhteiskunnan

rakenteiden tulisi kyetä ottamaan yksilöllisyys ja siihen liittyvät tarpeet huomioon (Fineman 2008, 10). Haavoittuvuuden liittäminen ainoastaan poissulkeviin kategorioihin, kuten lapsiin, kidutuksen uhreihin tai vammaisiin on problemaattista, sillä muun tyyppiset, yksilölliset haavoittuvuuden muodot voivat jäädä tunnistamatta, kun viranomaiset etsivät vain tiettyjä merkkejä tai tietyntyypistä kertomusta. Esimerkiksi vangittuna oleminen tai lähiomaisen surmaamaan joutuminen ovat vakavia, henkilöön kohdistuvia rikoksia, jotka koskettavat monia turvapaikanhakijoita, mutta he eivät yleensä kuitenkaan pääse erilaisten auttamisjärjestelmien piiriin. Tällöin voi myös jäädä huomioimatta se, millaisia vaikutuksia kokemuksilla on heidän psyykkiseen ja fyysiseen vointiinsa sekä toimintakykyynsä. (Heikkilä ja Mustaniemi-Laakso 2019, 75.)

Finemanin haavoittuvuuden analyysin avulla ei tarkastella ainoastaan yksilöön liitettyjä ominaisuuksia ja identiteettejä, jotka tekevät hänestä haavoittuvaisen, vaan yhteiskunnan rakenteita ja valta-asemia, jotka luovat epätasa-arvoa ja vallan epätasaisen jakauman. Tämä systeemeihin keskittyvä näkökulma antaa ymmärrystä siihen, miksi toiset pärjäävät toisia paremmin yhteiskunnassamme. (Fineman 2008, 16.) Haavoittuvuus on siis universaali ilmiö, mutta myös erityinen ja yksilöllinen. Haavoittuvuuden erityisyys painottuu kahdella eri tavalla: kehollisilla eroilla sekä statuksen ja institutionaalisen resilienssin eroilla. Kehollisilla eroilla viitataan henkilöihin, joilla on erilaisia kehollisia ominaisuuksia, joiden vuoksi he ovat vaarassa kokea syrjintää, ulossulkemista ja jopa väkivaltaa. Tämän vuoksi he voivat tarvita tehostettua tukea, yhteiskunnallista muutosta ja syrjinnänvastaisen valvonnan tehostamista. (Fineman 2016, 21, 22.) Statukseen ja institutionaalisen resilienssin eroilla tarkoitetaan yksilöllisiä eroja, jotka ovat muotoutuneet henkilön elämän aikana hänen kokiessaan erilaisia asioita suhteessaan instituutioihin. Nämä erot vaikuttavat henkilön vaihtoehtoihin, vaikutusmahdollisuuksiin ja elämäntapaan. Tämä näkökulma haavoittuvuuden erityisyyteen tuo tarkastelun keskiöön yhteiskunnalliset instituutiot yhdessä haavoittuvan yksilön kanssa. Näin voidaan tarkastella tehokkaammin yhteiskunnan ja sen instituutioiden vastuuta sen sijaan, että keskittyisimme yksilön vastuuseen. Yhdessä ja erikseen yhteiskunnalliset instituutiot tuottavat pääomaa, joka suojaa henkilöä ja tuottavat resilienssiä vastavoimaksi haavoittuvuudelle. (Fineman 2016, 22.)

Artikkelissaan *Turvapaikanhakijoiden haavoittuvuuden huomioiminen Suomen ulkomaalaisoikeudessa ja käytänteissä* Mikaela Heikkilä ja Maija Mustaniemi-Laakso (2019, 66) tarkastelevat haavoittuvuuden käsitettä ja sen ymmärtämistä

turvapaikkalainsäädännössä ja -käytännössä, kiinnittäen erityistä huomiota haavoittuvuuden tunnistamiseen ja tunnustamiseen. On erityisen tärkeää ymmärtää, että turvapaikanhakija voi olla moninkertaisesti haavoittuva, mikäli hän kuuluu yhtäaikaaisesti useisiin haavoittuviin ryhmiin. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut haavoittuvuuden tekijäksi, joka tulee erityisesti ottaa huomioon ja lisäksi EIT on katsonut turvapaikanhakijoiden yleisesti ottaen olevan haavoittuvia. (Heikkilä ja Mustaniemi-Laakso 2019, 67.)

Haavoittuva asema tulee tunnistaa Vastaanottolain (17.6.2011/746) mukaan ripeästi, mutta ihmisoikeusjärjestöt ja toimielimet ovat kuitenkin havainneet, että Suomessa on ollut puutteita haavoittuvien turvapaikanhakijoiden tunnistamisessa. Esimerkiksi vihjeet kidutuskokemuksista ja ihmiskaupasta ovat usein jääneet vaille viranomaishuomiota. (Heikkilä ja Mustaniemi-Laakso 2019, 69, 70.)

Haavoittuvuuden sivuuttaminen voi johtua osaamisen tai tiedon puutteesta mutta myös muista intresseistä: lainsäädännön suhtautuminen turvapaikanhakijoihin on ristiriitaista, sillä sen mukaan haavoittuvuus tulee ottaa huomioon, mutta lainsäädännöllä myös maahanmuuton ”hallitsemiseksi” kehitetään käytänteitä, jotka sotivat haavoittuvan henkilön erityisen suojan ja tuen tarpeen kanssa. Tällaisia käytänteitä ovat esimerkiksi säilöönotto, joka rajoittaa turvapaikanhakijan liikkumisen vapautta ja mahdollisuutta tukeen. (Heikkilä ja Mustaniemi-Laakso 2019, 72–74.) Koska useimmat turvapaikanhakijat ovat tavalla tai toisella haavoittuvia, olisi turvapaikkapolitiikka yhdenvertaisempaa, jos haavoittuvuutta ei katsottaisi vain poissulkeviin kategorioihin kuuluvien ominaisuudeksi vaan se toimisi turvapaikkalainsäädännön lähtökohtana. Ryhmäperustaisella arvioinnilla on varmasti myös hyötynsä, mutta haavoittuvuuden huomioimisen ei tulisi rajoittua vain siihen. (Heikkilä ja Mustaniemi-Laakso 2019, 76.)

Vaino määritellään Ulkomaalaislain (323/2009) 87 a §:ssä jonka 1 momentissa todetaan vainoksi katsottavan:

”teot, jotka ovat laatunsa tai toistuvuutensa vuoksi sellaisia, että ne loukkaavat vakavasti perustavanlaatuisia ihmisoikeuksia. Vainoksi katsotaan myös vakavuudeltaan vastaava kertymä sellaisia tekoja, joihin kuuluu ihmisoikeusloukkauksia”

Ulkomaalaislain (323/2009) 87 a §:n 2. momentissa listataan vainon tarkoittavan esimerkiksi:

”1) fyysinen tai henkinen väkivalta, mukaan luettuna seksuaalinen väkivalta; 2) oikeudelliset tai hallinnolliset toimenpiteet taikka poliisin toimintaan tai lainkäyttöön liittyvät toimenpiteet, jotka ovat itsessään syrjiviä tai jotka toteutetaan syrjivällä tavalla; 3) kohtuuton tai syrjivä syytteesen paneminen tai rankaiseminen”

Vainon syinä voivat olla alkuperään, uskontoon, kansallisuuteen ja poliittiseen ryhmään kuulumiseen liittyvät tekijät (Ulkomaalaislain 87 b §:n 422/2014).

Yhdistyneiden kansakuntien Pakolaissopimus vuodelta 1951 loi yhteisen pohjan pakolaisoikeudelle, sopimusta on vielä täsmennetty myöhemmin. Vuonna 2018 maailmanlaajuinen pakolaissopimus, Global Compact on Refugees vahvisti Pakolaissopimusta ja loi lisää pohjaa oikeudenmukaiselle kansainväliselle yhteistyölle pakolaisten auttamiseksi. (UNHCR Suomi, 2021.) Vuoden 1951 Pakolaissopimuksessa (UNCHR, n.d) pakolaisten määritellään usein olevan henkilöitä, jotka pakenevat vainoa, joka liittyy rotuun, uskontoon, kansallisuuteen, poliittisiin syihin tai johonkin ryhmään kuulumiseen. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien voidaan ehdottomasti katsoa kuuluvan vainottuihin ryhmiin. Vuonna 2020 69:ssä maassa samaa sukupuolta olevien suhteet olivat lainvastaisia ja 42:ssa maassa oli laitonta tai eri tavoin rajoitettua puhua julkisesti tai jakaa tietoa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta. Lisäksi on huomioitava, että useissa sellaisissakin maissa, joissa samaa sukupuolta olevien suhteet eivät ole enää lainvastaisia, kohdistuu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin vakavaa vainoa; pelkät lainmuutokset eivät itsessään suojaa esimerkiksi viharikoksilta ja viranomaisten harjoittamalta vainolta. (Mendoz ym. 2020, 113, 145, 23.)

3. Queer-pakolaiset ja heitä ympäröivä järjestelmä

3.1 Suomen turvapaikkajärjestelmä

Jokaisella on oikeus hakea kansainvälistä suojelua kotimaansa tai pysyvän oleskelumaansa ulkopuolelta, mikäli hän on vaarassa joutua vakavien oikeusloukkausten tai vainon kohteeksi. Kansainvälinen suojelu tarkoittaa pakolaisaseman saamista, oleskeluluvan saamista toissijaisen suojelun perusteella tai oleskeluluvan saamista yksilöllisen inhimillisen syyn perusteella. Oikeus turvapaikkaan on ihmisoikeus, joka on kirjattu Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusjulistukseen

(Suomen YK-liitto, 2019), sekä YK:n Pakolaisten oikeusasemaa koskevaan yleissopimukseen (77/1968) ja Euroopan unionin perusoikeuskirjaan (FRA, n.d).

Suomessa kansainväliseen suojeluun liittyviä asioita säädellään Ulkomaalaislaista ja Euroopan Unionin lainsäädännöstä käsin. Suomen viranomaisjärjestelmässä Maahanmuuttovirasto, lyhyemmin Migri, niin hallinnoi kuin valvoo turvapaikkaprosessia. Maahanmuuttovirasto selvittää turvapaikanhakijan tilannetta esimerkiksi puhutteluin ja tekee ratkaisun kansainväliseen suojeluun liittyen (Migri 2022). Maahanmuuttoviraston päätöksestä voi valittaa Hallinto-oikeuteen ja Hallinto-oikeuden päätöksestä taas voi valittaa Korkeimpaan Hallinto-oikeuteen. (Pakolaisneuvonta, n.d.)

Tutkimukseni aineistona olevat turvapaikkaprosessit ajoittuvat vuosien 2015 ja 2019 välille eli ajanjaksolle, josta usein puhutaan ”pakolaiskriisinä”. Suomeen saapui syksyllä 2015 ennätysmäisen suuri määrä turvapaikanhakijoita, kaikkiaan vuonna 2015 Suomesta kansainvälistä suojelua haki 32 477 henkilöä, vuonna 2016 uusia hakijoita oli 5646 ja vuonna 2017 5046 (Migri tilastot, n.d). Uusien turvapaikanhakijoiden määrä on siis laskenut selvästi, mutta järjestelmää kuormittavat yhä monet vuonna 2015 tulleet hakijat, jotka odottavat edelleen asioidensa ratkaisua. Vuonna 2019 uusien turvapaikkaa hakeneiden määrä oli alhainen, vain 4550 hakemusta tehtiin ja näistä uusia hakijoita oli 2467. Loput vuoden 2019 hakemuksista oli siis jo maassa pidempään olleiden uusia hakemuksia, noin 2000 niistä sellaisten, jotka ovat tulleet Suomeen jo vuonna 2015 ja ovat joutuneet hakemaan turvapaikkaa uudestaan. Lisäksi aiempaa useampi haki oleskelulupaa työn perusteella vuonna 2019. (Migri 2020.) Viime vuosina saapuvien turvapaikanhakijoiden määrä on tasoittunut ja viimeisen vuoden aikana suurin osa saapuneista pakolaisista on ollut ukrainalaisia ja siellä oleskelevia, joista useimpia koskettaa kansainvälisen suojelun sijaan tilapäisen suojelun oleskelulupatyypin. Venäjän hyökättyä Ukrainaun, otettiin ukrainan kansalaisten ja Ukrainassa oleskelevien vastaanottoon käyttöön tilapäinen suojelu, joka perustuu EU:n tilapäisen suojelun direktiiviin, jota käytetään nyt ensimmäistä kertaa (Sisäministeriö 2023). Ukrainan tilanne on johtanut vastaanottopalveluiden näkökulmasta samantyyppiseen tilanteeseen, jossa oltiin vuonna 2015–2016, jolloin uusia vastaanottokeskuksia käynnistettiin useita eri puolille Suomea. Tilapäisen suojelun hakemuksia oli tullut 13.3.2023 mennessä vireille yhteensä 52 066 kappaletta (Migri 2023).

Suomen turvapaikkakäytännöt muuttuivat niin sanotun pakolaiskriisin aikana tutkitusti ainakin Irakista tulevien turvapaikanhakijoiden suhteen niin, että irakilaiset

turvapaikanhakijat saivat aiempaa harvemmin turvapaikan Suomesta. Havaittu muutos ei selittänyt esimerkiksi hakijaprofililla tai lainsäädännöllisillä muutoksilla, joten käytännössä on selvästikin tapahtunut muutos vuosien 2015 ja 2017 välillä. (Saarikkomäki ym. 2018, 33–34.) Pakolaisneuvonnan johtava juristi Marjaana Laine (2022, 41) kirjoittaa artikkelissaan *Kidutetut turvapaikanhakijat Suomen epäonnistuneen syksyn 2015 jälkeen* tuhansien turvapaikanhakijoiden turvapaikkaprosesseissa, joista nimenomaan haavoittuvassa asemassa olevat kärsivät eniten silloin, kun turvapaikkamenettelyiden ja vastaanottopalveluiden laatu romahti ja työntekijät, avustajat ja tulkit joutuivat kokemattomina työskentelemään aliresursoituissa olosuhteissa. Lisäksi epäonnistumiseen vaikutti voimakkaasti se, että hakijoiden oikeusturvaa heikennettiin lainsäädännöllisellä tasolla. Laineen näkemys on, että haavoittuvan aseman tunnistaminen oli tuolloin sattuman varassa ja tuon ajan seuraukset ovat edelleen näkyvissä. (Laine 2022, 41.)

Turvapaikanhakijoilla on oikeus vastaanottopalveluihin turvapaikkaprosessin aikana. Vastaanottopalveluihin kuuluu muun muassa majoitus, sosiaali- ja terveystalvet, vastaanotto- ja käyttöraha, tulkkaus- ja opintotoiminta sekä erilaisen tärkeä tiedon antaminen, liittyen muun muassa oikeusapuun ja turvapaikanhakijoita auttaviin järjestöihin. (Migri, n.d.) Vastaanottopalveluita säätelee Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta eli niin sanottu Vastaanottolaki (17.6.2011/746). Vastaanottolain mukaisesti turvapaikanhakijalla on oikeus välttämättömiin sosiaali- ja terveystalvetuihin sosiaalihuollon ja terveydenhuollon ammattilaisten arvion mukaisesti (Vastaanottolaki 17.6.2011/746). Käytännössä vastaanottokeskusten henkilökunta arvioi, milloin turvapaikanhakija voi esimerkiksi tavata lääkäriä tai saada sosiaalihuollon palveluita (Helve, Tuomisto, Tiittala & Puumalainen 2016, 2). YK:n pakolaisjärjestön mukaan vastaanottokeskusten työntekijöillä on ollut haasteita tunnistaa queer-turvapaikanhakijoiden tarvetta erityiselle tuelle ja palveluille (UNHCR 2015).

Vastaanottokeskuksia ohjaa ja niiden toimintaa suunnittelee sekä valvoo Maahanmuuttovirasto. Lisäksi Maahanmuuttovirasto tekee yhteistyötä Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen kanssa vastaanottokeskusten valvonnan suhteen. Tutkittaessa vuosina 2015 ja 2016 turvapaikanhakijoiden vastaanottamia terveydenhuollon palveluita, todettiin huolestuttavan isoja eroja eri vastaanottokeskusten välillä. Pitkällä aikavälillä seurattaessa, nämä erot kuitenkin hälväenivät. (Helve ym. 2016, 2.)

Turvapaikanhakijoiden oikeuksia on kavennettu (esim. Owal Group 2019; Söderström 2019) ja rasismi on lisääntynyt, niin Suomessa kuin Euroopassa. Vuonna 2018 valmistunut, Euroopan laajuinen *Being Black in The EU*-tutkimus toi esiin asenteiden kovenemista ja niin rakenteellisen kuin arkipäiväisen rasismin kasvua. Esimerkiksi rasistista huutelua ja poliisien laittomasti harjoittamaa profilointia ihonvärin perusteella tapahtuu runsaasti Euroopan unionin alueella. Ihonvärin todettiin vaikuttavan esimerkiksi mahdollisuuksiin löytää reilusti hinnoiteltuja ja turvallisia asuntoja sekä niin opiskelu- kuin työelämään. Suomi pärjasi tutkimuksessa erityisen huonosti, Suomessa todettiin muita valtioita enemmän sekä rasistista häirintää, että rasistista väkivaltaa. (FRA 2018, 3, 9-12, 15, 22.) Ilmapiiri Suomessa selvästikin on jännitteinen ja ymmärrettävästi vaikuttaa turvapaikanhakijoiden hyvinvointiin, turvallisuuden tunteeseen ja mahdollisuuksiin esimerkiksi opiskella, tehdä töitä ja asua turvallisesti.

Turvapaikka-asioita säädellään sekä kansainvälisten sopimusten että kansallisen lainsäädännön kautta. Viime vuosina etenkin turvapaikka-asioita säätelevät lait ovat olleet suuressa muutoksessa Suomessa ja turvapaikanhakijoiden oikeudellinen asema on heikentynyt huomattavasti. Hyvin harva turvapaikanhakija saa riittävässä määrin oikeusapua, vaikka lakimuutoksella asiaa pyrittiinkin parantamaan. Oikeusavun poissaolon vuoksi on tärkeää, että sosiaalityössä on osaamista ja resursseja tukea turvapaikanhakijoita. Turvapaikanhakijoiden parissa tehtävä sosiaalityö on erityisesti eettistä tarkkuutta vaativaa, asiakkaan puolustamiseen keskittyvää työtä. Valitettavasti edelleenkin ei ole itsestään selvää, että turvapaikanhakija saisi oikeusavustajan mukaan puhutteluihin ja usein erityisen haavoittuvassa asemassa olevia ei tunnisteta. (Owal Group 2019.)

Joulukuussa 2020 tiedotettiin, että hallitus esittää ulkomaalais- ja oikeusapulakia muokattavaksi niin, että turvapaikkaa hakevien oikeusturva vahvistuu ja ihmisoikeuksien toteutuminen varmistuu. Esityksessä hallitus esitti lakia muokattavaksi niin, että valitusaikaa turvapaikkapäätöksissä pidennettiin 30 päivään, joka on sama aika kuin muissakin hallinnollisissa asioissa. Lisäksi mahdollisuutta oikeusavun käyttämiseen vahvistettiin. (Oikeusministeriö 2020.) Huomioitavaa on, että muutosesitystä edelsi useita valituksia ja ainakin yksi merkittävä tuomio Euroopan ihmisoikeustuomioistuimesta, jossa todettiin Suomen turvapaikkajärjestelmän aiheuttaneen sen, että henkilö palautettiin kotimaahansa, jossa hänet murhattiin (Finlex 2019; Pakolaisneuvonta 2019). Tässä tutkimuksessa käsiteltävien turvapaikkaprosessien jälkeen, elokuussa 2021, turvapaikanhakijoiden oikeusturva vahvistuikin kyseisen

lakimuutoksen myötä, joka pidensi valitusaikoja sekä paransi mahdollisuutta oikeusapuun. Lakimuutos käytännössä ainoastaan peruutti aiemman hallituksen tekemät heikennykset turvapaikanhakijoiden oikeusturvaan. (Oikeusministeriö 2021.) Vuonna 2021 tehtiin myös Lupa elää-kansalaisaloite, jolla pyrittiin turvaamaan oleskeluluvat kaikille ennen vuotta 2017 Suomeen saapuneille turvapaikanhakijoille, jotka ovat eläneet useita vuosia epävarmuudessa. Kansalaisaloite saavutti vaaditun määrän allekirjoituksia ja se luovutettiin eduskunnalle kesäkuussa 2022 (Eduskunta 2022). Valitettavasti hallintovaliokunta ei ehtinyt käsitellä kyseistä kansalaisaloitetta ja aloite raukesi. Mikäli aloite olisi mennyt läpi, olisi se auttanut lukemattomia queer-turvapaikanhakijoita, jotka tähän tutkimukseen osallistuneen N:n tavoin ovat saapuneet Suomeen hakemaan turvaa vuosina 2015-2016 ja joiden haavoittuvaa asemaa ei ole tunnistettu.

3.2 Queer-pakolaiset Suomessa

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat turvapaikanhakijat ovat Suomessa kasvava ryhmä ja niin vastaanottokeskusten henkilökunnan erityisosaamiselle kuin muille tukitoimille myös esimerkiksi kansalaistoimijoiden keskuudessa on suurta tarvetta. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat turvapaikanhakijat tunnustetaan erityisen haavoittuvaksi ryhmäksi niin EU:n ihmisoikeustuomioistuimessa kuin EU:n turvapaikkalainsäädännössä ja -direktiivissä, jossa heidät mainitaan ryhmänä, jolle tulee tarjota erityistä tukea, aikaa ja asiantuntemusta. On kuitenkin todettu, etteivät nämä aina toteudu ja ettei kyseisiin ryhmiin kuuluvia aina tunnusteta viranomaiskäytännöissä. (Söderström 2019, 49.) Queer-pakolaisten kohtaamiin erityisiin haasteisiin lukeutuvat muun muassa palvelujärjestelmän kyvyttömyys tunnistaa heidän traumaansa, rakenteelliset ongelmat majoitusratkaisuissa, viharikokset ja syrjintä, jotka jäävät usein raportoimatta.

Maahanmuuttoviraston oman selvityksen mukaan se odottaa seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuulumiseen turvapaikkaperusteena vetoavien hakijoiden pystyvän kuvaamaan identiteettiään ja kokemuksiaan ”uskottavasti” ja heidän tällä kuvauksellaan osoittavan, että he tosiasiallisesti kuuluvat kyseisiin vähemmistöihin. Maahanmuuttovirasto odottaa identiteetin osoittamisen lisäksi kyseisen turvapaikanhakijan osoittavan, että juuri hänellä on syytä pelätä häneen henkilökohtaisesti kohdistuvaa vainoa, eli pelkkä vähemmistöön kuuluminen ei riitä.

Viraston lausunnossa myös todetaan, että olisi kohtuutonta vaatia keneltäkään identiteettinsä salaamista pysyäkseen turvassa kotimaansa viranomaisilta. (Migri 2017.)

Sisäministeriön toimeksiannosta Owl Group toteutti riippumattoman selvityksen turvapaikkaprosessista. Selvityksen tarkoituksena oli turvapaikkaprosessin sujuvoittaminen, sen laadun parantaminen ja sen keston lyhentäminen huolehtien samalla turvapaikanhakijoiden oikeusturvasta aiempaa paremmin. Selvityksessään Owl Group totesi useita kehittämiskohteita ja antoi niiden parantamiseen 21 suositusta, jotka liittyivät yleiseen tavoitteeseen ja tahtotilan parantamiseen prosessissa, hakijoiden oikeusturvan vahvistamiseen, vireillepanoon ja henkilöllisyyden selvittämiseen sekä prosessin johtamiseen, osaamisen ja laadun kehittämiseen. (Owal Group 2019, 3,4.)

Myös Yhdenvertaisuusvaltuutettu on vuonna 2017 tekemässään lausunnossa ottanut kantaa queer-turvapaikanhakijoiden asioiden käsittelyyn suomalaisessa turvapaikkaprosessissa. Yhdenvertaisuusvaltuutetun näkemyksen mukaan Suomessa, kuten muuallakin Euroopassa on ongelmia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien turvapaikanhakijoiden haavoittuvan aseman tunnistamisessa ja heidän asioidensa hoitamisessa. Yhdenvertaisuusvaltuutettu esitti, että Maahanmuuttoviraston viranomaisia tulisi lisäkouluttaa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden teemoissa. (Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2017.)

Owal Groupin selvityksessä yksi keskeisistä havaituista kehittämiskohteista oli haavoittuvassa asemassa olevien turvapaikanhakijoiden tunnistaminen. Selvityksessä todettiin myös viime vuosien lakimuutosten heikentäneen turvapaikanhakijoiden oikeusturvaa, sillä prosessin kestoa on lyhennetty ja esimerkiksi oikeusavun saatavuutta on heikennetty. Erityisesti yksityismajoituksessa asuvien turvapaikanhakijoiden majoituksen kohdalla havaittiin ongelmia palveluiden ja tiedon saamisessa. Usein yksityismajoituksessa asuvat ovat haavoittuvassa asemassa ja saattavat joutua esimerkiksi tilanteeseen, jossa heihin kohdistunut ihmiskauppa jatkuu. (Owal Group 2019, 20–30.)

Kaikki eivät voi palata kotimaahansa lukuisista kielteisistä päätöksistä huolimatta ja silloin he saattavat jäädä maahan, mutta palveluiden ulkopuolelle. Tällöin puhutaan niin sanotusta paperittomuudesta. Kirjassaan *Socially Undocumented Horizons* Amy Reed-Sandoval (2020) kuvailee paperittomuuden sosiaalisia vaikutuksia. Sandoval (mt, 7) käsittelee etenkin sitä, kuinka paperittomuuden rinnastaminen laittomuuteen vaikuttaa ihmisten kohteluun ja mahdollisuuksiin. Onkin oleellista tunnistaa se, ettei

paperittomuudessa ole kyse ihmisten omasta ominaisuudesta, vaan hallinnollisesta tilasta, joka kertoo heidän suhteestaan oleskelumaahan. Samalla tavalla myös “turvapaikanhakija” on hallinnollinen termi, eikä se kerro mitään henkilön ominaisuuksista tai siitä, miten hän identifioituu.

Suomessa paperittomien yhteiskunnallista asemaa turvaavat useat lait mutta valitettavasti osa paperittomia koskevista asioista, kuten terveydenhuollon järjestäminen, on jätetty kuntakohtaisen harkinnan varaan. Terveydenhuoltolain 50:n § mukaan kaikilla kiireellistä hoitoa tarvitsevilla on siihen oikeus asuinpaikasta ja hallinnollisesta statuksesta riippumatta. Kun ihminen tarvitsee hoitoa välittömästi, kiireellinen hoito annetaan ja maksuja mietitään noissa tapauksissa myöhemmin (terveydenhuoltolaki 30.12.2010/1326). Kunnat voivat itse päättää, laajentavatko tarjoamiaan sosiaali- ja terveystalvueluita myös muuhun kuin kiireelliseen hoitoon ja useampi suomalainen kunta on jo näin tehnytkin, laajentaen palveluita muun muassa äideille ja lapsille tarjottavaan perusterveydenhuoltoon, kroonisten sairauksien hoitoon ja rokotuksiin. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos suosittelee paperittomille tarjottavien terveydenhuollon palveluiden laajentamista. (THL 2018.) Kuntien velvollisuudesta järjestää terveydenhuoltoa paperittomille on tehty lakialoitteet vuosina 2014 ja 2018 (Huovinen ym. 2018).

Jo Suomen perustuslaissa (11.6.1999/731, § 19) tuodaan hyvin selvästi ilmi jokaisen ihmisen perusoikeuksiin kuuluva “*oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon*” ja se, että julkisen vallan on huolehdittava siitä, että kaikilla on mahdollisuus riittävään sosiaali- ja terveydenhuoltoon. Samassa pykälässä kiinnitetään erityisesti huomiota lasten hyvinvoinnin ja kasvun turvaamiseen. Eli erityisesti paperittomien lasten ja perheiden riittävä terveydenhuolto on turvattava. Paperittomien määrää Suomessa on mahdotonta arvioida, mutta määrän uskotaan olevan nousussa kielteisten turvapaikkapäätösten suuren määrän vuoksi (THL 2020). Hiljattain tehdyn lakimuutoksen myötä palveluiden ulkopuolella oleville tulee turvata välttämätön terveydenhuolto paikkakunnasta riippumatta Suomessa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2023).

Artikkelissaan *Paperittomuuteen pakotetut* Laura Tarvainen ja Sanna Hautala (2018, 338) tarkastelevat suomalaista turvapaikkapolitiikkaa ja -käytäntöjä erityisesti paperittomuuden ilmiön näkökulmasta. Tarvainen ja Hautala toteavat, että vuoden 2015 saapunut suuri pakolaismäärä herätti alkuun auttamishalua, mutta myöhemmin turvapaikanhakijoihin liittyvissä keskusteluissa ja toimenpiteissä on korostunut kontrolli

ihmisoikeuksien sijaan. He muistuttavat, että turvapaikanhakijat kirjaimellisesti ovat hakemassa turvaa ja usein hyvin epätoivoisessa tilanteessa, jossa he voivat joutua pakkoauttamisen kohteeksi. Eräs pakkoauttamisen muoto on vapaaehtoisen paluun korostaminen tilanteissa, joissa se ei todellisuudessa ole mahdollista, eikä siten voisi olla aidosti vapaaehtoista eli suostumukseen perustuvaa. (Tarvainen & Hautala 2018, 339.)

Queer-turvapaikanhakijat ovat palveluiden ulkopuolelle jäädessään erityisen haastavassa tilanteessa, sillä he voivat joutua vaaraan esimerkiksi erilaisissa majoitusratkaisuissa (esim. UNHCR 2015). Heidän kohdallaan on myös huomioitava, että usein vapaaehtoinen paluu lähtömaahan ei voisi olla aidosti turvallinen, mikäli lähtömaassa esimerkiksi samaa sukupuolta olevien suhteet tai seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta tiedon levittäminen ovat kriminalisoituja. Queer-turvapaikanhakijat voivat olla myös tilanteessa, jossa viranomaiset eivät suojaa heitä esimerkiksi ”väkijoukko-oikeudelta” eli lynkkauksilta, vaikka samaa sukupuolta olevien suhteet eivät varsinaisesti olekaan lainvastaisia. Paluun ollessa mahdotonta ja majoitusten turvattomia, palveluiden ulkopuolelle jäävät queer-turvapaikanhakijat ovat yleensä hyvin epätoivoisessa tilanteessa.

3.3 Haavoittuva asema ja haavoittava ympäristö

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien turvapaikanhakijoiden on todettu olevan erityisen haavoittuvassa asemassa ja suositeltu, että heille järjestetään erityistukea (mm. UNHCR 2015, 7). Maahanmuuttovirasto on myöntänyt aiempaa harvemmille kansainvälistä suojelua, ja turvapaikanhakijoiden oikeusturva on heikentynyt tämän tiukentuneen linjan ja lainsäädännöllisten muutosten vuoksi. Eräs Inka Söderströmin haastattelema sosiaalityöntekijä oli verrannut queer-turvapaikanhakijoita ihmiskaupan uhreihin sillä he ovat samalla tavalla erityisen varhaista tunnistamista, tukea ja oikeusapua sekä erityispalveluita tarvitseva ryhmä. (Söderström 2019, 50.)

International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association eli ILGA julkaisee vuosittain raportin maailmanlaajuisesta tilanteesta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksien suhteen. Vuoden 2020 raportin mukaan 69:ssä valtiossa seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön kuulumisen on yhä rikos ja useissa maissa annetaan yhä kuolemantuomioita. Todellisuudessa niitä maita, joissa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia henkilöitä tuomitaan kuolemaan

vedoten erilaisiin perusteisiin (esimerkiksi kunnialainsäädännön rikkomiseen) on kuitenkin paljon enemmän. Lisäksi 42:ssä maassa oli vuonna 2019 edelleen joko suoraan lainvastaista tai eri tavoin rajoitettua puhua ja jakaa tietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöasioista vapaasti. (Mendoz, Botha, Lopez, Savelev, Lelis & Daron 2020, 113, 145.)

Annamari Vitikainen (2020) toteaa artikkelissaan *LGBT rights and refugees: a case for prioritizing LGBT status in refugee admissions* että seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöihin kuuluviin kohdistuu monenlaista syrjintää ja uhkaa myös monissa sellaisissa maissa, joissa samaa sukupuolta olevien suhteet eivät ole kriminalisoituja lain silmissä. Vitikaisen mukaan kyse ei ole siitä, että queer-pakolaisille annettaisiin suojaa muiden pakolaisten kustannuksella, sillä jokaisella pakolaisella on oikeus hakea kansainvälistä suojaa ja siihen, että hakemus käsitellään oikeudenmukaisesti. Queer-pakolaiset ovat kuitenkin monin tavoin haavoittuvammassa asemassa ja heidän tilanteensa tulee ottaa erityisesti huomioon muun muassa sen vuoksi, että on vain harvoja maita, joihin he voivat turvallisesti tulla hakemaan kansainvälistä suojelua. Esimerkiksi Afrikassa tai Aasiassa vaikkapa lähimaihin pakeneminen ei tarkoita queer--pakolaisten kohdalla sitä, että he olisivat todella turvassa vaan heidän ihmisoikeuksiaan usein suojellaan vahvemmin ainoastaan länsimaissa. Eli maita, jotka ottavat vastaan pakolaisia on paljon enemmän kuin niitä maita, joissa juuri queer--pakolaiset voivat hakea kansainvälistä suojelua turvallisin mielin, eivätkä näidenkään maiden prosessit ja yhteiskunta ole täysin ongelmattomia queer-näkökulmasta, sillä syrjintää ja viharikoksia esiintyy myös niissä maissa, joissa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä suojellaan lailla. (Vitikainen 2020.)

Haavoittuvuuteen ja edellytyksiin ajaa omaa asiaa voi vaikuttaa myös traumatisoituminen. Vakavasti traumatisoituneita henkilöitä viranomaisjärjestelmässä tutkineen Riitta Ylikomin (2015, 58) mukaan suuri osa turvapaikanhakijoista on kompleksisesti traumatisoituneita (CPTSD). Kompleksinen trauma voi vaikuttaa muun muassa niin, että henkilön toiminta ja reaktiot ovat ristiriitaisia. Traumatisoitunut henkilö voi esimerkiksi yhtäaikaisesti hakea turvaa ja samalla palata kerta toisensa jälkeen tilanteisiin, joissa hänen oikeuksiaan rikotaan. Kompleksiseen traumaan usein kuuluukin se, että selviytyäkseen uhri oppii samaistumaan tekijään ja saattaa esimerkiksi puhutteluissa vaikuttavaa siltä, että ymmärtää tai puolustaa tekijän toimintaa. Kompleksisen trauman vaikutukset voivat vaikeuttaa sitä, että Maahanmuuttovirasto puhutteluissa tunnistaisi väkivaltaa, uhkaa tai ihmiskaupan

piirteitä puhuteltavan tilanteessa. Pakolaisuuteen liittyy aina traumatisoivia kokemuksia ja lisäksi turvapaikanhakijoiden kohdalla on vielä huomioitava se, että usein myös matka itsessään on ollut kaikkea muuta kuin vaaraton. Tämä kaikki asettaa viranomaisille erityisiä vaatimuksia ymmärtää traumojen vaikutuksia turvapaikanhakijan mahdollisuuksiin pärjätä viranomaistilanteissa ja tämän valmiuksiin sanoittaa tarinaansa. (Halla 2018, 3.)

Homofobiaa paossa on vuonna 2011 valmistunut COC-Alankomaiden, Amsterdamin VU-yliopiston, Acvvocatura Per i Diritti LGBT/Rete Lenfordin sekä eurooppalaisten pakolaisjärjestöjen kattojärjestö ECREn (European Council on Refugees and Exiles) yhteistyössä toteutettu tutkimushanke. Tutkimuksessa vertailtiin eurooppalaisten valtioiden linjauksia ja käytäntöjä queer--turvapaikanhakijoiden turvapaikkahakemusten käsittelyssä. Siinä todettiin muun muassa, että eurooppalaisten valtioiden käytännöt olivat useissa tapauksissa heikompaa kuin mitä lainsäädäntö ja kansainväliset ihmisoikeussopimukset velvoittavat. Queer-turvapaikanhakijoiden ihmisarvoa kiistettiin erityisen usein sillä tavalla, että heitä palautettiin lähtömaihinsa ajatuksella siitä, että he pysyisivät turvassa, mikäli salaisivat identiteettinsä. Tämä ajattelu on kuitenkin pakolaislainsäädännön näkökulmasta kestävämpi, sillä ihmisen, jolla on perusteltua syytä pelätä turvallisuutensa vuoksi, on oikeus suojeluun. Usein ihmisiä myös palautettiin lähtömaahan maansisäisen suojelun ajatuksella, eli sillä oletuksella, että LHBTIQ-turvapaikanhakijat pysyisivät turvassa, mikäli muuttaisivat lähtömaansa sisällä eri alueelle. Maansisäinen suojelu ei kuitenkaan onnistu, mikäli ihmisen identiteetti on kriminalisoitu lähtömaassa eikä henkilöltä tosiaan ole kestävä odottaa elämänpituista varovaisuutta ja identiteettinsä salaamista. (Jansen & Spijkerboer 2011, 7-9.)

Vitikainen erottaa queer-pakolaisiin kohdistuvan vainon aktiiviseen ja passiiviseen valtion harjoittamaan vainoon: aktiivisessa vainossa esimerkiksi samaa sukupuolta olevien väliset suhteet ovat rikoksia lain silmissä ja niistä voi seurata kidutusta, vankilatuomio tai pahimmillaan kuolemantuomio kun taas passiivisessa vainossa tilanne on sellainen, että henkilö ei voi turvallisesti pyytää apua valtionsa viranomaisilta kun häneen kohdistuu esimerkiksi viharikoksia tai kunniaväkivaltaa. Tällaisissa tilanteissa valtio ja viranomaiset eivät siis tunnista vähemmistöryhmien ihmisoikeuksia ja oikeutta elää turvassa syrjinnältä ja vainolta. Kolmantena yleisenä queer-pakolaisia kohtaavana epäoikeudenmukaisuutena Vitikainen esittelee rakenteellisen epäoikeudenmukaisuuden, jolla tarkoitetaan tilannetta, jossa viranomaiset ja eri tahot

toimivat ylläpitäen hetero- ja cis-normatiivista yhteiskuntaa. Tällöin queer-henkilöt joutuvat usein kohtaamaan epäoikeudenmukaisuutta esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluissa, työnhaussa ja koulutuksessa. (Vitikainen 2020.)

Suuria ongelmia on havaittu myös eri eurooppalaisten valtioiden käytännöissä siinä, kuinka queer-turvapaikanhakijoiden uskottavuutta ja kertomusta identiteetistä arvioitiin sekä siinä, että usein turvapaikanhakijoiden hakemus kärsi siitä, mikäli he eivät tuoneet identiteettiään esiin välittömästi turvapaikkaa hakiessaan. Ongelmia havaittiin myös siinä, että päätöksiä tehtäessä sovellettava maatiieto oli usein epäluotettavaa ja vaikkapa ainoastaan kyseisen maan rikoslakiin nojaavaa. Puutteita havaittiin myös vähemmistöihin kuuluvien turvapaikanhakijoiden suojelemiseen vastaanottokeskuksissa ja heille turvallisten majoitusratkaisujen järjestämisessä. (Jansen & Spiikerboer 2011, 9–11.)

Queer-pakolaisten haavoittuvuuteen vaikuttaa merkittävästi se, että he ovat joutuneet pakenemaan lähtömaistaan nimenomaisesti queer-teorian kuvaamien hetero- ja cis-normatiivisten asetelmien vuoksi. Osassa yhteiskunnista nuo normit ovat edelleen niin kapeita, että niistä poikkeaminen on rikollista, pahimmillaan kuolemantuomioon johtavaa, mutta osassa kohderyhmään kuuluvat kohtaavat välillistä syrjintää, eli viranomaiset eivät esimerkiksi suojele heitä viharikoksilta (esim. Mendoz 2019). Queer-teorian kuvaamat, seksuaalisuuteen ja sukupuoliin liittyvät normit, jotka ovat voimakkaasti läsnä myös kunniakonflikteissa (esim. Hansen ym. 2016), voivatkin antaa meille ymmärrystä siitä prosessista, jonka queer-pakolaiset joutuvat käymään läpi ja sen syistä. On kuitenkin muistettava, että jokaisen henkilön kokemus on tietysti yksilöllinen ja eri maiden kulttuurillisten käsitysten ja käytäntöjen värittämä.

E erityisen tärkeää queer-pakolaisten asioita käsiteltäessä on muistaa, että heidän mahdollisuutensa ovat kapeammat kuin monien muiden pakolaisten. Kuten Annamari Vitikainen (2020) toteaa, eivät kaikki pakolaisia vastaanottavat maat ole turvallisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluville ja on myös muistettava, ettei maansisäinen uudelleensijoittuminen ole turvallinen vaihtoehto kyseisiin ryhmiin kuuluville (esim. Jansen & Spiikerboer 2011). Lisäksi monille queer-pakolaisille turvapaikkaprosessi jopa niin sanotusti turvallisissa länsimaissa on ollut kohtuuttoman raskas, sillä heidän on uskallettava luottaa viranomaisiin, joille oman identiteetin paljastuminen on lähtömaan kontekstissa ollut hyvin vaarallista, ja he joutuvat myös kuvailemaan identiteettiään sellaisen kerronnan keinoin, jota länsimaissa odotetaan. Monien näihin ryhmiin kuuluvien pakolaisten identiteetit ja niihin liittyvä ilmaisutapa

eivät sovi (homo)normatiivisiin odotteisiin, ja he saavat sen vuoksi hylkäävän päätöksen turvapaikka-asiassaan. (Hertoghs & Schinkel 2018.) Näen, että viranomaisten pakolaisille asettavat homonormatiiviset odotteet heijastelevat laajempia yhteiskunnassa vaikuttavia haitallisia normeja, eikä kyseessä ole ainoastaan Maahanmuuttovirastoon asemoituva ongelma. Voidaankin nähdä, että niin lähtömaat, kuin vastaanottavat maat ovat queer-turvapaikanhakijoille haavoittavia ympäristöjä. Haavoittuvuudessa ei ole kyse queeriydestä ominaisuutena, vaan siitä, millaisia sisältöjä ympäristöt ja yhteisöt tuottavat sille.

Homonormatiivisuutta on myös se, että usein queer-ihmisten oletetaan olevan nimenomaisesti homomiehiä. Ihmisoikeusliiton selvityksessä vuodelta 2016 todetaan, että mitä tulee seksuaali – ja sukupuolivähemmistöihin kuuluviin turvapaikanhakijoihin ja pakolaisiin, naiset ja transsukupuoliset on usein tässä keskustelussa sivuutettu. Onkin tutkimustietoa siitä, että seksuaali – ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat miehet saavat naisia useammin turvapaikan. Toisaalta seksuaali – ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvat kunniaan liittyvän väkivallan tapaukset ovat yksi osoitus siitä, että kyseinen väkivallan ja hallinnan muoto kohdistuu myös miehiin. Kunniaväkivalta valitettavan usein nähdään ainoastaan nais erityisenä ilmiönä. (Hansen, Sams, Jäppinen & Latvala 2016, 48)

UNHCR:n vuoden 2015 raportissa nousikin huolta siitä, kuinka naiset ja transsukupuoliset ovat turvaa hakevissa aliedustettuina (UNHCR 2015, 7–9). Kokemus kentältä on se, että lähtömaissa tilanne usein on sellainen, että naisten ja transsukupuolisten on yksinkertaisesti paljon vaikeampaa, ja usein mahdotonta, päästä karkuun. Tämä johtaa muun muassa siihen, että tietoa ja kokemusta on enemmän seksuaalivähemmistöihin kuuluvista miehistä turvapaikanhakijoina, kuin naisista ja transsukupuolisista. Onkin todettu, että queer-naiset, biseksuaalit ja transsukupuoliset saavat turvapaikan suhteessa harvemmin kuin homomiehet (UNHCR 2010, 11–14).

Queer-teoriassa nähdään, että identiteettien väliset rajat eivät aina ole niin selvärajaisia ja että ei ole vain yhtä tapaa olla queer, vaan kyse on laajasta skaalasta identiteettejä, jotka elävät elämän mukana ja esimerkiksi ihmissuhteissa ja eri tilanteissa. Myöskään sukupuolta ei nähdä tarkkarajaisena, kaksijakoisena ilmiönä. (esim. Grzranka 2019.) Juuri tämä ominaisuus, eli moninaisuuden moninaisuus queer-identiteeteissä asettaa queer-pakolaiset pakolaisina usein erityisen haastavaan ja haavoittuvaan tilanteeseen. On havaittu, että viranomaiset eivät osaa välttämättä suojella queer-pakolaisia, mikäli he eivät mahdu viranomaistyössä käytettäviin lokeroihin (UNHCR 2010, 11–14).

On myös muistettava, etteivät länsimaiset sateenkaaripiirit välttämättä ole vapaita rasismista ja islamofobiasta, joten queer-pakolaiset kohtaavat usein länsimaihin saavuttuaan syrjintää niin muiden pakolaisten kuin paikallisten sateenkaaripiirienkin puolelta (esim. Söderström 2019; Hertoghs & Schinkel 2018). Tämä ongelma on läsnä myös joissain queer-teoreettisissa teksteissä ja näkemyksissä. Queer-teoriaa voidaankin kritisoida siitä, että siinä saatetaan nostaa “minut” yhteisen hyvän edelle ja kiinnittää enemmän huomiota eroihin kuin yhtenäisyyksiin (Kirsch 2000, 60–64). Kaikkien aseman parantaminen queer-teorian avulla vaatii siis analyyttistä ja kriittistä keskittymistä solidaarisuuteen sekä sen purkamista, millaiset ympäristöt ovat haavoittavia ja kuinka ympäristöistä tehdään turvallisempia.

3.4 Suositukset, säädökset ja selvitykset aiheesta

Niin YK:n Pakolaisjärjestö kuin Euroopan perusoikeusvirasto ovat tehneet lukuisia selvityksiä ja suosituksia siihen liittyen, kuinka queer-pakolaisten asioita tulisi käsitellä viranomaisjärjestelmissä. Suomessa Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen ohjaama PALOMA eli Pakolaisten mielenterveystoimien valtakunnallinen kehittämishanke on tuottanut käsikirjan, johon on koottu suosituksia ja ohjeistuksia, joita tulisi noudattaa viranomaistyössä pakolaisten kanssa. (Halla 2018, 3) Käsikirjassa suositellaan muun muassa, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien turvapaikanhakijoiden erityinen haavoittuvuus huomioitaisiin vastaanottokeskuspalveluissa ja heitä pyrittäisiin aktiivisesti tunnistamaan aiemmassa vaiheessa esimerkiksi puheeksi ottamisen ja tiedonantamisen keinoin. Viranomaisten tulee ymmärtää, että kyseisiin ryhmiin kuuluvien voi olla hyvin vaikeaa puhua aiheesta esimerkiksi puhuttelutilanteissa, vaikka vähemmistöryhmään kuulumisella olisikin merkittävä vaikutus heihin kohdistuneeseen uhkaan ja vaaraan. (Castaneda, ym. 2018, 386–387) Varhainen tunnistaminen ja turvallinen majoitus esimerkiksi hajasijoitusten tai erillisten vastaanottokerrosten kautta on erityisen oleellista vähemmistöihin kuuluvien turvallisuuden varmistamiseksi. Pääkaupunkiseudulla suljettiin vuonna 2019 useita vastaanottokeskuksia ja Helsingin kaupungin jäljellä oleva vastaanottokeskustoiminta siirtyi liikkeenluovutuksena Migrille vuonna 2021. Vastaanottokeskusten sulkeminen erityisesti pääkaupunkiseudulla ja toiminnan siirtäminen pois kokeneilta kunta-alan toimijoilta nähdään epäonnistuneena ja lyhytnäköisenä toimenä. (esim. Annala 2020.) Kuten aiemmin todettu, Ukrainan kriisin myötä olemme nyt tilanteessa, jossa Venäjän Ukrainaan kohdistaman hyökkäyssodan vuoksi, jossa vastaanottokeskuksia on taas perustettu kiireellisellä

aikataululla. Uusien työntekijöiden laadukas perehdyttäminen sekä varhaiseen tukeen ja tunnistamiseen panostaminen uusissa vastaanottokeskuksissa on ehdottoman tärkeää erityisesti queer-turvapaikanhakijoiden kannalta.

YK:n Pakolaisjärjestö UNHCR julkaisi vuonna 2010 lausunnon, jossa käytiin läpi queer-turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten erityistä tilannetta. Siinä todetaan näihin vähemmistöihin kuuluvien joutuvan usein moninkertaisen syrjinnän kohteeksi: he joutuvat usein sekä moninaisen väkivallan kohteeksi että rakenteellisen syrjinnän uhreiksi. Heillä ei usein ole mahdollisuutta saada asiallista terveydenhuoltoa, työtä, asuntoa ja tämä heikentää heidän asemaansa entisestään ja lisäksi heitä uhkaa vankeustuomio, muutamissa maissa myös kuolemantuomio. (UNHCR 2010, 5–6.) Lausuntoa on sittemmin tarkennettu usein erilaisin raportein ja suosituksin. Vuoden 2015 raportin mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien turvapaikanhakijoiden tapausten käsittelyyn liittyi edelleen paljon ongelmia; LHBTIQ-pakolaisilla oli usein vaikeuksia luottaa tulkkeihin, ja heille tehdyt päätökset olivat usein heikkolaatuisia. Myös väkivaltaa tapahtui paljon niin matkalla kuin kohdemaissa sekä syrjintää havaittiin niin vastaanottokeskuksissa, kaduilla kuin viranomaisprosesseissa. (UNHCR 2015, 28.) Raportissa huomioitiin myös se, että maissa, joissa saattaa jo olla syrjinnänvastaista lainsäädäntöä, vainoa ja syrjintää tapahtuu yhä eikä lainsäädäntö välttämättä suojaa vähemmistöihin kuuluvia (UNHCR 2015, 7–9).

Euroopan perusoikeusviraston, FRA:n raportissa vuodelta 2017 todetaan, että EU:n lainsäädännön mukaan henkilöt, joihin kohdistuu vainoa seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin vuoksi, ovat oikeutettuja pakolaisstatukseen, mutta käytännön toteutuksessa on kuitenkin paljon kehitettävää. Vain harvalla EU-maalla on selkeät toimintatavat seksuaali – ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien turvapaikanhakijoiden kanssa työskentelyyn ja muun muassa puhuttelukäytännöissä on yhä ongelmia. (FRA, 2017.)

Oikeusministeriön (Lepola 2018, 17-20) tekemässä *Koko ajan jännittyneenä - Moniperusteinen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemana* – selvityksessä tarkasteltiin sellaisten henkilöiden kokemuksia, jotka kuuluvat yhtäaikaaisesti useampaan eri vähemmistöryhmään. Siinä todettiin, että etnisiin vähemmistöihin kuuluvat queer-ihmiset ovat erityisen hankalassa asemassa, sillä he tulevat usein kulttuurista, jossa heidän seksuaali- tai sukupuolivähemmistöidentiteettiään ei hyväksytä ja kohtaavat syrjintää niin

valtaväestön kuin oman yhteisönsä suunnilta. Lisäksi todettiin, että sukupuoli vähemmistöihin kuuluvat ovat edelleen hyvin heikossa asemassa palveluiden, lainsäädännön ja syrjinnän suhteen. Suomessa transihmisten perusoikeuksia loukataan myös rakenteellisesti, kun lainsäädäntö ja terveyspalvelut ovat selvästi muita länsimaita jäljessä. (Lepola 2018, 17–20.)

4 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat

4.1 Tutkimustehtävä ja sitä tarkentavat tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tehtävänä on selvittää sitä, millaisia normeja, odotteita tai ennakkoluuloja queer-pakolaisiin kohdistuu viranomaisprosesseissa. Taustalla on kysymys siitä, voidaanko näitä normeja, odotteita tai ennakkoluuloja purkaa queer-teorian avulla. Kiinnostukseni fokusoituu myös kysymykseen siitä, millaisten ihanteiden toteuttamista queer-turvapaikanhakijoilta odotetaan? Tähän vastatakseni analyysissäni kiinnitä huomion siihen, odotetaanko heidän kertovan esimerkiksi parisuhteistaan heteronormien mukaista narratiivia ja nähdäänkö vaikkapa useiden ihmisten yhtäaikainen tapailminen ilman suunnitelmaa avioliitosta ja perheen perustamisesta jotenkin vääränlaisena. Heteroseksuaaliset myytit, joita populaarikulttuuri tuottaa, kertovat Grahamin (2014) mukaan usein tarinaa problemaattisista ihmissuhteista: rakkaudesta, joka on tuomittu epäonnistumaan. Samaan aikaan media on sokea esittämälleen problematiikalle näissä ihmissuhteissa ja sille, kuinka nämä ongelmat kumpuavat heteronormatiivisille vaatimuksille ihmissuhteista ja identiteeteistä. (Graham 2014, 114–116.)

Kolmantena kiinnostuksen kohteena tarkastelen sitä, tunnistetaanko queer-turvapaikanhakijoiden haavoittuvuutta ja mikäli se tunnistetaan, otetaanko sitä huomioon viranomaistyössä eli tunnustetaanko se.

Tutkimuskysymykset:

1. Millaisia seksuaalisuuteen ja sukupuoliin liitettäviä normeja, hierarkioita ja asenteita (esimerkiksi hetero-, homo- tai cis-normatiivisuutta) on erotettavissa tutkimukseen osallistuneen viranomaiskäsittelyissä?

2. Miten viranomaistyössä tunnustetaan ja tunnustetaan tutkimukseen osallistuneen haavoittuvuutta?
3. Millaisia normatiivisia ihanteita queer-pakolaisiin liitetään asiakirjojen perusteella?

Tämä tutkimus perustuu post-strukturalistiseen tietoteoriaan. Esseekokoelmassaan *Writing the Social: Critique, Theory and Investigations* Dorothy Smith (1999, 76) toteaa post-strukturalismin havaitsevan sen, että diskurssit puhuvat meidän kauttamme ja läpi sen, mitä luulemme tarkoittavamme ja meidän tulisi ymmärtää se, että tämä ei rajoitu ainoastaan sanoihin vaan koskettaa myös sosiaalisia järjestelmiä sekä instituutioita ja näiden välisiä suhteita ja hierarkioita. Post-strukturalistisessa tutkimusperinteessä, kuten Michel Foucaultin vallan genealogiassa nähdään, että valta on läsnä kaikissa keskusteluissa. Siihen näkemykseen perustuu emansipatorinen projekti, jonka kautta pyritään erittelemään valta- ja alistussuhteita sekä antamaan tilaa vaiennetuille äänille. (Juhila 1999, 207, 208.)

4.2 Institutionaalinen etnografia, heteronormatiivisuuden instituutio sekä seksuaalisuuden ja sukupuolen hierarkiat

Tutkimusmetodologisesti sovellan Dorothy E. Smithin kehittämää institutionaalista etnografiaa, käyttäen sitä eräänlaisena työparina queer-teorialle. Lisäksi hyödynnän myös feminististä tutkimusta, etenkin intersektionaalisuuden näkökulmasta. Feministinen tutkimus kamppailee yhdenvertaisemman maailman eteen tekemällä naisten ja muiden eriarvoisessa asemassa olevien ihmisryhmien olosuhteita ja niihin vaikuttavia valtasuhteita näkyviksi. Se painottaa etenkin tiedon tuottamiseen ja valtarakenteiden sekä niihin vaikuttavien arvojärjestelmien näkyville tuomiseen ja tuo esiin tiedon ja tietämisen moninaisuutta. (Suoranta & Ryyänen 2014, 127, 128.)

Hiljattain menehtynyt kanadalainen sosiologi Dorothy E. Smith kehitti institutionaalisen etnografian havaittuaan naisliikkeessä aktiivisesti toimiessaan, että sosiologinen tutkimus kannattaa aloittaa omista kokemuksista ja niistä kokemuspireistä, joihin itse kuuluu. Institutionaalisen etnografian, josta käytetään usein lyhennettä IE, perustehtävänä on paljastaa yhteiskunnan hallitsevia sosiaalisia suhteita (ruling social regime), niiden järjestystä ja määräysvaltaa. (Suoranta & Ryyänen 2014, 264–266.) IE tutkii ihmisten kokemuksia sen kartoittamiseksi, miten hallintasuhteet samanaikaisesti nojaavat ihmisten jokapäiväisiin käytäntöihin ja myös määräävät niitä. Siinä

tunnistetaan niitä eroja joita maailman tulkintamalleissa on valtaapitävien ja sorretussa asemassa olevien välillä ja pyritään irtautumaan valtaapitävien antamista (usein yksioikoisista) selitysmalleista todellisuudelle. Vaihtoehdoksi näille selitysmalleille pyritään erittelemään erilaisia sosiaalisia todellisuuksia ja niihin liittyviä tulkintamalleja. (Suoranta & Ryyänen 2014, 266.) Tämän näen istuvan hyvin työpariksi queer-teorialle, joka yksinkertaistettuna pyrkii purkamaan seksuaalisuuteen ja sukupuoliin liitettyjä normeja ja hierarkioita. Dorothy Smith muistuttaa, että sosiaaliset suhteet (social regime) eivät ole elämästä irrallista tutkimusaineistoa vaan jotain, joka on läsnä kaikessa elämässämme ja jonka osallisia olemme (Smith 1999, 224, 225). Tutkiessani minäkin olen osa sosiaalisia suhteita, niiden valtaa ja vallankäyttöä ja omalle asemalle sekä toiminnalle on oltava tämänkin vuoksi erityisen herkkänä.

IE:ssa ei tehdä ennalta määrättyjä tulkinnallisia sitoumuksia vaan pyritään etsimään vastauksia kysymyksiin siitä, kuinka ihmisten kokemukset liittyvät niiden yläpuolisiin, usein näkymättömiin sosiaalisten suhteiden verkostoihin. Siinä otetaan kantaa ja pyritään tuomaan esiin tavallisten ihmisten kokemuksia yli valtaapitävien selitysten, kuten vaikkapa naisten aseman patriarkalisissa yhteiskunnissa tai homojen aseman heteronormatiivisissa yhteiskunnissa. (Suoranta & Ryyänen 2014, 267.) Taistelevan tutkimuksen yksi erityispiirre on se, että sitä, onko tutkimus ”hyvä”, ei voida mitata vain sen sisäisin kriteerein vaan myös sen kautta, millaisia yhteiskunnallisia vaikutuksia sillä on ja tulee mahdollisesti olemaan tulevaisuudessa (Suoranta & Ryyänen 2014, 283).

Marjo Kuronen (2020, 117) käsittelee artikkelissaan ”Institutional ethnography as a feminist approach for social work research” sitä, kuinka IE on hyvä työväline feministiseen sosiaalityön tutkimukseen. Kurosen mukaan Suomessa sosiaalityön tutkimus on perinteisesti ollut ”sukupuolisokea”, niin sukupuolille erityisten kysymysten kuin myös feministisesti orientoituneen tutkimuksen ja teorian suhteen. Institutionaalisen etnografian käyttö suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa on jäänyt melko vähäiseksi, lukuun ottamatta muutamia pioneereja kuten Mirja Satkaa, joka on hyödyntänyt IE:tä niin omissa tutkimuksissaan kuin ohjannut useita IE-tutkimuksia (Kuronen 2020, 119).

Kurosen mukaan IE on hyvä työväline yhdistämään kahta perinteistä tutkimuksen suuntaa haavoittuvassa asemassa olevia tutkittaessa: tutkimussuuntaa, jossa pyritään tuomaan marginaalissa elävien äänet kuuluviin sekä tutkimussuuntaa, jossa tarkastellaan rakenteita makrotasolla. IE täyttää aukon näiden kahden tutkimussuunnan välissä ja tuo

ne yhteen. Se myös antaa tilaa sosiaalityön tarkastelulle instituutiona, joka on ongelmallinen, sen sijaan, että keskityttäisiin asiakkaiden tai työntekijöiden ja heidän suhteidensa tarkasteluun yksilötasolla. (Kuronen 2020, 121, 122.)

Tutkimuksessani tarkastelen heteronormatiivisuutta eräänlaisena instituutiona. Teoksessaan *Anthropological Explorations in Queer Theory* antropologi Mark Graham (2014, 11) toteaa, että heteronormatiivisuutta suojellaan niin lainsäädännöllä (esimerkiksi maissa, joissa samaa sukupuolta olevien suhteet, avioliitot tai lasten adoptointi estetään lainsäädännön tasolla) kuin heteroseksististen olettamuksien sekä queer-fobisen väkivallan ja syrjinnän tasoilla. Näin heteroseksuaalisuus ei ole pelkkä identiteetti vaan instituutio, moraalinen lähtöasetus ja kulttuurinen viitekehys. Samaan aikaan heteroutta ei lajitella kategoriaksi. Teoksessaan *The Conceptual Practices of Power. A Feminist Sociology of Knowledge* Dorothy Smith (1990, 78) käsittelee sitä, kuinka ”tosiasiat” syntyvät usein instituutioissa ja kuinka ne nähdään sitten usein itsestään selvästi totena ja vaikeasti kyseenalaistettavana. Olen kiinnostunut tarkastelemaan sitä, kuinka paljon eri viranomaiset tekevät aktiivista selvittämistyötä tutkiessaan tosiasioita queer-turvapaikanhakijan asioista lausuessaan ja kuinka paljon ne nojaavat toisten viranomaisten jo faktoina lausumiin käsityksiin ja arvioihin.

Hierarkiat eivät sijaitse pelkästään organisaatioiden tai instituutioiden sisällä vaan myös näiden välillä; ne määrittelevät positioita, käytänteitä, vallankäytön mahdollisuuksia ja arvoasetelmia (Smith 1990, 93). Formaalien organisaatioiden asettamia kategorioita pakotetaan paikoilleen, mikäli kehitetyt tai käytössä olevat kategoriat eivät sovi todellisuuteen, organisationaaliset hierarkiat ja ja järjestelmät pyrkivät estämään vaihtoehtoisten termien ja kategorioiden kehittämistä (Smith 1990, 97). Sopivatko queer-ihmiset, queerit elämäntavat ja identiteetit suomalaisten viranomaisjärjestelmien luomiin kategorioihin? Voidaanko ihmisen eletty elämä, identiteetti ja kokemus nähdä viranomaisten silmissä epätotena sen vuoksi, että se ei mahdu niiden käyttämiin kategoriaihin seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta? Queer on tutkimuksellisenä lähestymistapana alkanut tarkoittamaan tutkimusotetta, jossa analysoidaan sitä, miten esimerkiksi homon tai lesbon, tai normin ja poikkeavuuden käsitteet muodostuvat. Queer-näkökulma voi siis merkitä käsitteiden rakentumista avaavaa ja purkavaa näkökulmaa, joka kysyy esimerkiksi, millaisia merkityksiä homon käsite on saanut. Queer-tutkimus on kiinnostunut myös tarkastelemaan sitä, kuinka normaaliuden ja poikkeavuuden rajoja luodaan ja ylläpidetään sekä millaisia merkityksiä ja vaikutuksia esimerkiksi heteronormatiivisuudella on. (Hekanaho 2019,

148, 149.) Queer-teoriaa voidaankin hyödyntää eräänlaisena linssinä tutkimuksen kaikissa vaiheissa, vaikka se ei varsinaisesti olekaan analyysimetodi.

4.3. Aineisto

Tutkimukseni on laadullinen tapaustutkimus, jossa aineisto kerätään valikoidun otoksen kautta. Mikäli tutkitaan populaatiotason kysymyksiä, tulisi otoksen olla niin suuri, että se edustaisi koko populaatiota, mutta tutkittaessa kulttuurillista ilmiötä, tulee aineiston olla riittävä siihen, että se antaa kuvan ilmiöstä, eikä ainoastaan subjektiivisista kokemuksista. Kun tarkoituksena on hahmottaa ilmiön monimuotoisuutta, tulee aineiston edustaa ilmiön heterogeenisyyttä. Etenkin silloin, kun pyritään antamaan ääni ryhmälle, joka ei yleensä tule nähdäksi yhteiskunnassa, merkitystä ei ole aineiston koolla, vaan sillä, että tutkija luo tutkittaviin suhteen, jossa pystytään sitten aidosti luomaan käsitys näiden henkilöiden tilanteesta. (Ronkainen ym. 2014, 117.) Tämän vuoksi en valinnut haastateltavia perinteisten, laskennallisten otantamenetelmien kautta vaan harkinnanvaraisesti. Harkinnanvarainen otanta on ennemminkin näyte joukosta, jota tutkitaan ja sen avulla saadaan tietoa kyseisestä näytteestä, mutta tätä tietoa ei voi yleistää koko populaatioon (Nummenmaa, Holopainen & Pulkkinen 2014, 27, 33).

Tutkimuksessa käydään siihen osallistuvan luvalla läpi hänen asiakirjojaan, kuten turvapaikkapäätöksiä ja turvapaikka-asian liitteeksi tehtyjä asiantuntijalausuntoja. Koska aineistoa tuli runsaasti asiakirjoista, päädyin siihen, että keskityn tutkimuksessa yhteen tapaukseen. Näin pystyn seuraamaan sen tapauksen kulkua ja analysoimaan sitä institutionaalisen etnografian ja queer-teorian avulla. Kutsun tutkittavaa nimellä N. Hän on nuori irakilainen mies, joka saapui Suomeen turvapaikanhakijana syksyllä 2015. Olen käynyt N:n kanssa useita keskusteluja tutkimusprosessin aikana. Sen lisäksi, että käytän N:n asiakirjoja aineistona, reflektoin niitä analyysissä myös N:n itse minulle keskusteluissa kertoman kautta.

Tapaustutkimukseen voidaan nähdä kuuluvan sitoutuminen siihen, että kutakin tapausta tutkitaan täysin kyseisen tapauksen ehdoilla, sen ainutkertaisuus huomioiden. Tapaustutkimusta tehdessä on haastavaa, usein käytännössä mahdotonta pyrkiä luomaan täysin kiistatonta käsitystä siitä, onko tutkittavana oleva tapaus erityinen muihin vastaaviin verrattuna, onko siinä jotain poikkeavaa vai edustaako se laajasti muita samaan ryhmään kuuluvia tapauksia. Tapauksen todellisesta ainutkertaisuudesta ei siis voida olla varmoja mutta silti on järkevää olla pyrkimättä itsearvoisesti tuottamaan yleistettävyyttä. (Gomm, Hammersley & Foster 2004, 102.)

Sosiaalitieteissä tunnustetaan melko yleisesti sosiaalisten ilmiöiden olevan niin laajoja ja kompleksisia, että tutkimuskysymyksiin harvoin muodostuu täysin yleistettäviä ja ehdottomia vastauksia. Lisäksi yleisesti huomioidaan se, että empiirisen tutkimuksen taustalla vaikuttavat ennakko-oletukset ja paradigmat vaikuttavat sosiaalitieteellisten tutkimusten johtopäätöksiin. (Lincoln & Guba 2004, 52.) Usein tapaustutkimuksissa esiintyy yleistettävyyttä tapaukseen itseensä nähden: tapaukset ovat yleensä todellisuudessa niin laajoja, ettei koko tapausta voida tutkia, vaan siitä tutkitaan jotain rajattua osaa ja löydöksiä yleistetään kokonaistapaukseen (Gomm, Hammersley & Foster 2004, 103). Tässä tutkimuksessa tarkastelen N:n turvapaikkaprosesseihin liittyviä asiakirjoja, siltä osin, kuin hänellä oli asiakirjoja tallessa. N:n omaa ääntä, asiantuntijuutta ja ajatuksia pyrin tuomaan esiin sen kautta, millaisia asioita N kertoi minulle keskusteluissamme.

Tarkastellessa sitä, onko tapaustutkimuksessa mahdollista tuottaa yleistettävää tietoa, on tarpeen tutkia sitä, onko tutkittavan tapauksen edustama ryhmä heterogeeninen. On siis pohdittava sitä, kuinka tyypillinen, tai epätyypillinen ryhmänsä edustaja tutkittu tapaus on. Tähän pohdintaan on käytettävä avuksi muuta saatavilla olevaa luotettavaa tietoa kyseisestä ryhmästä, johon tulee heijastella tutkittua tapausta. (Gomm, Hammersley & Foster 2004, 105.) Pyrin tässä tutkimuksessa heijastelemaan N:n kokemuksia suomalaisesta viranomaisjärjestelmästä siihen, millaista tietoa queer-turvapaikanhakijoiden viranomaisprosesseista Euroopassa on aiemmin koottu. Vaikka tutkimuksen tarkoituksena ei olekaan tuottaa ehdottoman yleistettävää tietoa, on tavoitteenani kuitenkin tuottaa tietoa, joka on hyödyllistä esimerkiksi viranomaistyön kehittämiseen.

Tutkimuksen aineisto koostuu seuraavista asiakirjoista, jotka koskettavat N:n turvapaikkaprosesseja:

- Pöytäkirja henkilöllisyyden, matkareitin ja maahantulon selvittämiseksi, Poliisi
- Turvapaikkailmoitus-tuloste, Ulkomaalaisrekisteri (UMA)
- EURODAC-tarkistus ja sormenjälkien rekisteröinti, Poliisi
- Tutkintailmoitus, Poliisi
- Turvapaikkapuhuttelupöytäkirja, Maahanmuuttovirasto (Migri),
puhuttelupaikkana vastaanottokeskus
- Päätös, kansainvälistä suojelua ja oleskelulupaa koskeva hakemus,
käännäntäminen, Migri
- Kansainvälistä suojelua, oleskelulupaa koskeva valitus Hallinto-oikeudelle,
valituksen tekijänä yksityinen asianajaja
- Lausunto turvapaikka-asiassa tehdystä valituksesta, osoitettu Hallinto-
oikeudelle, tekijänä Migri
- Hallinto-oikeuden päätös

- Valituslupahakemus Korkeimmalle Hallinto-oikeudelle, saman asianajajan toimesta kuin valitus Haolle
- Korkeimman Hallinto-oikeuden päätös
- Turvapaikkailmoitus, tulostettu UMAsta, uusintahakemus
- Rekisteritarkastus Patja, UMA-tuloste
- Hakijan tekemä kirjallinen lisäselvitys, laajuus 10 sivua, toimitettu Migriin toisen turvapaikkahakemuksen jälkeen
- 3 asiantuntijalausuntoa SETAn aluejärjestöstä, laajuus yhteensä kolme 6 sivua (niputan nämä yhteen aineistossa, jotta ei selviä, millä alueilla N on asunut Suomessa, en myöskään ota suoria sitaatteja, jotta toiminnan sisältö tai työntekijä ei paljastu)
- Yleislääkärin lausunto
- Turvapaikkapuhuttelupöytäkirja, toinen turvapaikkahakemus, Migri
- Päätös uusintahakemukseen, kansainvälistä suojelua ja oleskelulupaa koskeva hakemus, käännyttäminen, Migri
- Päätös ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään ottamisesta, tekijänä Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä
- Psykiatrin lausunto
- Kolmas päätös turvapaikkahakemukseen, kansainvälistä suojelua ja oleskelulupaa koskeva hakemus, käännyttäminen, Migri
- Päätös työntekijän oleskeluluvasta, Migri

Valitettavasti N:llä ei ollut toista turvapaikkahakemusta koskevia Hallinto-oikeuden (Hao) ja Korkeimman Hallinto-oikeuden (KHO) päätöksiä enää tallella. Sain kuitenkin N:ltä tiedon, että niissä asian käsittely oli hylätty, samanlaisilla perusteilla kuin aiemmissa Haon ja KHO:n päätöksissä. Toisin sanoen niissä ei otettu kantaa uusiin seikkoihin tai esitettyihin uusiin asiakirjoihin vaan vedottiin ainoastaan siihen, että Maahanmuuttovirasto on jo tutkinut asiat. Maahanmuuttoviraston arvio on siis nähty niissä kriittikittömästi totuutena. Tämä herättää kysymyksen siitä, kenen totuus ja asiantuntijuus nähdään totena. N ei halunnut meidän tekevän tietopyyntöjä eri oikeusasteisiin, joten etenin tällä aineistolla, jonka N:ltä sain. Aineistoa oli jo runsaasti ja uskon, että N:n kertomus itseään koskevista Haon ja KHO:n päätöksistä ja niiden sisällöstä, on totta.

4.4 Aineistoanalyysi

Institutionaalisen etnografian lisäksi aion hyödyntää aineistoanalyysissä Martha Finemanin kehittämää haavoittuvuuden analyysiä. Martha Fineman (2008, 1) määrittelee artikkelissaan *The Vulnerable Subject: Anchoring Equality in the Human Condition* haavoittuvuuden jonain, mikä ei käsittele ainoastaan tiettyihin henkilöihin ja ryhmiin kohdistuvaa syrjintää vaan kaikkia ihmisiä ja instituutioita koskettavia riskejä

joutua haavoittuvaan asemaan syystä tai toisesta. Finemanin määritelmän kautta haavoittuvuus voi siis koskettaa kaikkia ja ja Finemanin haavoittuvuuden analyysin kautta haavoittuvuutta tarkasteltaessa tarkastellaan myös sellaisia yhteiskunnan rakenteita ja etuoikeuksia, jotka suojaavat meitä haavoittuvuudelta.

Haavoittuvuuden analyysissä nähdään, että haavoittuvuus voi koskettaa meistä jokaista ja että haavoittuvuuden riski on aina läsnä. Tällöin on vaikeampaa piilottaa haavoittuvuutta, vaan se on hyväksyttävä todellisena ilmiönä, joka on olemassa niin yksilöllisellä kuin yhteisöllisellä ja institutionaalisella tasolla, ja jota tulee käsitellä muunkin kuin vain epätasa-arvon tai syrjinnän poistamisen linssin lävitse. (Fineman 2008, 3.)

Pienemmän, jokapäiväiseen elämään liittyvän problematiikan tunnistaminen ihmisten arjen tasolla voi johtaa suurempien, institutionaalisten ongelmien tunnistamiseen tutkimusprosessissa. Jotta tutkija ei lähde harhautumaan tutkimuksen tarkoituksesta, ongelmallisuuksiin keskittyminen on tärkeää. Näin varmistetaan se, että tutkimuksen painopiste pysyy arkipäivän valtasuhteiden ja hierarkioiden tarkastelussa suhteessa henkilöön, jonka näkökulmasta tutkimusta tehdään. Hyvää analyysiä ohjaa ongelmallisuuden tunnistaminen todellisten ihmisten näkökulmasta ja sen kuvaileminen sekä tulkinta. (Rankin 2017, 7, 8.)

IE-analyysissä tutkija käyttää aineistoa niin, että hän saa sen avulla rakennettua institutionaalisen etnografian selonteon siitä, miten tapahtumat järjestyvät sosiaalisesti, millaiset hierarkiat ja suhteet niitä ohjaavat. Analyysi on refleksiivinen, poliittinen ja kokemusperäinen. Analyysi kehittyi sitä tehdessä ja paljastaa edetessään suhteita tapahtumien kaaria ja yhteyksiä, jotka eivät ole ensinäkemältä selkeitä. Rakennan analyysini niin, että teen ensin selonteon tutkittavista turvapaikkaprosesseista ja sen jälkeen erillisessä luvussa tarkastelen haavoittuvuuskysymyksiä hyödyntäen Martha Finemanin haavoittuvuuden analyysiä. Molempien tämän tutkimuksen analyysilukujen loppuun kokoon alaluvut, joissa pyrin vetämään tiiviisti yhteen oleellisimpia vastauksia tutkimuskysymyksiin.

Kuljetan analyysissä mukana feministisen tutkimuksen otetta. Feministisessä tutkimuksessa ei ole kyse yksittäisistä tutkimusmenetelmistä vaan näkökulmasta, jota kuljetetaan tutkimuksessa, jonka kautta edistetään naisille ja muille sorreituille ryhmille suotuisaa muutosta yhteiskunnassa. (Suoranta & Ryyänen 2014, 131.)

Aineiston luokittelu

Olen jakanut aineistoni luokkiin sen mukaisesti, mihin aiheisiin liittyen tunnistin N:n kohdanneen ongelmia turvapaikkaprosessissaan. Ensin luokkia oli runsaasti yli kymmenen, mutta käydessäni niitä uudelleen ja uudelleen läpi, havaitsin, että kaikki luokat pystyi tiivistämään kahden pääluokan alle. Analyysiluvuista ensimmäisessä keskityn ensimmäiseen pääluokkaan ja toisessa analyysiluvussa puolestaan toiseen pääluokkaa.

Pääluokat ovat:

- a) *Seksuaalisuus ja sukupuoli*
- b) *Haavoittuvuuden tunnistaminen ja tunnustaminen*

Pääluokkien välillä risteävänä, molempiin mahtuvana kategoriana oli ”turvapaikanhakijaan liitetyt odotukset ja ominaisuudet”- kenties siitä olisikin voinut tehdä koko analyysin punaisen langan, suurin osa haasteista liittyi siihen tavalla tai toisella.

Pääluokista alaluokkineen muodostui seuraavanlainen kokonaisuus: (sulkeissa se, kuinka monta kohtaa aineistosta vastasi kutakin luokkaa)

- a) Seksuaalisuus ja sukupuoli
  - a.1) seksuaalinen suuntautuminen (15)
  - a.2) suuntautumisen uskottavuus, oletukset ja todistelu (15)
  - a.3) seksuaalinen hyväksikäyttö, ihmiskauppa (13)
  - a.4) sukupuoli (2)
- b) Haavoittuvuuden tunnistaminen ja tunnustaminen
  - b.1) Haavoittuvuus (23)
  - b.2) valmiudet ”pärvätä” turvapaikkaprosessissa ja viranomaiskäsittelyissä (11)
  - b.3) ulkopuolelta N:n liitetyt odotukset tai ominaisuudet (13)
  - b.4) Esteet turvapaikkaprosessissa haavoittuvuuden tunnistamiselle (24)
  - b.5) Pelon ja uhan perustelu (17)

Alkuvaiheessa datan keruuta ja aineiston analyysiä, on oleellista tunnistaa sitä institutionaalista kieltä, jota tutkimuksen kohteeseen liittyvissä instituutioissa käytetään. Kieli toimii työvälineenä valtasuhteiden tunnistamiselle. Kielen huomioiminen mahdollistaa sen, että tutkija alkaa ”kuulla” merkkejä instituutioiden usein itsestään selvänä pidetystä vallankäytöstä ja sosiaalisesta järjestyksestä. Rankin kuvailee käyttävänsä itse apuvälineenä tiettyjen sanojen etsimistä tiedonkäsittelyohjelman avulla, löytäen näin toistuvia käsitteitä ja tarkastellen sitten niiden vaikutusta. (Rankin 2017, 4.)

N:n turvapaikkaprosessien selostus

Janet Rankin erottelee IE:n avulla tehtävän analyysin käytännön työvaiheiksi esimerkiksi kartoittamisen (mapping), luetteloinnin (indexing) ja selontekojen kirjoittamisen (writing accounts). Kartoittamisen avulla voidaan luoda visuaalinen selonteko tapahtumista ja niihin vaikuttavista suhteista sekä tekijöistä. Kyseessä voisi olla vaikka vuokaavio tai analyytinen diagrammi tai muu erilainen visuaalinen esitys. (Rankin 2017, 5.) Luetteloinnin avulla aineistoa voidaan käsitellä niin, että esimerkiksi aineistossa esiintyvät suhteet ja niiden vaikutukset tulevat esiin. Sen avulla voi myös ristiintaulukoida aineistoa. Rankin pitää luettelointia hyvänä aloituskeinona aineistoanalyysin työstämiseen. (Rankin 2017, 6.)

Selontekojen kirjoittamisen tarkoituksena on tuoda näkyväksi sitä, miten eri prosessit ja kokemukset voivat linkittyä samoihin valtasuhteisiin ja institutionaalisiin järjestyksiin. Selontekojen avulla voidaan päästä IE:n ytimeen eli valtasuhteiden ja vallankäytön tunnistamiseen. Se voi auttaa tunnistamaan esimerkiksi toistuvia tapahtumakaaria, piilotettua vallankäyttöä ja vääriä käsityksiä, joita instituutioihin liittyy. Rankin kertoo esimerkin tutkimuksestaan, jossa hän tunnisti selontekojen avulla sen, kuinka oikeuden valitusprosessi nähtiin toistuvasti virheettömänä ja läpinäkyvänä, erehtymättömänä ja oikeudenmukaisena prosessina. (Rankin 2017, 6, 7.)

Kirjoitin alla olevan selonteon N:n turvapaikkaprosesseista ennen kuin aloin luokittelemaan aineistoa.

N on nuori irakilainen mies, joka saapui Suomeen turvapaikanhakijana syksyllä 2015 ja haki välittömästi turvapaikkaa ja majoittui vastaanottokeskukseen. N oli matkustanut Suomeen yksin eikä tuntenut ketään uudesta maasta. Hän oli matkustanut pitkän aikaa monien valtioiden läpi ja maksanut kaikki säästönsä salakuljettajalle. Hänen passinsa oli jäänyt matkan varrelle, mutta hänellä oli saapuessaan mukanaan yhä kotimaansa henkilökortti ja muita asiakirjoja. Hän kertoi poliisin luona ensimmäisessä puhutellussa, jossa poliisi selvitti hänen henkilöllisyyttään, reittiään ja maahantuloaan, että halusi tulla nimenomaan Suomeen, sillä tiesi Suomen olevan turvallinen maa. Hän kertoi, että hänen sukuunsa kohdistui vainoa uskonnollisista ja poliittisista syistä ja että useita hänen perheenjäseniään oli murhattu ja häneenkin oli kohdistunut uhkaa ja etsintää. Myöhemmin Migrin järjestämässä puhutellussa hän kertoi saman tarinan, kertoen tapahtumista ja taustoista tarkemmin. Puhuttelu pidettiin

vastaanottokeskuksessa, jossa N asui, tilassa, josta kuului ääntä käytävälle ja jonne käytävän äänet kuuluivat. Lisäksi N tiesi jo siinä vaiheessa, että tulkki, joka aina kävi tulkkaamassa keskuksessa järjestetyt puhuttelut, tunsikin henkilökohtaisesti useita keskuksessa majoittuvia irakilaisia, joiden kanssa tulkki kävi pitkiä keskusteluja käytävillä eri ihmisten henkilökohtaisista asioista. N ei missään nimessä uskaltanut tulkkiin liittyvän luottamusongelman ja keskuksen ohuiden seinien sekä tiiviiden, turvattomiksi kokemiensa elinolosuhteiden vuoksi kertoa keskuksessa järjestetyssä puhuttelussa kaikesta hänelle tapahtuneesta.

N sai puhuttelun jälkeen yksityisen oikeusavustajan, jolle uskalsi kertoa häneen useiden vuosien ajan, lapsuudesta saakka kohdistuneesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä, hyväksikäyttömateriaalilla kiristämisestä, ihmiskaupasta ja siitä, kuinka nämä tapahtumat olivat mahdollisesti kytköksissä myös hänen perheenjäsentensä murhiin. Hän kertoi oikeusavustajalle näiden tapahtumien käynnistyneen sen vuoksi, että hän on homoseksuaali ja myös, että häntä on yritetty painostaa järjestettyyn avioliittoon naisen kanssa. Oikeusavustaja lähetti kirjallisen selvityksen näistä lisätiedoista Migriin, mutta jätti mainitsematta N:n homoseksuaalisuuden ja pakkoavioliiton uhan. Migri oli lähettänyt oikeusavustajalle tämän jälkeen lisäselvityspyynnön, johon oikeusavustaja ei koskaan vastannut. Migri teki kielteisen päätöksen turvapaikka-asiassa muun muassa sillä perusteella, että lisätiedot olivat jääneet ohuiksi eikä lisäselvityspyynnöön koskaan vastattu. Saatuaan kielteisen päätöksen N löysi itselleen toisen oikeusavustajan, joka teki valituksen Hallinto-oikeuteen. N sai tässä vaiheessa uudelta avustajaltaan tietää, että edellinen oikeusavustaja oli saanut lisäselvityspyynnön eikä ollut koskaan vastannut siihen.

Uusi oikeusavustaja teki Hallinto-oikeuteen valituksen, jossa avasi N:n elämäntarinaa, turvan tarpeeseen liittyviä seikkoja ja turvapaikkaprosessin kulkua sekä vaati mahdollisuutta suulliseen käsittelyyn. Hallinto-oikeus eväsi valituksen kaikilta osin, eikä N saanut mahdollisuutta kertoa tarinaansa oikeudessa. Hallinto-oikeus perusteli päätöksensä kaikilta osin Migrin päätöksellä eli piti Migrin päätöstä kaikilta osin uskottavana ja kiistattomana. Päätöksessä ei otettu kantaa esimerkiksi puhutteluolosuhteisiin, tulkkiin liittyviin ongelmiin tai siihen, että hakija ei ollut saanut mahdollisuutta vastata esitettyyn lisäselvityspyynnöön edellisen oikeusavustajansa vuoksi.

N:n oikeusavustaja teki Hallinto-oikeuden päätöksen jälkeen Korkeimpaan Hallinto-oikeuteen valituslupahakemuksen ja täytäntöönpanokiellon hakemuksen kiireellisenä.

Uuden valituksen liitteenä oli vihdoin Irakista saadut perheenjäsenten kuolinilmoitukset, näiden kuolemista tehdyt rikosilmoitukset, N:stä Irakissa tehty pidätysmääräys sekä psykiatrin lausunto. KHO:n päätös oli kielteinen, päätös perustui aiempiin päätöksiin eikä sitä erikseen perusteltu. Uusiin asiakirjoihin ei otettu päätöksessä kantaa.

KHO:n kielteisen päätöksen jälkeen N teki uuden turvapaikkahakemuksen, jossa kertoi mahdollisimman tarkkaan häneen kohdistuneesta hyväksikäytöstä, kiristyksestä ja ihmiskaupasta. Tässä vaiheessa, poliisilla uutta hakemusta jättäessään, N kertoi tarkkaan myös siitä, että kiristys, hyväksikäyttö ja pidätysmääräys sekä perheeseen kohdistuneet iskut johtuivat suurelta osin hänen homoseksuaalisuudestaan. Toisen turvapaikkaprosessin aikana N kävi kahden vuoden ajan tiiviisti SETAn jäsenjärjestössä tapaamassa seksologian ammattilaista, joka kirjoitti ensin yhden ja myöhemmin kaksi päivitettyä lausuntoa N:n turvapaikka-asian liitteeksi. N myös otettiin tänä aikana asiakkaaksi Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään, joka tekemässään päätöksessä totesi, että N:n oli kohdistunut ihmiskauppaa jo lapsuudessa alkaneen seksuaalisen hyväksikäytön yhteydessä ja vakavia oikeudenloukkauksia, jotka liittyivät hänen seksuaaliseen suuntautumiseensa, jonka vuoksi häntä oli kiristetty, hyväksikäytetty ja kaupattu. N sai myös lausunnon psykiatrilta, jota kävi muutamia kertoja tapaamassa. Psykiatri diagnosoisi N:llä post-traumaattisen stressihäiriön ja totesi, ettei nähnyt ristiriitoja N:n tarinan, tämän oireiden ja vammojen välillä ja että uskoi N:n puhuvan totta seksuaalisesta suuntautumisestaan, häneen kohdistuneesta hyväksikäytöstä ja muista rikoksista sekä perheensä kohtalosta.

Samanaikaisesti turvapaikkaprosessien ollessa käynnissä N ahkerasti opiskeli suomea ja teki töitä, hän opiskeli suomenkielisen peruskoulun ja ammattikoulun työnsä ohella. N sai opiskelupaikan jatkokoulutukseen ja hän haki opiskelijan oleskelulupaa, mutta sai kielteisen päätöksen sen vuoksi, että hänellä ei ollut passia. Kaikista lisäselvityksistä huolimatta, N sai uudestaan kielteisen päätöksen turvapaikka-asiassaan ja joutui lopulta myös palveluiden ulkopuolelle eli ns. paperittomaksi. Palveluiden ulkopuolella ollessaan N sai kunnan paperittomien palveluiden lisäksi myös palveluita Auttamisjärjestelmältä jonka tuki ei pääty vastaanottopalveluiden päättyessä. Välttämättömät terveyspalvelut N sai kunnan paperittomien palveluiden kautta. N oli paperittomana noin vuoden ajan ja pelkäsi koko tämän ajan karkotusta, tältä ajalta useat N:n asiakirjat ovat kadonneet, minkä vuoksi tässä tutkimuksessa ei ole käytössä aivan kaikkia N:n asiakirjoja. N oli ollut hyvä, ahkera työntekijä ja hänen aiempi

työnantajansa auttoi tätä saamaan työntekijän oleskeluluvan, minkä turvin N asuu ja tekee töitä nykyään Suomessa. N ei halua enää yrittää uudestaan hakea turvapaikkaa, vaikka useat asiantuntijat ovat sanoneet hänelle, että hänen kannattaisi vielä yrittää, koska hänen tapauksensa suhteen monet asiat olisi tullut hoitaa paremmin.

4.5 Tutkittavan henkilöllisyyden suojaaminen ja muut eettiset kysymykset

Noudatan tutkimuksessani Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2019) ohjeita. Olen jättänyt useita yksityiskohtia pois suojellakseni tutkimukseen osallistuvan henkilöllisyyttä, en mainitse hänen ikäänsä, kaupunkien, kaupunginosien tai klaanien nimiä tai avaa hänen perheeseensä kohdistuvaa uskonnollispoliittista uhkaa tästä syystä. Henkilöllisyyden suojaamiseksi en myöskään käytä pitkiä suoria sitaatteja aineistosta ja joudun jättämään joitakin melko oleellisia yksityiskohtia pois esimerkiksi sen suhteen, miten N on kuvailut seksuaalisuuttaan, vähemmistökokemuksiaan ja ihmissuhteitaan.

Mitä haavoittuvammassa asemassa tutkittavat ovat ja mitä arkaluontoisemmista aiheista tutkimuksessa on kyse, sitä tarkempaan täytyy olla tutkimuksen eettisten kysymysten suhteen. Tutkimuksessani käsiteltävien asioiden ollessa hyvin arkaluontoisia, on tietoon perustuva, aidosti vapaaehtoinen suostumus erityisen tärkeää. Kävimme N:n kanssa useita keskusteluita suostumuksesta sen lisäksi, että olimme ennen asiakirjojen luovuttamista jutelleet tutkimuksesta ja allekirjoittaneet suostumus-lomakkeen, joka löytyy tutkimuksen liitteistä. Näen aidon suostumuksen olevan aktiivista ja jatkuvaa, aina peruttavissa olevaa, joten N:llä oli aina tieto, että hän olisi milloin vain voinut perua suostumuksensa. Kävin N:n kanssa tarkkaan läpi myös sen, kuinka käsittelen hänen asiakirjojaan ja miten sekä milloin tulen hävittämään ottamani kopiot asiakirjoista. Alkuperäiset asiakirjat palautin N:lle heti, kun olin ottanut kopiot. Heti kopioita ottaessani mustasin yli kaikki mitenkään tunnistettavissa olevan henkilötiedot, kuten diaarinumerot, nimet, syntymäajat sekä paikkojen nimet. Sovimme N:n kanssa, että palautan kopiot hänelle, sen sijaan, että laittaisin ne silppuriin. Olemme siis tapaamassa uudelleen vielä tutkimuksen valmistuttua, jotta voin palauttaa hänelle kopiot ja käymme tuolloin vielä keskustelua tutkimuksesta.

Näen tutkimukseni liikkuvan eettisesti hyvin herkällä alueella ja pyrin tutkimuksellani aktiivisesti parantamaan sen kohderyhmään kuuluvien tilannetta. *Taisteleva tutkimus* -teoksen kirjoittaneet Juha Suoranta ja Sanna Ryyänen näkevät yhteiskuntatieteilijöiden tehtävänä osallistumisen ja yhteistoiminnan eli taistelevan tutkimuksen sen lisäksi, että kirjoitetaan ja julkaistaan. He kuvailevat taistelevaa tutkimusta kanta-aottavana,

yhdenvertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden puolesta kamppailevana tutkimuksena, joka on osallistuvaa ja toimintalähtöistä. Sen lähtökohtina on solidaarisuus ja yhteistyö ihmisten kesken. Taistelevaa tutkimusta on kehitetty etenkin Latinalaisessa Amerikassa ja Espanjassa, mutta sen on saanut jalansijaa myös englanninkielisessä maailmassa ja Suomessakin. Siitä on käytetty englanniksi mm. *activist research* ja *militant research* nimityksiä, jotka kääntyvät aktivistitutkimukseksi ja militanttitutkimukseksi. Puhutaan myös sitoutuneesta ja toimintasuuntautuneesta tutkimuksesta (engaged research, action-oriented research) joilla viitataan niin siihen, että tutkimuksella osallistutaan kamppailuun paremman maailman eteen tai perinteisemmin siihen, että tutkimuksella on sovellus- tai käyttöarvoa esimerkiksi yhteisöjen kehittämisessä. (Suoranta & Ryyänen 2014, 15–17.)

Teen tutkimustani siis avoimesti siitä näkökulmasta, että pyrin vaikuttamaan sillä kohderyhmään kuuluvien asemaan ja hyvinvointiin. Ajattelen, että tutkija tuskin voi olla täysin neutraali ja on eettisesti kestävämpää olla tietoinen siitä, millaisia arvoja ja millaista maailmaan pyrkii toiminnallaan edistämään. Usein virheellisesti ajatellaan, että esimerkiksi viranomaiset, niiden tekemä työ ja tutkimus olisivat täysin neutraaleja ja immuuneja ideologioille. Myöskään viranomaisten toteuttamat suhteet, arvot, normit ja hierarkiat eivät kuitenkaan tosiasiallisesti ole neutraaleja, vaikka ne tulisivatkin viranomaistaholta; niihin vaikuttaa erilaiset ideologiat ja sosiaaliset rakennelmat (Smith 1990, 103). Tarkoituksena on nostaa nimenomaan kohderyhmään kuuluvien itsensä ääni ja asiantuntijuus keskiöön ja purkaa sitä, miksi instituutioiden esittämät käsitykset usein eroavat näistä eletyn elämän kokemuksista huomattavasti. Julkisessa keskustelussa instituutioiden edustajien auktoriteetti vaikuttaa siihen, miten totena heidän sanomansa nähdään, kun taas toiset, vähemmän autoritääriset äänet nähdään vähemmän uskottavina. Institutionaalisen vallan suhteet siis ikään kuin vuotavat myös julkiseen keskusteluun, siihen kuinka media aiheita käsittelee, ketä kuunnellaan ja millaisia normihierarkioita ylläpidetään. (Smith 1990, 101.)

Taistelevan tutkijan on yhtä aikaa kyettävä aktiivisesti refleктоimaan niin suhdettaan tutkimustyöhönsä kuin siihen käytännön kenttään, jonka kanssa hän on tutkimuksellisessa ja toiminnallisessa vuorovaikutuksessa. Samalla tutkijan on pidettävä näkyvillä ja muistissa sitä, millaisia valtasuhteita tutkimuksen, tutkittavien ja yhteiskunnan välillä on. (Suoranta & Ryyänen 2014, 113, 114.) Näen oman tutkimukseni kohdalla, että minun on aktiivisesti pyrittävä tinkimättömyyteen niin tutkimukseni validiteetin ja uskottavuuden kuin myös tutkimukseen osallistuvan

elämän, hänen hyvinvointinsa ja hänen yhteisöönsä syntyvien mahdollisten vaikutusten suhteen. Tutkimukseni ei saa missään nimessä vaarantaa kenenkään hyvinvointia vaan sen tulee aktiivisesti tuottaa edellytyksiä yhdenvertaisemmille ja eettisesti kestävämmille viranomaisprosesseille tulevaisuudessa. Queer-ihmisiä koskevaa tutkimusta tehdessä on myös huomioitava se, että tieteellä ja tutkimuksella oli pitkään vahingoittava rooli queer-ihmisten elämässä. Tiede on pitkään ollut homofobista, esimerkiksi antropologisessa tutkimuksessa samaa sukupuolta olevien liitot rinnastettiin insestiin sen vuoksi, että niissä ei nähty olevan kyse “erilaisten” liitoista. Queerien suhteiden ja identiteettien tutkimus ilman niiden patologisointia käynnistyi alkaen 1970-luvun kiinnostuksesta seksuaalisuuteen ja sen monimuotoisuuteen. (Graham 2014, 4, 5.) Tämän vuoksi on tärkeää ottaa tutkimuksen tekoon avoimesti queer-ihmisten hyvinvointia edistävä näkökulma, joka läpäisee tutkimuksen jokaisen vaiheen.

Tutkimuksen onkin oltava aina vapaaehtoista eikä tutkimukseen osallistumisesta tule koitua minkäänlaista vahinkoa osallistujille. Sensitiivisten aiheiden kohdalla on oltava erityisen tarkka muun muassa tutkittavien rekrytoinnin, aineiston käsittelyn, tutkimuksen raportoinnin ja haastattelutilanteiden suhteen. (Luomanen & Nikander 2017, 289.) Kun kyseessä ovat ihmiset, jotka voivat olla edelleen kriisitilanteessa ja kaivata kipeästi apua, on erityisen tärkeää, että he ymmärtävät osallistumisen olevan täysin vapaaehtoista ja että tutkimukseen osallistumisella en valitettavasti voi edistää esimerkiksi sitä, että he saisivat oleskeluluvan. Tutkimusaiheen ja -kohteen ollessa sensitiivisiä, tulee ottaa huomioon useita seikkoja, muun muassa se keitä on oikein haastatella ja milloin. Ajattelen kuitenkin, että osallistuminen voi silti olla merkityksellistä tutkimukseen osallistujalle, mikäli hän tulee sensitiivisesti kohdatuksi, kokee tullessa kuulluksi ja kokee, että tutkimuksella pyritään edistämään hänen asemaansa yhteiskunnassamme. Annoin osallistujalle myös mahdollisuuden purkukeskusteluun ja olemmekin tavanneet useamman kerran.

Mielestäni myös jälkipurkujen ja yhteydenpidon mahdollistaminen haastateltaville on ehdottoman tärkeää. Joidenkin kohdalla, sensitiivinen tutkimusaihe voi johtaa tutkimuksen välttelyyn tai keskeyttämiseen, tämä voi liittyä muun muassa pelkoon leimautumisesta tai siitä, että vanhat tapahtumat palaavat mieleen (Aho & Paavilainen 2017, 341). Ei ole oikeudenmukaista vaatia ihmisten elävän vaikeita tapahtumia uudestaan, etenkin, mikäli riittävää psykososiaalista tukea ei pystytä tarjoamaan. Tutkijan tulee toisaalta olla myös avoin sille, mitä tutkittavat ovat milloinkin valmiita avaamaan. Usein haastateltavilla on tarve kertoa haastattelijalle kriisitilanteesta

prosessinomaisesti aikajärjestyksessä. Haastateltavat myös saattavat tuoda esiin sen aiheen tai näkökulman, josta haluavat puhua ja jonka kokevat merkitykselliseksi. Silloin tutkimuksen näkökulma voi muuttua alkuperäisestä. (Aho & Paavilainen 2017, 345.)

Tutkimuksen aiheen ollessa näin sensitiivinen on tärkeää, että tiedostan oman taustani ja asemani. Koska olen työskennellyt ns. sateenkaariaiheiden parissa useita vuosia, saattavat jotkut tunnistaa minut nimeltä, vaikken olisikaan tehnyt töitä juuri heidän kanssaan. Tässä voi olla niin hyvät kuin huonot puolensa, esimerkiksi tutkimukseen osallistujia etsiessä. Siitä saattoi olla hyötyä, että mahdolliset osallistujat kenties saivat etukäteen sen viestin, että omaan ymmärrystä tutkittavasta aiheesta ja että olen kuullut aiemminkin kaikenlaisia tarinoita leimaamatta niiden kertojia/kokijoita. Tutkijan osoittama esiyymmärrys voi antaa haastateltavalle vihjeitä siitä, mitä häneltä odotetaan, mistä positiosta hänen oletetaan puhuvan. Olennaista on myös se, että millä tavalla haastattelun lähtökohta määritellään; määritelläänkö tutkimuksen kohderyhmä jo lähtökohtaisesti marginaaliin tai tarkastellaanko tutkimuksessa lähtökohtaisesti stigmaa. (Luomanen & Nikander 2017, 293.)

Kyseenalaistan voimakkaasti myös omaa ”oikeuttani” tutkia queer-pakolaisuuteen liittyen, ollessani valkoinen Suomen kansalainen, joka on monin tavoin etuoikeutettu. Pohdin pitkin tutkimusprosessia sitä, vaikuttaako oma asemani tutkielman luotettavuuteen ja siihen, millä tavalla etsin vastauksia tutkimuskysymyksiini. On tärkeää olla omasta etuoikeudestaan tietoinen, etenkin tutkiessaan. Kirsch (2000, 57) näkee queer-ihmisten aseman olevan kytköksissä muiden sortoa kokeneiden väestöryhmien asemaan länsimaissa. Kirschin mukaan on tärkeää muistaa, että myös queer-vähemmistöjen sisällä on tapahtunut syrjintää ja toiset queer-ihmiset ovat syrjitympiä kuin toiset, esimerkiksi lesboja, biseksuaaleja ja rodullistettuja on hiljennetty valkoisten miesten toimesta queer-liikkeissä. Tutkijan positioon liittyy aina valtaa ja etenkin näin haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten asioita tutkimuksellisessa kontekstissa tarkastellessa tulee olla hyvin tietoinen etuoikeuksistaan. Pysin kirjoittamaan queer--pakolaisista tavalla, jolla en toiseuta heitä tai sivuuta heidän toimijuuttaan ja voimavarojaan. Tämä saattaa olla haastavaa itse aiheen painoutuessa haavoittuvuuteen esimerkiksi voimavarojen tai toimijuuden sijaan. Olemme kuitenkin viranomaisprosessien kannalta pisteessä, jossa haavoittuvuuteen tulee kiinnittää huomiota (esim. Annala 2020; Owal Group 2019). Pysin kuljettamaan eettistä herkkyyttä mukana koko tutkimusprosessin läpi, kiinnittäen erityistä huomiota aitoon

suostumukseen ja siihen, ettei tutkimuksesta saa koitua minkäänlaista haittaa, uhkaa tai painetta kenellekään.

Feministiseen tutkimustyöhön, niin kenttätyöhön kuin muihin tutkimustyön vaiheisiin, liittyy erityisiä ongelmia, jotka kietoutuvat pitkälti vallan ja tutkijan valtaposition ympärille (Wolf 1996, 1). Valkoisten, feminististen hyvää tarkoittavien tutkijoiden pyrkimykset voivat johtaa haitan tuottamiseen, tutkimustyössä kuitenkin aina käytetään valtaa ja usein tutkija on niin tutkijan roolissa kuin muutoinkin hyväosaisemmassa, enemmän valtaa omaavassa positiossa kuin tutkittavat. Eettisistä dilemmoista huolimatta, tutkimustyöllä on usein paljon merkitystä ja eettisesti herkillä alueilla liikkuva tutkimus voi mahdollistaa sen, että ihmisten tietoon tulee ilmiöitä ja elinoloja, joista he eivät muutoin kuulisi. Tällöin tutkimus on vahvasti politisoitunutta ja sitä tulee lähestyä poliittisesti tiedostaen. (Wolf 1996, 2, 3.)

5. ” Et ole tuonut asiaa esiin turvapaikkapuhuttelussa.” – N:n ensimmäisen turvapaikkaprosessin kulku

5.1 Ensimmäinen puhuttelu ja kielteinen päätös

Käyn ensin läpi N:n turvapaikkaprosessit tapahtumajärjestyksessä, keskittyen aineiston ensimmäiseen pääluokkaan *seksuaalisuus ja sukupuoli*. Syvennän aiempaa selontekoa tapahtumista ja avaan samalla turvapaikan hakemisen prosessia ja siihen liittyviä erityiskysymyksiä. Sen jälkeen pureudun tarkemmin haasteisiin haavoittuvuuden tunnistamisessa ja siihen, kuinka haavoittuvuus ilmenee N:n viranomaisprosesseissa. Toki on tärkeää huomioida, että seksuaalisuus, sukupuoli ja haavoittuvuus sekä sen tunnistamisen ja tunnustamisen haasteet ovat pitkälti yhteen kietoutuneita ja niiden käsittely täysin erillisinä on mahdotonta. N:n tapauksen analysoinnissa on monin osin kyse vallan jakautumisen ja vallankäytön analyysistä. N:n on kohdistunut niin institutionaalista valtaa, asiantuntijavaltaa kuin kulttuurillista ja yhteisöllistä valtaa. Turvapaikkaprosesseissa ilmenee valtaa hallinnollisissa rakenteissa, joita ei aina hahmoteta vallankäytöksi koska kyse on vakiintuneista mekanismeista. Vallankäytön mekanismit ovat kompleksisia; vallankäyttäjät tai ne, joihin valtaa käytetään, eivät aina tiedosta ja tunnista vallankäyttöä tai heidän välistään valtasuhdetta. Kun valta on olemassa pysyvissä ja näkyvissä mekanismeissa, kyse on vallan rakenteista. Voidaankin nähdä, että rakenteet ovat aina vallankäyttöä, jolla on jokin tavoite. (Haapala 2010, 21.)

Turvapaikkamenettelyissä viranomaisen (Suomessa Maahanmuuttovirasto) selvittää ensin sen, mikä valtio on vastuussa turvapaikanhakijan asian selvittämisestä ja sen, otetaanko asia Suomessa käsittelyyn. Hakijan henkilöllisyys ja matkareitti selvitetään. Mikäli hakemus käsitellään Suomessa, varsinainen turvapaikkapuhuttelu järjestetään Maahanmuuttovirastossa ja tämän jälkeen lähdetään arvioimaan sitä, täyttyvätkö turvapaikan myöntämisen edellytykset. Puhuttelusta kirjataan puhuttelupöytäkirja ja arviointi perustuu pitkälti hakijan esittämään omaan kertomukseen ja puhuttelupöytäkirjaan. Kertomuksen esittämiseen vaikuttavat kuitenkin puhuttelutilanteen institutionaalinen luonne sekä erilaiset psykologiset tekijät, että vuorovaikutuksellinen dynamiikka. (Puumala, Ristimäki & Ylikomi 2019, 140, 141.)

Kun N haki ensimmäistä kertaa turvapaikkaa, järjestettiin puhuttelu vastaanottokeskuksessa, jossa hän tuolloin asui. Keskuksessa oli ohuet seinät ja hän oli useiden päivien ajan kuullut, mitä muut kertoivat puhuttelussaan, sillä neuvotteluhuoneessa käydyt keskustelut kuuluivat aulaan. Hän oli useiden päivien ajan myös seurannut tulkin toimintaa, joka selvästi tunsu useita irakilaisia keskuksessa ja vietti näiden kanssa aikaa aulassa tauoilla, jutellen näiden kanssa kaikesta maan ja taivaan välillä. N oli havaintojensa perusteella varma siitä, ettei voisi luottaa kyseiseen tulkkiin. Ulkomaalaislain 30.4.2004/301 10 §:ssä säädetään tulkin käytöstä muun muassa seuraavasti: *Viranomaisen hankkimana tulkkina tai kääntäjänä ei saa käyttää henkilöä, joka on sellaisessa suhteessa asianosaiseen tai asiaan, että hänen luotettavuutensa voi tästä syystä vaarantua tai että asianosaisen turvallisuus saattaa vaarantua.* On vähintäänkin kyseenalaista, että tulkki oli hyvin ystävällisissä väleissä useiden keskuksen asukkaiden kanssa ja vietti näiden kanssa aikaa tauoilla.

Tulkin merkitys puhutteluissa voi vaikuttaa puhutteluiden kulkuun, yhteinen kulttuuritausta voi tuottaa hakijalle epäilyksen siitä, ettei tulkki kenties ole aidosti puolueeton. Tämä voi liittyä, vaikka tilanteisiin, joissa tulkki ja hakija kuuluvat eri ryhmiin suhteessa kotimaahansa ja hakijalle voi muodostua käsitys siitä, että tulkki on häntä vainoavan tahon puolella. (Skrifvars ja Selim 2022, 36.)

Artikkelissaan *Kokemus, kertominen ja tieto turvapaikkamenettelyssä* Eeva Puumala, Hanna-Leena Ristimäki ja Riitta Ylikomi (2019, 141) toteavat, että puhuttelujen merkitys, reunaehdot sekä turvapaikkamenettelyn tavoitteet tuodaan esiin vuorovaikutuksen keinoin; kielellä, sanavalinnoilla, kysymystenasetteluin sekä niillä tavoilla, joilla kohtaamisten aikaisia vastauksia ja valintoja perustellaan, kyseenalaistetaan tai jätetään tekemättä. Siten turvapaikkamenettelyn institutionaalista

kontekstia ja sen rakenteita pönkitetään. Kyse on hallinnollis-poliittisista valtarakenteista, joita puhutteluissa luodaan ja toistetaan niiden institutionaalisissa kontekstissa sekä siitä, millaista tiedollista epäsymmetriaa, hierarkioita ja rajoitteita suojelun tarpeen arviointiin liittyy. N pyrki ensimmäisessä, vastaanottokeskuksessa pidetyssä, keskukselta tutun tulkin tulkkaamassa puhuttelussa kertomaan mahdollisimman turvallista tarinaa hänen perheeseensä kohdistuvasta uhasta ja jätti kertomatta identiteetistään, seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja ihmiskaupasta, joita häneen oli kohdistunut. Kun hän puhutteluiden jälkeen kertoi näistä asioista saamallaan yksityiselle asianajajalle, tämä toimitti niistä kirjallisen lisäselvityksen Migrille. Koko turvapaikkaprosessi eteni takaperoisesti, kun N ei saanut tavata ennen puhuttelua oikeusavustajaa tai esimerkiksi sosiaalityöntekijää tai sairaanhoitajaa kahden kesken.

N sai pian oikeusavustajaa tavattuaan ensimmäisen kielteisen päätöksen turvapaikka-asiassaan. Maahanmuuttoviraston ensimmäisessä N:n asiassa tekemässä päätöksessä todetaan, että oikeusavustaja on toimittanut lisäselvityksen liittyen useita vuosia jatkuneeseen seksuaaliseen hyväksikäyttöön, salakuvaamiseen, videoilla kiristämiseen ja ihmiskauppaan mutta jättänyt vastaamatta selvitystä koskevaan lisäselvityspyyntöön.

”kertomuksesi sinuun kohdistuneesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä on jäänyt täsmentymättömäksi ja epäselväksi. Avustajallesi esitettyyn lisäselvityspyyntöön ei vastattu määräajassa. Et ole tuonut asiaa esiin turvapaikkapuhuttelussa. Nämä seikat huomioon ottaen Maahanmuuttovirasto ei hyväksy kertomustasi sinuun kohdistuneesta hyväksikäytöstä tosiseikkana.”

N sai vasta pitkän ajan jälkeen toiselta oikeusavustajaltaan tietää, että asiassa oli lähetetty avustajalle lisäselvityspyyntö ja että siihen ei vastattu. Vastaamatta jättämisestä ei kuitenkaan koitunut ongelmia oikeusavustajalle, mutta se jäi varjostamaan N:n turvapaikkaprosessia, kun asiaa myöhemmin käsitelleet Hallinto-oikeus ja Korkein Hallinto-oikeus katsoivat Migrin tavoin, että N:llä ei ole asiasta enempää lausuttavaa, eikä esimerkiksi mahdollisuutta suulliseen käsittelyyn saatu. N ei siis ole todella tullut kuulluksi ja hänen avustajansa voidaan nähdä laiminlyöneen hänet erityisesti suhteessa hänen haavoittuvaan asemansa.

N:n oikeusavustaja on tässä selkeästi rikkonut hyvää asianajajatapaa, jossa Suomen asianajajaliitto (2012) on määritellyt muun muassa, että asianajajan tulee viivyttelämättä vastata hänelle tuleviin yhteydenottoihin, jotka liittyvät hänen tehtäviinsä, ellei se selvästi ole tarpeetonta. Asianajaja on käyttänyt asiantuntijavaltaansa jättämättä

tekemättä jotain silloin, kun sen tekeminen olisi ollut todella tarpeellista. Erityisen haavoittuvassa asemassa olevan turvapaikanhakijan tapauksessa lisäselvityspyyntöön vastaamista tuskin voidaan nähdä tarpeettomana, etenkin tilanteessa, jossa hakija ei ollut uskaltanut kertoa kaikkea oleellista itse puhutteluolosuhteiden vuoksi.

5.2 Totuuskäsitykset ja valta turvapaikkaprosessin ja yksilön mahdollisuuksien määrittäjinä

Turvapaikanhakija, joka kärsii posttraumaattisesta stressihäiriöstä, ei tavallisesti kykene muistamaan kaikkia kokemustensa yksityiskohtia. Kuitenkin, jotta hänen tarinansa nähdään uskottavana, häneltä odotetaan tarkkaa yksityiskohtien kuvailua ja tuntemusta. Uskottavuuden arvioinnissa omakohtaisuudella tarkoitetaan useimmiten nimenomaan yksityiskohtaisuutta. (Tarvainen 2022, 17.) N:n tapauksen arvioinnissa ei otettu huomioon sitä, että häneen kohdistunut seksuaalinen hyväksikäyttö ja ihmiskauppa alkoivat jo hänen ollessaan lapsi, joten hyväksikäyttö ja kauppaaminen olivat se todellisuus, johon hän kasvoi. Hänen tilanteessaan ei esimerkiksi tarkistettu, onko hän tavannut lääkäriä ja onko lääkäriltä pyydetty lausuntoa hänen terveydentilassaan. Häneltä odotettiin kuitenkin esimerkiksi erillisten hyväksikäyttötapahtumien erittelyä ja muita yksityiskohtia (kuten päivämääriä, paikkoja, tekijöiden nimiä), joihin hänellä ei olisi todennäköisesti ollut pääsyäkään sen vuoksi, että hän oli tapahtumien aikaan lapsi, joka ei vastannut itse esimerkiksi eri paikkoihin liikkumisestaan ja hänelle tuskin esittäytyttiin sillä tavalla kuin aikuiset esittäytyvät toisensa tavatessaan. Ihmiskaupassa tuskin on muutenkaan odotettavissa, että tekijät esittäytyvät uhreilleen koko nimillään tai oikeilla nimillään ja vuosien ajan hyväksikäytetyillä lapsilla tuskin yleensä on mahdollisuutta antaa tarkkaa tietoa jokaisesta hyväksikäyttötapahtumasta.

Toki tässä vaiheessa N:n ei ole todettu vielä olevan ihmiskaupan uhri, vaan hänen tunnistamisensa ihmiskaupassa uhriutuneena tapahtuu vasta myöhemmin. Ihmiskauppa-asioita tuntevan viranomaisen olisi kuitenkin voinut odottaa tunnistavan N:n tarinasta ihmiskaupan piirteitä ja toimivan tämän perusteella erityisellä herkkyydellä käsitellessään mahdollisen ihmiskaupan uhrin asioita. Pakolaisneuvonnan johtava oikeusavustaja Marjaana Laine (2022, 48) muistuttaa, että mikäli jotain tärkeää asiaa ei ole saatu selvitettyä riittävän tarkasti, on päätöksentekijän vastuulla tarvittaessa järjestää lisäpuhuttelu ja esimerkiksi tarkistaa puhuttelun olosuhteet sekä se, onko lääkärinlausuntoa hakijan asiassa pyydetty.

N:n uskottavuus kärsi kuitenkin niin ensimmäisessä kuin myöhemmissäkin päätöksissä huomattavasti siitä, että hän ei ollut tuonut kaikkia asioita esiin ensimmäisessä puhuttelussa. Puhuttelupöytäkirja onkin keskeisessä roolissa turvapaikanhakijan tapauksen arvioinnissa ja sen päättämisessä, saako hän kansainvälistä suojelua. Puhutteluiden ja pöytäkirjan tuottamisen olosuhteita ja niihin vaikuttavia rakenteita tulisi tarkastella yksityiskohtaisesti, jotta uskottavuusarvioinnin ongelmien ymmärtämisestä voidaan siirtyä arvioinnin rajoitteiden ymmärtämiseen. (Puumala, Ristimäki & Ylikomi 2019, 153.) Kun otetaan huomioon ne olosuhteet, joissa N:n puhuttelu on järjestetty, on kohtuullista olettaa, että vastaavat olosuhteet tuottaisivat suurelle osalle hakijoista esteitä kertoa ihmiskaupan, seksuaalisen hyväksikäytön ja vähemmistöidentiteetin kaltaisista asioista. Onkin huomioitava, että turvapaikanhakijat eivät ole vielä turvassa, vaan kirjaimellisesti hakevat turvaa (esim. Tarvainen & Hautala 2018, 339) ja he voivat joutua vastaanottokeskuksissa majoittumaan heitä mahdollisesti uhkaavien henkilöiden kanssa pienissä tiloissa (Hiller 2020, 1, 2). Näen, että keskuksissa, joissa hakijat majoittuvat, järjestettävät puhuttelut tuottavat valtavan esteen suurimmalle osalle vähemmistöryhmiin kuuluvista. Vastaanottokeskukset itsessään muodostavat haavoittavan ympäristön, joka ei suojaa tai tue vähemmistöön kuuluvaa. Sen lisäksi, että puhutteluiden fyysisten puitteiden tulisi olla paremmin järjestetty, olisi toivottavaa, että turvapaikanhakija saisi ennen puhutteluita tavata henkilökohtaisessa tapaamisessa sosiaalityöntekijän ja oikeusavustajan. Tämä onkin se tapahtumajärjestys, johon ainakin pääkaupunkiseudulla toimivissa vastaanottokeskuksissa nykyään pyritään. N:n prosessia tarkastellessa onkin tärkeää ottaa huomioon se, että se sijoittuu aikaan, jolloin turvapaikanhakijoiden oikeudellista asemaa oli heikennetty. Vuoden 2015 jälkeen turvapaikkamenettelyyn tuli useita heikennyksiä, joita perusteltiin prosessin tehostamisena: puhutteluaikoja lyhennettiin, turvapaikkapäätösten valitusaikoja lyhennettiin ja oikeusavun edellytyksiä kiristettiin ja Maahanmuuttovirasto muutti käsitystään esimerkiksi Somaliasta ja Irakista sellaiseksi että, ne ovat sen mukaan turvallisia maita palaamiselle (esim. Tarvainen & Hautala 2018, 341). Vaikka viime vuosina useat asiat ovatkin ehtineet muuttua, esimerkiksi päätösten valitusaikoja on osin pidennetty takaisin, on Tarvaisen ja Hautalan kuvaama tilanne se todellisuus, jossa N:n turvapaikkaprosessit vuosina 2015–2019 tapahtuivat.

Asiakirjojen ja N:n kanssa käymieni keskustelujen perusteella turvapaikkaprosessi ja sitä ohjaavat hallintomekanismit näyttävät ehdottoman heteronormatiivisina: oletus on, että N on hetero ja jotta hänet voitaisiin nähdä ei-heterona, odotetaan häneltä valtava

määrä todistelua, jota sitten arvioidaan hyvin homonormatiivisin tavoin. Heteronormatiivisuudella viitataan institutionalisoituun käsitykseen heteroseksuaalisuudesta luonnollisena, oikeanlaisena ja normaalina. Käsite vie huomion nimenomaisesti normiin, jota voidaan pitää vahvasti ohjaavana käyttäytymissäätönä. Normit ovat vähemmän ja enemmän ääneen sanoitettuja, jotka normalisoivat eli tekevät norminmukaista toimintaa sekä identiteettejä tavallisiksi. (Rossi 2015, 15, 18, 19.) Tuolloin normista ”poikkeavat” nähdään normin suorana seurauksena epätavallisina. Homonormatiivisuus viittaa ilmiöön, jossa homojen tulee hyväksyntää hakiessaan esittää ei-heteroutensa yleisesti hyväksyttävillä, ei valtavirrasta poikkeavilla tavoilla; homonormatiivisena nähdään samaa sukupuolta olevien, cis-sukupuolisten yksiaviainen elämäntapa, jossa performoidaan keskiluokkaisuutta erilaisin elämänvalinnoin. (Berg & Wickman 2010, 85, 86). Usein heteroudesta poikkeavien seksuaalisuuksien esiintuominen tulkitaan niiden ihannointina, tai niiden puolesta puhuvana propagandana, kun taas heterouden esiintuominen on niin normalisoitua, ettei sitä tunnisteta. Maija Leena Rossi kuvaakin seksuaalisuuteen liittyvää salassapitosääntöä, joka koskee ainoastaan ei-heteroita. Tämän asetelman mahdollistaa se, että heterouden esiintuomista ei havaita, sen ollessa normi, kun taas ei-heterouden ilmitulo tulkitaan tavalla tai toisella hyvin merkitykselliseksi. (Rossi 2015, 50, 51). Tämä heteronormatiivisuuden asetelma ylläpitää kaapin käsitteen elossa säilymistä; niin kauan kuin heteronormi vallitsee, on ei-heteroiden joko tultava eri tilanteissa ulos kaapista tai jäättävä sinne.

5.3 Hallinto-oikeuden ja Korkeimman Hallinto-oikeuden käsittelyt ensimmäisessä prosessissa

Saatuun ensimmäisen kielteisen päätöksen, N sai järjestettyä itselleen uuden oikeusavustajan, tämäkin oli yksityinen asianajaja, kuten edellinenkin avustaja. Uusi asianajaja teki päätöksestä valituksen Hallinto-oikeuteen (Hao) ja vaati suullista käsittelyä asiassa. Hallinto-oikeudelta ei saatu suullista käsittelyä N:n turvapaikka-asiassa, eli hän ei saanut mahdollisuutta itse kertoa oikeudelle identiteetistään ja kokemuksistaan. Migrin Haolle antamassa lausunnossa turvapaikka-asiassa tehdystä valituksesta, todetaan:

”kun otetaan huomioon asian käsittelyn eri vaiheissa kirjallisesti esitetty selvitys, niin suullisessa käsittelyssä ei olisi saatavissa sellaista selvitystä, joka

voisi vaikuttaa asian ratkaisuun. Näin ollen suullisen käsittelyn järjestäminen olisi ilmeisen tarpeetonta.”

Valituksen muilta osin Maahanmuuttovirasto vetoaa aiempaan päätökseensä ja toteaa, ettei päätöksestä tehdyssä valituksessa ole esitetty mitään sellaista, joka antaisi aihetta viraston päätöksen kumoamiseen. Maahanmuuttovirasto esittää hakemuksen hylkäämistä. Tämä siitä huolimatta, että seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja ihmiskauppaan liittyvään lisäselvityspyyntöön ei koskaan saatu vastausta. Viranomaiset eivät tässä vaiheessa tiedäneet N:n kuuluvan seksuaalivähemmistöön, mutta hän oli kertonut siitä ensimmäiselle oikeusavustajalleen, joka ei ollut kertonut asiasta eteenpäin. N:n tapauksessa on havaittavissa ensimmäisen turvapaikkaprosessin osalta suuria ongelmia viranomaistyön lisäksi yksityisen oikeusavustajan toiminnassa. Oikeusavustaja oli Suomen Asianajajaliiton jäsen, joten hänen olisi tullut seurata hyvän asianajajataavan ohjeita, joihin kuuluu muun muassa vastaamisvelvollisuus ja eettisesti toimiminen (Asianajajaliitto 2012).

Seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvan turvapaikanhakijan tunnistaminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa turvapaikkaprosessia olisi tärkeää, mutta sille asettaa haasteita muun muassa identiteettiin ja siihen liittyviin kokemuksiin liittyvä häpeä ja traumatisoituminen. Lisäksi vastaanottokeskuksissa asuvat queer-turvapaikanhakijat joutuvat usein salaamaan identiteettinsä pysyäkseen turvassa. Myös saatavilla olevan psykososiaalisen tuen sekä sateenkaarierityisen tuen laadussa ja saatavuudessa on paljon vaihtelua. Erityistuesta on usein paljon hyötyä henkilön hyvinvoinnin kannalta ja vastaanottokeskusten kautta sitä tulisi järjestää. (Rautakorpi 2022, 55.) Onkin hyvin ongelmallista, että oikeusavustaja on kehottanut N:ää pitämään homoutensa salassa, eikä ole kertonut asiasta eteenpäin. Oikeusavustaja on tässä käyttänyt paljon valtaa ja ikään kuin hiljentänyt N:n asiantuntijuudellaan. N on kunnioittanut oikeusavustajan asiantuntijuutta ja luottanut tähän.

Hallinto-oikeus teki kielteisen päätöksen N:n asiassa niin nopeasti, että hän ei vielä ehtinyt esimerkiksi tapaamaan lääkäriä tai saamaan sateenkaarierityistä tukea. Hallinto-oikeuden päätöksessä todetaan, että valittaja ei ole turvapaikkapuhutteluissa erikseen antanut tietoa siitä, että hänen perheeseensä kohdistunut uhka ja vakavat rikokset (sieppaukset, murhat) liittyisivät suoraan häneen henkilökohtaisesti tai että nämä liittyisivät häneen kohdistuneeseen seksuaaliseen väkivaltaan. Tapahtumien nähdään johtuneen alueen yleisestä turvallisuustilanteesta, eikä niissä nähdä olleen kyse mistään

henkilökohtaisesta. Hallinto-oikeus näkee alueen turvallisuustilanteen kohentuneen niin, että valittaja voi hyvin palata kotimaahansa.

Hallinto-oikeuden päätöksessä todetaan seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyen, että valittaja:

”on pystynyt oleskelemaan Irakissa ennen lähtöään pitkään ilman, että häneen on kohdistunut oikeudenloukkauksia ja hallinto-oikeus pitää epätodennäköisenä, että valittaja olisi vaarassa joutua häneen seksuaalista väkivaltaa kohdistaneiden henkilöiden taholta tulevien oikeudenloukkausten kohteeksi enää tulevaisuudessa.”

Tässä jätetään huomioimatta se, että N on ennen kotimaastaan lähtöään pysynyt pitkän aikaa näkymättömissä menetettyään työnsä sen jälkeen, kun hänen työnantajaansa oli uhkailtu. Hän on puhutteluissa kuvannut yksityiskohtaisesti niitä keinoja, joilla on ”pysynyt maan alla”. Huomioimatta jää myös se, että N:n valmiuksia suojata itseään ja hänen riskiään uhriutua uudestaan ei ole arvioitu, hän ei ole tässä vaiheessa vielä tavannut lääkäriä tai esimerkiksi psykologia.

N:n asianajaja teki valituslupahakemuksen Korkeimmalle Hallinto-oikeudelle (KHO) ja tässä valituslupahakemuksessa mainitaan ensimmäistä kertaa haavoittuvuus:

”Päämieheni olisi vakavassa vaarassa, mikäli häneen kohdistunut vakava seksuaalinen hyväksikäyttö paljastuisi eikä päämieheni voi turvautua viranomaisiin. Päämieheni on haavoittuvassa asemassa oleva henkilö.”

Tässä vaiheessa N on myös päässyt lääkäriin ja hänellä on diagnosoitu posttraumaattinen stressihäiriö. Lisäksi asianajaja pyrkii myös avaamaan sitä, kuinka vahva stigma seksuaalisen hyväksikäytön uhriin kohdistuu ja kuinka se asettaa N:n vaaraan:

”Asiassa uudistetaan aiemmin esitetty päämieheeni kohdistuneesta seksuaalisesta väkivallasta. Päämieheni on myös tästä syystä vaarassa. Hyväksikäyttäjä on kuvannut päämieheeni kohdistuneesta hyväksikäyttötilanteesta videon ja uhannut julkaista sen. Mikäli hyväksikäyttäjä julkaisisi videon, olisi päämieheni todellisessa vaarassa, sillä hyväksikäytön uhriksi joutumistakin pidetään häpeällisenä. Liitteenä myös lääkärin lausunto.”

N:n saama diagnoosi posttraumaattisesta stressihäiriöstä jäi asiakirjojen perusteella täysin huomioimatta, sillä KHO teki pian kielteisen päätöksen valituslupahakemukseen,

eli jätti asian käsittelemättä. Jenny Skrifvars ja Selim Hedayat (2022, 26) kirjoittavat osana Pakolaisneuvonnan *Haavoittuva asema turvapaikkaprosessissa* -julkaisua ilmestyneessä *Muisti, trauma ja kulttuuri turvapaikkaprosessissa* -artikkelissaan siitä, kuinka kerrontaan liittyvät vaateet ovat erityisen haastavia turvapaikanhakijoille, joiden valmiuksiin kertoa kokemuksistaan vaara, trauma ja maanpakolaisuus usein vaikuttavat merkittävästi. Useimmilla turvapaikanhakijoilla on traumaattisia kokemuksia ja turvapaikkaprosessi voi itsessään olla hyvin stressaava ja vaikuttaa muistiin. Tämän vuoksi kaikki turvapaikkaprosessiin liittyvät viranomaiskohtaukset tulisi suunnitella traumatietoisesti, eli ymmärtäen, että monilla hakijoilla on menneisyydessään traumaattisia kokemuksia. Kokemukset voivat vaikuttaa kykyyn, tapaan ja halukkuuteen kertoa ja muistaa niitä. (Skrifvars ja Selim 2022, 29.)

KHO:lle tekemäänsä valituslupahakemukseen asianajaja avasi myös sitä, että N:llä ei ole mahdollisuutta saada turvaa kotimaansa viranomaisilta:

”päämieheni on joutunut vakavan ja pitkäaikaisen hyväksikäytön kohteeksi kotimaassaan, eikä hänellä ole mahdollisuutta turvautua kotimaansa viranomaisiin hyväksikäytön mahdollisesti jatkuessa. Hyväksikäytön tultua ilmi olisi päämieheni hengenvaarassa.”

On hyvin yleistä, että turvapaikanhakijoilla on huonoja kokemuksia oman maansa viranomaisista ja mahdollisesti myös viranomaisista matkan varrella ja tämä voi vaikuttaa heidän kykyynsä luottaa viranomaisiin ja hakea näiltä suojaa (Skrifvars ja Selim 2022, 36). Lisäksi monissa maissa esimerkiksi seksuaalisuuteen ja kunniaan liittyvä lainsäädäntö voi asettaa uhrin siihen asemaan, että häntä kohtaakin rangaistus. KHO katsoi kuitenkin, että kaikki oleellinen oli jo käsitelty N:n asioissa Migrin ja Hallinto-oikeuden käsittelyissä, eikä nähnyt, että asiassa ilmenisi mitään oleellista uutta tietoa. Maahanmuuttovirasto oli luonut päätöksessään institutionaalisen totuuden, jota seurattiin muissa päätöksissä kriitikittömästi. “Tosiasiallisuus” nähdään usein instituutioiden omistamina ja se välitetään teksteinä, joissa on paljon valtaa (Smith 1990, 79, 80). Näyttää siltä, että N ei juurikaan saa omistajuutta oman elämänsä “tosiasiallisuudelle” viranomaisprosesseissa. Smith (1990, 91) tarkastelee tapauksertomuksia muun muassa naisten psykiatrisesta hoidosta ja toteaa suuren eron potilaan kokemuksen ja siitä kirjoitetun välillä: viranomaisten raporteissa on aina läsnä valtasuhteet sekä heidän edustamiensa instituutioiden rakenteet.

6 Seksuaalisen suuntautumisen tunnistaminen ja tunnustamisen kysymykset uusintahakemuksen yhteydessä

6.1 ”Hakija on homoseksuaali” - uusintahakemus ja oma lisäselvitys

Saatuun myös KHO:lta kielteisen päätöksen, eli käytyään ensimmäisen turvapaikkaprosessinsa niin sanotusti loppuun saakka, N halusi todella panostaa uusintahakemukseen ja varmistaa, että kaikki oleellinen tulisi käsitellyksi. Hän haki uudestaan turvapaikkaa ja vei mukanaan itse tekemänsä lisäselvityksen toimitettavaksi turvapaikkahakemuksensa liitteenä Migrille. N kertoi poliisilaitoksella rohkeasti vähemmistöidentiteetistään ja siitä, että se ikään kuin sitoi yhteen häneen ja hänen perheeseensä kohdistuneen uhkan.

”Hakija haluaa kertoa Maahanmuuttovirastolle häneen kohdistuvasta uhasta, josta ei ole aiemmin uskaltanut kertoa. Hakijaan on kohdistettu vuosien ajan seksuaalista hyväksikäyttöä. Hakija on homoseksuaali.”

Toimittamassaan lisäselvityksessä N kuvailee tarkkaan sitä, kuinka tulkki on ensimmäisen puhuttelun aikaan käyttäytynyt vastaanottokeskuksessa tavoin, jotka loivat hänelle kokemuksen siitä, että jos tulkki saisi tietää hänen homoudestaan, tieto ei olisi turvassa. N kertoo myös siitä, että sama tulkki oli myös tulkkiaamassa oikeusavustajan luona ja että hänen vaatiessaan naispuolista ei-irakilasta tulkkia ja puhelintulkkiausta, oikeusavustaja nauro i hänelle. Kun hän myöhemmin pyysi vastaanottokeskuksen arabiankielistä työntekijää järjestämään hänelle uuden tapaamisen oikeusavustajan kanssa ja pyytämään tapaamiseen puhelintulkkiausta, keskuksen työntekijä sanoi, ettei tällainen järjesty. N olisi halunnut jo tuolloin päästä kertomaan oikeusavustajalleen seksuaalisesta suuntautumisestaan ja häneen kohdistuneesta hyväksikäytöstä.

Kun N myöhemmin uskalsi puhelintulkin avulla kertoa oikeusavustajalleen homoudesta ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä, oli oikeusavustaja N:n selvityksen mukaan kehottanut tätä kertomaan ainoastaan hyväksikäytöstä ja ihmiskaupasta ja ”säästämään” kertomuksen homoudesta siihen, jos joutuu hakemaan uudestaan turvapaikkaa. N selvittää myös, että hänen perheeseensä kohdistuneet iskut olivat seurausta siitä, että hän irtautui pitkään jatkuneesta hyväksikäytöstä, ja että häntä kiristettiin hyväksikäyttömateriaalilla. N kuvailee lisäselvityksessään suurta surua ja häpeää, jonka kanssa hän on kasvanut tietäessään, että on homoseksuaali. Hän kokee valtavaa syyllisyyttä siitä, että kokee kaikkien perheen ongelmien johtuvan hänestä ja hänen erilaisuudestaan. N kertoo poikaystävänsä kohdistuneesta kunniamurhasta, joka johtui

siitä, että tämä oli ”häväissyt” perheensä homoudellaan. N ajatteli tuolloin, että poikaystävä on mahdollisesti ennen kuolemaansa paljastanut, kuka N on ja lähti pakoon kotimaastaan osittain tämän takia.

N kertoo kirjoittamassaan lisäselvityksessä myös siitä, kuinka hänen perheensä on toistuvasti yrittänyt painostaa häntä avioliittoon naisen kanssa. Kun hän tuli aikuiseksi ja sai opintonsa valmiiksi, hän ei enää olisi voinut pitkään väistellä pakkoavioliittoa. Hänen odotettiin menevän naimisiin naisen kanssa, koska hän on mies. Selvityksessään hän kertoo, että hän tosiasiallisesti kokee ennemminkin olevansa ”*sisältä nainen*”. Pakkoavioliitto on yksi ihmiskaupan muoto, mutta N:n viranomaispäätöksissä ei missään vaiheessa mainittu sitä, että N on kertonut häntä uhkaavasta pakkoavioliitosta, asiaa ei selvitetty, siitä ei esitetty lisäkysymyksiä, eikä siihen otettu kantaa.

6.2 ”Keskeytetään hakija ja kehotetaan keskittymään vain uusiin perusteisiin”

- uusi puhuttelu Maahanmuuttovirastolla

Puhutteluiden tarkoituksena on muodostaa tulkin välityksellä turvapaikanhakijan kertomuksesta riittävän yksityiskohtainen ja perusteellinen pöytäkirja, jonka perusteella hakijan tarve kansainväliselle suojelulle pystytään määrittelemään (Puumala, Ristimäki & Ylikomi 2019, 152). Uudessa puhuttelussa N kuvailee tarkkaan sitä, kuinka ymmärsi olevansa erilainen ja kuinka on aloittanut suhteen ensimmäisen poikaystävänsä kanssa. Hän kuvailee myös hyväksikäyttöä ja kiristystä, jonka kohteeksi on joutunut, mutta ei kuvaile sitä niin tarkkaan kuin on kuvaillut aiemmin, eikä häneltä kysytä tarkentavia kysymyksiä tai avoimia kysymyksiä aiheesta. Häntä pyydetään ainoastaan kertomaan ”*uusista turvapaikkaperusteista*”. Ainoana uutena seikkana on tuotu esiin homous, joten N keskittyy siihen, seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja ihmiskaupastahan hän on jo kertonut. Hän myös avaa puhuttelijalle tämän ajatusprosessinsa kertomalla tälle, että ilmeisesti hänen nyt halutaan keskittyvän vain homoudesta kertomiseen, sillä hyväksikäytöstä ja ihmiskaupasta hän on antanut jo tiedot. Hänelle ei sanota, että hänen tulisi kertoa puhuttelussa myös ihmiskaupasta. Siihen nähden, miten tärkeä tilaisuus on kyseessä, N ei juurikaan puhuttelupöytäkirjan perusteella saa ohjausta tai tietoa siitä, mitä häneltä odotetaan. Turvapaikanhakijoiden näkökulmasta niin puhutteluiden narratiivit kuin niiden vuorovaikutus on täysin puhuttelun järjestäjästä lähtöisin ja niiden tarkoituksena on neuvotella institutionaalisesti hyväksytyä identiteettiä. Ei kuitenkaan ole kohtuullista odottaa, että turvapaikanhakijoilla olisi ymmärrystä siitä,

miten kertoa tarinansa ymmärrettävimmän tai mitkä ovat niitä hyväksytyjä identiteettejä. (Kjelsvik 2014, 5.)

N kuvailee puhutteluiden aikana useassa kohdassa omaa identiteettiään sen kautta, että hän on ymmärtänyt aina olevansa erilainen. Hänellä ei ole ollut mahdollisuutta nähdä esimerkkejä queer-identiteeteistä lapsuudessaan ja nuoruudessaan, joten hän osaa kuvailla ainoastaan sitä, että kokee eroavansa näkemästään. Identiteettien rakentuessa ihmiset usein kokevat yhteenkuuluvuutta ja eroavuutta suhteessa toisiinsa ja ihmisiä myös asetetaan heidän tahtonsa vastaisesti identiteettipositioihin ulkopuolelta käsin. Identiteetit ovat niin ulossulkemista kuin myös yhteenkuuluvuutta korostavaa. Jos identiteetti nähdään suhteisuuden kautta, on mahdollista välttää sitä, että käsitellään identiteettiä ainoastaan yksilön muotoutumista analysoiden. (Rossi 2015, 93.) Tällainen, identiteetin suhteisuuden ymmärrys puuttuu N:n asioissa tehdyistä viranomaispäätöksistä.

N kuvailee puhuttelussa sitä, kuinka kotikulttuurissaan hänellä ei koskaan ollut sanoja sille, kuka hän oli, mutta hän tunsi silti olevansa juuri se, kuka hän on. Myös länsimaissa seksuaalisen identiteetin sanoittaminen on historiallisesti katsoen melko uusi asia. Todisteita ja tietoa miesten välisistä intiimeistä suhteista on olemassa halki historian, mutta homoseksuaalista identiteettiä on alettu sanoittamaan länsimaissakin vasta noin 1950- ja 1960-lukujen tienoilla (Marinucci 2010, 20). N ei pystynyt heijastamaan kerrontaansa vastaavaan kulttuurilliseen historiaan. N kuvaili suhteidensa olleen ja olevan rakkaussuhteita ja kertoo, että kyse ei ole pelkästä seksistä. Hän kuvaili myös sitä, että rakkaussuhteet miesten välillä eivät ole kotimaassa samalla tavalla mahdollisia kuin Suomessa, koska he eivät voi koskaan esimerkiksi solmia avioliittoa ja perustaa perhettä. N kertoi siitä, kuinka hän on kotimaassaan pitkäaikaisen poikaystävänsä kanssa viettänyt salaa kaikki mahdolliset hetket yhdessä.

N kertoi myös, kuinka poikaystävänsä kunniamurha lopulta johti hänen pakenemiseensa, sillä hän pelkäsi, että poikaystävänsä olisi mahdollisesti kidutettu ennen murhaa ja hän olisi saattanut paljastaa N:n ennen kuolemaansa. Kun N puhui hänen menehtyneestä poikaystävästään, suruprosessistaan ja murhatun poikaystävänsä perheestä, hänet keskeytettiin ja pöytäkirjaan on kirjattu:

”Merkitään: ohjataan hakija keskittymään henkilökohtaisiin uusiin turvapaikkaperusteisiinsa.”

N kertoi tämän jälkeen lyhyesti siitä, että hänen paettuaan kaksi hänen perheenjäsentään murhattiin ja hänestä tehtiin pidätysmääräys. Puhuttelupöytäkirjaa lukiessa on hyvin ilmeistä, kuinka jokaisen vastaavan keskeytyksen ja rajaamisen jälkeen N:n kerronta kaventuu. N keskeytetään useassa sellaisessa kohdassa, jossa hän selkeästi yrittää kuvailla elämässään vallinneita olosuhteita, jotka tekisivät hänen henkilökohtaisesta tarinastaan ymmärrettävämmän. Turvapaikanhakijoilla voi olla huonojen viranomaiskokemusten vuoksi myös vaikeuksia haastaa viranomaisia, jotka he kokevat arvovaltaisiksi. Tämän vuoksi puhutteluissa tulisi pystyä luomaan luottamuksellinen ja avoin suhde, joka todella mahdollistaa sen, että kaikki oleellinen tulee ilmi. (Skrifvars ja Selim 2022, 36.) Kaikissa haastattelutyypissä tilanteissa valtasuhteilla on merkityksensä, mutta turvapaikkapuhutteluissa valta vaikuttaa kaikkeen vuorovaikutukseen, luoden puhuttelijalle ja puhuteltavalle hyvin selkeät tarkastajan ja tarkasteltavan roolit, mikä vaikuttaa siihen, miten puhuteltavalle puhutaan ja millaista sisältöä puhuteltava tuottaa. Valtaa tuodaan esiin puhutteluissa ”hyökkäyksiä” esimerkiksi keskeytysten muodossa, mikä voi hiljentää puhuteltavan. (Kjelsvik 2014, 2.) Keskeytykset ja niiden vaikutukset N:n kerrontaan kulkevat punaisena lankana halki puhuttelupöytäkirjan. Jokaisen keskeytyksen jälkeen N ikään kuin kutistuu tekstissä.

Puhutteluiden arvioinnissa tulisi huomioida, kuinka kulttuuri vaikuttaa muistiin, yhteisökeskeisistä kulttuureista tulevat eivät muistele asioita samalla tavalla kuin yksilökeskeisistä kulttuureista tulevat. Yhteisökeskeisistä kulttuureista tulevilla on tapana muistella ja hahmottaa asioita laajemmin, kontekstiin keskittyen. Myös oman itsen merkitys vaihtelee eri kulttuurien välillä ja yhteisöllisestä kulttuurista tuleva saattaa sijoittaa muistonsa ennemminkin perheen ja yhteisön kontekstiin yksilökohtaisen, minäkeskeisen analyysin sijaan, eikä hänelle välttämättä ole luontevaa kertoa niin paljon yksityiskohtia kuin länsimaissa kasvanut kertoisi. Turvapaikkamenettelyissä tulisikin hahmottaa erilaisiin kulttuurillisiin taustoihin liittyvät erityispiirteet ja ennako-oletukset. (Skrifvars ja Selim 2022, 34, 35.) Lisäksi tulisi huomioida, että queer-ihmiset kuuluvat jakavat yhteisön; uhka, joka kohdistuu yhteen meistä, voi kohdistua keneen tahansa meistä. N:n tilanteessa olisi myös ollut oleellista huomioida se, että kumppanin väkivaltainen kuolema olisi varmasti kenelle tahansa järkyttävä tapahtuma, joka on vaikuttanut omiin kokemuksiin, turvallisuuteen ja elämänvalintoihin.

Myös silloin, kun N kuvaa puhutteluissa identiteettinsä pysyvyyttä ja sitä, kuinka hän ei voi valita identiteettiään, hän sitoo ympäröivän yhteiskunnan kokemuksiinsa:

”kaikesta huolimatta, olen jatkanut tällaisena elämistä. Seksuaalinen identiteetti ei muutu mihinkään. En voi olla naisen kanssa. Pystyn elämään vain miehen kanssa. En pysty vaihtamaan itseäni, olen aina ollut tällainen. Siellä meidän yhteiskunnassamme olen kohdannut vääryyttä seksuaalisen suuntautumiseni vuoksi. Olen ei-haluttu henkilö yhteiskunnassa.”

N:n elämäntulkun ja hänen valmiuksiinsa pärjätä suomalaisessa viranomaisjärjestelmässä on suuresti vaikuttanut myös hänen kotiyhteisönsä hallitsevat sosiaaliset suhteet ja valtahierarkia. N:n kotiyhteisön sosiaalisia hierarkioita ja näiden vaikutusta hänen kokemuksiinsa ja kerrontaansa ei ole tunnustettu tai ainakaan huomioitu hänelle Suomessa tehdyissä viranomaispäätöksissä. Libanonilaistaustainen, Yhdysvalloissa kasvanut tutkija Suad Joseph (1996, 108, 109) kuvailee, kuinka hän Libanonissa tutkimustyötä tehdessään solahi huomaamattaan takaisin patriarkaaliseen sosiaaliseen järjestelmään, jossa jokaisella yhteisön jäsenellä on paikkansa, eikä yksilöllä ole niin suurta merkitystä, lukuun ottamatta patriarkaalisia päälliköitä. Joseph (1996, 107) muistuttaakin, että tutkimustyötä tehdessä tulisi olla tietoinen siitä, että käsitys itsestä ja esimerkiksi oman minän ja ympäröivän yhteisön rajoista sekä käsitykset yksilön toimijuudesta, ovat hyvin vaihtelevia erilaisissa kulttuurillisissa ympäristöissä. Patriarkaalisessa sosiaalisessa järjestyksessä, joka ei ole ainutlaatuinen vain Libanonilaiselle yhteiskunnalle, vaan joka ilmenee monissa maissa eri puolilla maailmaa, kukin yhteisön jäsen kasvaa tuntemaan oman roolinsa ja muiden roolit sekä yhteisön hierarkkisen rakenteen. Suad Joseph ymmärsi kenttätönsä päätyttyä, kuinka hän oli asettunut tiedostamattaan hänelle sukupuolen ja iän mukaan varattuun paikkaan yhteisössä, jota oli tutkimassa. Patriarkaalisessa yhteisössä miehillä on valta-asema naisiin ja vanhemmilla ihmisillä on valta-asema heitä nuorempiin ihmisiin. Toiveet yksilöitä kohtaan ilmaistaan usein epäsuorasti ja yksilöiden odotetaan tietävän, mitä heiltä odotetaan. (Joseph 1996, 108.)

6.3 ”Potilas on homo” - asiantuntijatahojen lausunnot seksuaalisuudesta ja ihmiskaupasta

Tässä vaiheessa, kun N oli hakenut toista kertaa turvapaikkaa, aikaa oli kulunut jo niin paljon, että hän oli ehtinyt olla jo reilun vuoden asiakkaana sateenkaarierityisessä tukitoiminnassa SETAn aluejärjestössä. SETA on kansallinen kattojärjestö suomalaisille alueellisille seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeusjärjestöille. Joissain SETAn aluejärjestöissä on saatavilla erityistä asiantuntijatukea queer-

turvapaikanhakijoille. N:n henkilöllisyyden suojaamiseksi en avaa sitä, minkä alueen järjestössä hän kävi, joten käytän tässä tutkimuksessa termiä SETAn aluejärjestön asiantuntijan lausunto tai SETAn lausunto.

N oli saanut ensin yhden lausunnon järjestöstä ja myöhemmin, tilanteen eläessä, hänen lausuntoaan päivitettiin kahteen otteeseen. Hänellä siis oli 3 lausuntoa samasta järjestöstä. Lausuntojen kirjoittajana toimi pitkään työssään toiminut seksologian ammattilainen. Lisäksi N oli tässä vaiheessa ehtinyt käymään psykiatrin tapaamisilla sekä saamaan asiakkaaksi ottamisesta päätöksen Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä on viranomainen, joka tarjoaa lakisääteisiä palveluita ihmiskaupan uhreille sekä heidän lapsilleen (Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä 2018). Hän toimitti näistä kaikista asiakirjat Migrille ennen uusintahakemuksesta päätöksen tekoa.

SETAn aluejärjestön asiantuntijalausunnoissa uskotaan N:n kertomus tämän seksuaalisesta suuntautumisesta ja siihen kytkeytyvästä hyväksikäytöstä. Lausunnoissa korostetaan sitä, että hyväksikäyttökokemukset voivat altistaa uudelleen uhriutumislle ja että N:n asioita selvitetäessä tulisi ottaa huomioon hänen haavoittuva asemansa, psyykkinen vointinsa, diagnosoitu posttraumaattinen stressihäiriö ja se, kuinka kaikki tämä voi vaikuttaa N:n kerrontaan ja mahdollisuuksiin luottaa viranomaisiin sekä tulkkeihin.

Lausunnoissa huomautetaan siitä, miten ympäröivä kulttuuri vaikuttaa siihen, kuinka korkea kynnys homoudesta on kertoa ja siihen, onko henkilöllä valmiuksia sanallistaa kokemuksiaan, kun on joutunut elämään varoen, ettei sanallakaan toisi identiteettiään tai kokemuksiaan ilmi. Lisäksi harvat suomalaisetkaan osaavat asiantuntijan mukaan viranomaistilanteessa kuvailla seksuaalista suuntautumistaan ja sen kehittymistä erityisen tarkasti ja analyttisesti. Lausunnoissa myös muistutetaan, että olisi kohtuutonta käännättää seksuaalivähemmistöön kuuluva henkilö maahan, jossa hänen ainoa mahdollisuutensa pysyä turvassa, olisi pitää identiteettinsä salassa voimatta koskaan muodostaa parisuhdetta, avioliittoa tai perheellistyä.

Yleislääkärin lausunnon mukaan N:n kertomus ja hänen oireensa ovat ristiriidattomia. Yleislääkäri toteaa lausunnossaan ”*potilas on homo ja pelännyt puhua asiasta viranomaispelon ja tulkkeihin liittyvien ongelmien vuoksi*”. Lääkärin lausunnosta tulee myös ilmi, että N on tuonut siellä esiin stressiään turvapaikkaprosessiin ja saamaansa apuun liittyen. Lääkäri muun muassa avaa sitä, kuinka N ei ole saanut asianajajaansa

yhteyttä pitkien ajanjaksojen aikana eikä ole saanut tarvitsemaansa tietoa ja tukea turvapaikkaprosessiin liittyen. Yleislääkärin tapaamisten jälkeen N pääsi tapaamaan muutamia kertoja psykiatria, joka teki N:n turvapaikka-asian liitteeksi oman lausuntonsa. Psykiatri kertoo lausunnossaan tavanneensa N:n useita kertoja ja että tapaamisilla on joka kerta käytetty puhelintulkkausta, koska N pelkää tulkkeja. Vastaanotolla psykiatri kertoo N:n kuvailleen kokemuksiaan homoseksuaalina ja hyväksikäytöstä uskottavasti ja arvioi N:n oireiden vastaavan tämän kertomaa tarinaa. Psykiatri toteaa N:n tarvitsevan pitkäkestoista psykiatrista hoitoa ja että N:n kohdalla tulee turvapaikkapäätöksen saamisen jälkeen arvioida, onko tämän tila tarpeeksi vakaa traumaterapian aloittamiseen. Psykiatrin mukaan N:llä on invalidisoivia psykiatrisia oireita, jotka ehdottomasti vaikuttavat tämän toimintakykyyn. Psykiatri avaa tarkemmin sitä, että N selvästi kärsii vaikeasta posttraumaattisesta stressihäiriöstä. Väitöstutkimuksessaan kidutettujen turvapaikanhakijoiden tapauksia tutkiva Laura Tarvainen on havainnut, että turvapaikanhakijoiden odotettiin toimivan loogisesti ja kykenevän kertomaan kokemuksistaan johdonmukaisesti myös silloin, kun heillä on diagnosoitu posttraumaattinen stressihäiriö (Tarvainen 2022, 8).

Yhtenä merkityksellisenä liitteenä N:n turvapaikka-asiassa toimi päätös Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään asiakkaaksi ottamisesta. Päätöksen perustelut- osiossa Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä toteaa, että

”Auttamisjärjestelmä huomioi myös sen, että seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja etenkin lapsuudessa tapahtuneesta hyväksikäytöstä kertominen voi olla ihmiselle erittäin vaikeaa. Myös homoseksuaalisuudesta kertominen voi ylipäänsä ja kulttuuriset seikat huomioiden olla vaikeaa.”

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän päätökseen on myös kirjattu, että N:n vaihteleva kerronta on vaikuttanut N:n turvapaikkahakemuksen uskottavuuteen Maahanmuuttoviraston silmissä, mutta Auttamisjärjestelmä saamiensa selvitysten ja lisätietojen perusteella uskoo hyväksikäytön ja ihmiskaupan olevan tosiasia. On kuitenkin aiheellista kysyä, onko N:n kerronta ollut kovin vaihtelevaa, mikäli ensimmäistä, vastaanottokeskuksessa järjestettyä puhuttelua ei oteta huomioon. N on alusta saakka pyrkinyt päästä turvalliseksi kokemiensa tulkkien välityksellä kertomaan kokemuksistaan ja identiteetistään, mutta häntä vastassa ovat olleet niin asianajajan käyttämä asiantuntijavalta kuin turvapaikkaprosessin institutionaalinen valta.

6.4 ”Maahanmuuttovirasto ei hyväksy kertomaasi” – tunnistamattomuus ja todistelun kynnyksessä turvapaikkapäätöksessä

N sai toiseen hakemukseensa kielteisen päätöksen, jossa Maahanmuuttovirasto totesi, että hänen ei uskota olevan homoseksuaali ja että hänen ei nähdä olevan vaarassa. Seksuaalisen suuntautumisen suhteen ehdottoman totuuden määrittelyssä institutionaalisesti on useita ongelmia, niin itsemäärittelyoikeuden, kulttuurillisten seikkojen, uhkan kuin myös instituution mahdollisen heteronormatiivisuuden suhteen. Käyn tässä alaluvussa näitä eri seikkoja läpi ja seuraavassa luvussa avaan vielä haavoittuvuusanalyysiä, myös liittyen seksuaaliseen suuntautumiseen.

Turvapaikkaprosessin tavoitteena on selvittää totuus siitä, kuka täyttää kriteeristön kansainvälisen suojelun tarpeelle ja kuka on uskottava. Laura Tarvainen (2022, 16) korostaa, että totuus on loppujen lopuksi kytkeytynyt valtaan ja se taho, joka käyttää valtaa sen määrittämiseen, mikä on totta. Totuutta on siten mahdotonta tarkastella puhtaasti objektiivisesti. Turvapaikkaprosessi myös rakentuu olettamuksille siitä, kuka on uskottava tai haavoittuvassa asemassa oleva hakija. (Tarvainen 2022, 16.) Tieto on aina sosiaalisesti rakentunutta ja se tulee järjestellä uudelleen, mikäli halutaan, ettei esitetä vain vallassaolevien näkemystä tiedossa, vaan myös niiden tietoa, joihin valta kohdistuu (Smith 1999, 94). N:n tapauksessa viranomaisen on määritellyt ”totuuden”, kun taas N:n mahdollisuudet vaikuttaa totuuskäsityksen muodostumiseen näyttävät olleen heikot.

Migri kirjoittaa päätöksessään:

”Seksuaalisuus on osa ihmisen identiteettiä. Usein homoseksuaalisuuteen ja sen tiedostamiseen liittyy paljon erilaisia tunteita, kun identiteetti on muutosprosessissa ja muotoutumassa. Maahanmuuttovirasto katsoo, että erityisesti henkilön, joka on pitkään elänyt homoseksuaalisuuteen kielteisesti suhtautuvassa kulttuurissa ja yhteisössä, voidaan kohtuudella olettaa pystyvän jollakin tavalla kuvailemaan sen tuomia vaikutuksia elämänsä ja erilaisuuden herättämiä tunteita.”

Seksuaalisen suuntautumisen kategoriat ovat kullekin kulttuurille ominaisia, ja niistä on hyötyä ainoastaan siinä kulttuuriympäristössä, jossa niitä käytetään koskien ihmisiä, jotka itsekin käyttävät niitä määrittelemään itseään. Seksuaalisen suuntautumisen sosiaalisen konstruktion luonne auttaa myös ymmärtämään sitä, kuinka eri kulttuurit selittävät ja määrittelevät seksuaalisuuden moninaisuutta. Joissain kulttuureissa

esimerkiksi miesten välisessä seksissä ainoastaan vastaanottava osapuoli määritellään seksuaalisuudeltaan moninaiseksi. Onkin huomioitava, että useissa eri kulttuureissa yhteisenä tekijänä on homoseksuaalisuuteen liitetty häpeäleima, jonka vuoksi usein ihmiset eri kulttuureista piilottavat homoseksuaalisuutensa tai homoseksuaaliset halunsa/tekonsa muilta ja usein myös itseltään. (Marinucci 2010, 12, 13.)

Kriittisessä mies- ja maskuliinisuustutkimuksessa nähdään, että maskuliinisuuden hierarkioissa heteromiehiä on pidetty korkeammalla kuin homomiehiä ja homomiehiin on liitetty ”toiseutta”, ei pelkästään liittyen seksuaalisuuteen, vaan heidän kaikkiin ominaisuuksiinsa. Heteromiehet rakentavat heteroutta erottautumalla kaikesta, mikä leimataan ”homoksi”, ja ”homoutta” ei liitetä ominaisuutena vain seksuaaliseen suuntautumiseen vaan kaikkeen sellaiseen, jossa nähdään ”maskuliinisuuden puutetta”. Tällaisia ”homoiksi” katsottuja ominaisuuksia ovat esimerkiksi heikkous, pehmeys ja tunteellisuus. (Jokinen 2019, 133.) N kuvailikin puhutteluissa tajunneensa jo lapsuudessaan, että hänen erilaisuutensa ei ole toivottua ja voi asettaa hänet vaaraan, joten hän on opetellut muun muassa kävelemään, elehtimään ja ilmaisemaan tunteita tavoilla, jotka ovat ”miehisiä”. Tästä performoidusta ”oikeanlaisesta” maskuliinisuudesta on muodostunut N:lle toinen luonto, josta hänen on vaikeaa luopua vieläkään, kun hän ei tiedä, voiko turvallisesti jäädä Suomeen. Kielen lisäksi tärkeä merkityksiä luova järjestelmä ovat tavat ja rituaalit, joiden kautta kasvetaan ymmärtämään, ”*kuinka asiat kuuluu tehdä*”. Arkipäivän tavat ja perinteet rakentavat totutun mallin niin arkeen kuin juhlaan ja merkityksiä tapahtumille. Kulttuuri on myös vahvasti paikkaan sidottua, mutta jaetut merkitysjärjestelmät ja tavat voivat säilyä suurista fyysisistä välimatkoista huolimatta. (Stuart 2003, 90, 91.) Deniz Akin (2017) kirjoittaa artikkelissaan *Queer asylum seekers: translating sexuality in Norway* siitä kuinka turvapaikanhakijoita usein kohdellaan syyllisinä turvapaikkajärjestelmän hyväksikäytöstä, kunnes he todentavat syyttömyytensä. Queer-turvapaikanhakijoiden Akin toteaa joutuvan ”syyttömyytensä” eli turvan tarpeensa todistaakseen joutuvan usein kääntämään seksuaalisuutensa ja sukupuolensa sellaiseen ”sateenkaaren kuorruttamaan” kontekstiin, jonka viranomaiset ymmärtävät tulkita queeriksi. Tällä tavoin queer-turvapaikanhakijat joutuvat osalliseksi sellaisten normien ylläpitämiseen, jotka tuottavat epärealistisia odotuksia queeriydestä ja sen todentamisesta.

Queer-turvapaikanhakijoiden uskottavuuden arvioinnissa tulisi olla erityisen herkkänä sille, ettei arviointi perustu stereotyyppisiin käsityksiin tai ennako-oletuksiin tyypillisistä eri vähemmistöryhmien edustajista. On huomioitava se, kuinka yleisesti

queer-turvapaikanhakijat ovat pitäneet identiteettiään turvallisuutensa uhalla salassa niin muilta kuin kenties myös itseltään. Myös oman itsehyväksynnän puute voi vaikuttaa kerrontaan ja sekin tulisi osata ottaa arvioinnissa huomioon. Euroopan perusoikeusviraston, European Union agency for fundamental rightsin, eli FRA:n vuonna 2017 julkistaman *Current situation in the EU: Lesbian, gay, bisexual and transgender asylum seekers* mukaan queer-turvapaikanhakijoiden päätöksissä oli erotettavissa stereotyyppisiä, joihin pohjaten viranomaiset tekivät turvapaikkapäätöksiä (FRA 2017, 2).

Päätöksessään Migri jatkaa:

”Olet kertonut seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvästä turvapaikkaperusteestasi ulkokohtaisesti ja varsin pinnallisesti. Et ole kyennyt tuomaan yhtään syvällisempää pohdintaa omista tuntemuksistasi, vaan olet ainoastaan maininnut, että kun muut alkoivat seurustella tyttöjen kanssa, niin sinulla oli tunteita miehiä kohtaan. Kun sinulta kysyttiin lisää omista tunteistasi ja ajatuksistasi silloin, kun huomasit olevasi erilainen, olet ainoastaan maininnut, että et halunnut mennä naimisiin naisen kanssa ja että se herätti sinussa sellaisia tunteita, että tunsit vetoa ja rakkautta samaa sukupuolta kohtaan. Kysyttäessä, miltä homoseksuaalina eläminen maassa, jossa se on kiellettyä, on ollut, olet kertonut tunteneesi pelkoa ja pitäneesi asian salassa ja joutuneesi käyttämään vaatteita, joita sinun odotettiin käyttävän. Vastauksesi ovat olleet ympäröityjä, eikä niistä ilmene, että olisit käynyt minkäänlaista tunne- ja ajatusprosessia lävitse. Kertomasi siitä, miten toteutit seksuaalista identiteettiä kotimaassasi, on jäänyt varsin pintapuoliseksi. Kertomasi perustuu pitkälti siihen, miten sinulla on ollut seksiä eri ihmisten kanssa.”

Yhteiskunnassa, jossa queer-ihmiset eivät voi rakentaa yhteistä arkea, yhteiset hetket ovat salaisia, piilossa tapahtuvia ja voidaan ajatella, että tuolloin on luontevaa, että yhteisiin hetkiin liittyy seksuaalisia tekoja. Teini-ikäisten seurustelussa laajemminkin seksi ja seksuaalisuuteen tutustuminen niin yksin kuin yhdessä seurustelukumppaneiden kanssa ovat usein isossa roolissa. Osa queer-turvapaikanhakijoista pyrkii tekemään identiteettiään ja turvan tarvettaan uskottavaksi kertomalla tarkasti seksuaalisista teoistaan ja suhteistaan. Tämä kuitenkin monesti kääntyy hakijaa itseään vastaan, sillä se vie huomion pois identiteetistä ja kääntää sen kohti sellaisia alueita, jotka eivät ole niin hyväksytyjä, kuten seksuaaliseen haluun ja irtosuhteisiin. Esimerkiksi Norjassa tällaisen seksuaalisiin tekoihin ja haluun keskittyvän kerronnan on havaittu heikentävän

hakijoiden uskottavuutta viranomaisten silmissä. (Akin 2017.) Kokemukseni mukaan myös Suomessa toistuvasti tehdään päätöksiä, joissa queer-ihmisiä ikään kuin ”rangaistaan” siitä, että he kertovat seksuaalisesta halusta ja teoista. Useille queer-turvapaikanhakijoille salaiset, intohimon täyttämät hetket ovat kuitenkin olleet se ainoa keino elää itseään todeksi, kun suhteita ei voi tuoda omaan arkeen näkyviksi.

Norjassa queer-turvapaikanhakijoiden turvapaikkaprosesseja tutkinut Deniz Akin (2017) on todennut, että Norjan viranomaiset korostavat erityisesti sitä, että queeriytensä todistaakseen turvapaikanhakijan tulee osoittaa queeriä, kokonaisvaltaista identiteettiä, johon liittyy muun muassa kyky kuvata aiheeseen liittyviä traumoja sanallisesti. Norjalaisessa turvapaikkaprosessissa yhtenä edellytyksenä suojelun saamiselle on aiemmin ollut myös se, että turvapaikanhakija on tuonut esiin sen, että haluaa tulla ulos kaapista. Mikäli hakija on esimerkiksi kertonut haluavansa pitää asian salassa esimerkiksi sukulaistensa tunteiden suojaamisen vuoksi, on hänen saatettu katsoa voivan pystyä palaavan turvallisesti kotimaahansa. (Akin 2017.) Queer-turvapaikanhakijoilta on siis odotettu kaapista ulos pyrkivän, julkisesti queerin elämän ihannointia. Myös N:ltä on selkeästi odotettu queer-identiteetin kuvaamista tavalla, johon hän ei ole kyennyt. On kuitenkin tärkeää muistaa, että identiteetit ovat muuntautuvia ja ne rakentuvat sosiokulttuuristen valtasuhteiden sisällä, niiden rajaamina ja mahdollistamina. Identiteetti ei siis ole sisäsyntyinen ja muuttumaton, vaan se elää itsen, ympäristön ja elämänkulun myötä. (Rossi 2015, 99.)

Identiteettikategoriat muodostuvat sen mukaan, kuinka ihmiset itse ymmärtävät toisensa ja kuinka ihmiset ympärillä ymmärtävät heidät (Marinucci 2010, 7). N sai vasta Suomessa kolme vuotta asuttuaan tietää, että sille arabiankieliselle sanalle, jota hänestä oli aina kotimaassa käytetty, joka siis oli halventava haukkumasana, oli olemassa neutraali vaihtoehto hänen kotikielessään. Hänellä ei siis tuota ennen ollut neutraalia, omaa identiteettiään ja ihmissuhteitaan kuvaavaa sanaa käytössä omalla äidinkielellään. Marinucci (2010, 7) huomauttaa myös, että identiteettikategoriat ovat usein hyvin binäärisiä, eli kaksijakoisia ja niitä käytetään nimenomaan tuomaan esiin eroa valtaväestön ja minorigiteettien välillä ja etenkin seksuaalisen suuntautumisen suhteen kategorioita on käytetty erityisesti korostamaan eroa ”normaalin” ja ”epänormaalin” välillä. N toistuvasti kuvaakin puhuttelussa omaa identiteettiään nimenomaan verraten sitä niihin, jotka kuuluvat enemmistöön. Hänen kuvauksessaan hänellä ei ole muita mahdollisuuksia sanoittaa identiteettiään kuin sanoittaa se, kuinka se eroaa hänelle opetetusta ja häneltä odotetusta identiteetistä.

Suomalaisia turvapaikkapuhutteluita käsittelevässä tutkimuksessaan Eeva Puumala, Hanna-Leena Ristimäki ja Riitta Ylikomi (2019, 141) osoittavat aidoista puhuttelutilanteista kootun aineiston avulla, että puhuttelutilanteessa kertomuksen tuottamiseen sekä sen muotoon osallistuvat myös muut läsnäolijat, eli kyseessä ei ole puhtaasti turvapaikanhakijan oma kertomus. Tämä esiintyy muun muassa niin, että hakijan kerronnalliset toimintamahdollisuudet ovat heikentyneet, tämän kerronta muuttuu nonverbaaliseksi tai hakijaan vaikuttaa viranomaisen auktoriteettiasema. Ulkomaalaisoikeuteen erikoistunut asianajaja Matti Rautakorpi (2022, 53) kuvailee artikkelissaan *Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt turvapaikkaprosessissa* sitä, kuinka turvapaikka-asioiden parissa työskentelevät asiantuntijat kohtaavat työssään toistuvasti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia turvapaikanhakijoita, joiden identiteetin ja haavoittuvuuden tunnistamisessa on haasteita turvapaikkaprosessissa. Rautakorven mukaan tunnistaminen olisi erittäin tärkeää, sillä kyse on yhdestä maailman vainoimmista ryhmistä.

On myös mahdollista, että henkilö ei vielä paetessaan ole identifioitunut queeriksi ja hän tekee samanaikaisesti turvapaikkaprosessin kanssa työtä oman identiteettinsä sanoittamisen ja hyväksynnän suhteen (Rautakorpi 2022, 57). Queerin teoria ja käsite pyrkii haastamaan kaksijakoisen käsitykset niin seksuaalisuudesta kuin sukupuolesta. Se pyrkii olemaan kriittinen ja tunnistamaan olemassa olevat hierarkiat ja käsitykset, joita sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liitetään. Kirjaimellisesti queer tarkoittaa jotain outoa tai odottamatonta mutta historiassa sitä on käytetty myös haukkumasanana seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä kuuluvista henkilöistä. Queer-teoriassa ei pyritä pyyhkimään pois olemassa olevia kategorioita seksuaalisuuden tai sukupuolen suhteen vaan tunnistamaan niitä ja niiden vaikutuksia. (Marinucci 2010, 43.) Sosiaalityön tutkimuksessa käsitteiden kriittinen tarkastelu on oleellista sekä teoreettismetodologisista että eettisistä syistä: valitut käsitteet, niihin sovellettu viitekehys ja niiden käyttö tuottaa sitä, kuinka ihmisiä ja ilmiöitä tarkastellaan. (Kuronen 2022, 56). Onko loppujen lopuksi sillä merkitystä, voidaanko N täydellä varmuudella määritellä nimenomaan homoksi vai sillä, millaisia elämäkokemuksia, haavoittuvuutta ja turvantarvetta hänellä on?

Oikeuskäytäntö määrittää, että turvapaikanhakijalta ei voida odottaa identiteettinsä kätkemistä vainolta itsensä suojaamiseksi (Rautakorpi 2022, 54). Haavoittuvuuden analyysi vaatii sitä, että valtio ja instituutiot ottavat kaikkien yksilöiden haavoittuvuudet huomioon ja pyrkii siihen, että identiteettiin perustuviin kategorioihin haavoittuvista

ihmisistä luovutaan, vaan sen sijaan tunnistetaan instituutioiden rooli siinä, miten ne ovat luoneet järjestelmää, jossa syrjintää on tapahtunut, onko haavoittuvia suojattu aktiivisesti, onko jokaiselle luotu todelliset mahdollisuudet kehittää sitä pääomaa, joka suojaa haavoittuvuudelta (Fineman 2008, 20).

Historiallisesti homo- ja lesboaktivismissa on keskitytty saamaan ei-heteroille samat oikeudet kuin heteroille, ja tuolloin on vahvasti korostettu ei-heteroiden normaaliutta ja kunniallisuutta. Lesbouden, homouden ja biseksuaalisuuden osoittaminen yhtä normaaleiksi kuin heterous on nähty tärkeänä ja yhtäläisiä oikeuksia (esimerkiksi avioliiton solmimiseen ja perheellistymiseen) vaatiessa normaaliutta ja tavallisuutta on korostettu. Heteronormatiivisuuden rinnalle on syntynyt homonormatiivisuuden käsite, joka viittaa siihen, että kyseenalaistamattomat näkemykset normaaliudesta, kunniallisuudesta ja siitä, kuinka elämäänsä tulisi elää, koskevat siinä ei-heteroita kuin heteroitakin. (Hekanaho 2019, 153.) Mielestäni on aiheellista kysyä, kuinka homonormatiivisuus on vaikuttanut N:n viranomaisprosesseihin?

Seksuaalisesta suuntautumisesta puhutaan usein sosiaalisena konstruktiona, sosiaalisessa ympäristössä rakentuneena. Tällä viitataan siihen, että vaikka halki historian eri kulttuureissa onkin ilmennyt seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta, esimerkiksi homoseksuaalinen identiteetti, biseksuaalinen ja aseksuaalinen identiteetti ovat meidän ymmärtämässämme muodossa rakentuneet melko hiljattain ja nimenomaan länsimaiseen kulttuuriympäristöön. Homoseksuaalinen identiteetti itsessään ei siis ole jotain universaalista, vaikka samaa sukupuolta olevien suhteita ja niihin liittyviä identiteettejä onkin esiintynyt eri puolilla maailmaa pitkän aikaa. (Marinucci 2010, 6.)

Päätöksensä lopuksi Migri tekee yhteenvedon:

”Kaikki edellä mainitut seikat huomioiden, maahanmuuttovirasto ei hyväksy kertomaasi siitä, että olisit seksuaaliselta suuntautumiseltasi homoseksuaali, eikä sitä, että kotimaasi viranomaiset olisivat etsineet sinua tästä syystä. Ottaen huomioon kaikki edellä mainittu, Maahanmuuttovirasto katsoo, että et ole myöskään tulevaisuudessa vaarassa joutua oikeudenloukkausten kohteeksi kotimaassasi kertomistasi syistä johtuen.”

Biseksuaaliuden, homoseksuaalin ja heteroseksuaalin kategoriat ovat karkeita kategorioita, eivätkä ihmisten kokemukset, tunteet ja identiteetit läheskään aina mahdu niiden antamiin määritelmiin. Olettamukset siitä, että jokainen ”poikkeama” näiden kategorioiden tuottamista säännöistä olisi vilppiä tai petosta, jättää huomioimatta sen,

miten monimuotoisista ilmiöistä on kyse ja kuinka tavallista on, että seksuaalisuus on olemassa jatkumossa, tarkkarajaisen luokittelun sijaan. (esim. Marinucci 2010, 14.) Matti Rautakorven mukaan lopullista, ehdotonta totuutta henkilön seksuaali- tai sukupuoli-identiteetistä voi olla mahdotonta saavuttaa, mutta sanoittamaton lähtöasetelma turvapaikkaprosessissa on heteronormatiivinen. Tällöin turvapaikanhakija joutuu tilanteeseen, jossa hänen tulee kertomuksellaan ja muulla näytöllä kumota asetettu lähtöasetelma. (Rautakorpi 2022, 59.) Vaikka suuressa osassa maista onkin luovuttu kaapista ulostulemisen vaatimuksesta queer-turvapaikanhakijoiden suojelun yhtenä kriteerinä, käytännössä kuitenkin yhä odotetaan sellaista narratiivia, jossa hakijat toisivat puhutteluissaan esiin sitä, kuinka he haluavat elää julkisesti ulkona kaapista, eivätkä viranomaiset tunnu näkevän hiljaisempaa, yksityisempää queeryyttä yhtä todellisena kuin “sateenkaarikuorutettua” normatiivista käsitystä queeriydestä. (Akin 2017.)

6.5 ”Olen ei-haluttu henkilö” – yhteenvetoa turvapaikkaprosessien ongelmatiikasta

Tässä alaluvussa pyrin tiivistämään keskeisiä tekijöitä seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvän haavoittuvuuden tunnistamisen haasteista N:n tapauskertomuksesta sekä mahdollisia vastauksia ensimmäiseen tutkimuskysymykseen. N:n turvapaikkaprosessi alkaa niin sanotusti väärältä jalalta, kun häntä puhutellaan turvattomissa olosuhteissa vastaanottokeskuksessa, käyttäen tulkkia, johon hän ei voi luottaa. N ei tuolloin vielä uskalla kertoa homoseksuaalisuudestaan. Puhuttelut tulisi tietenkin järjestää tiloissa, joista äänet eivät kuulu ulkopuolelle ja käyttäen tulkkia, johon puhuteltava voi luottaa. Tulkin puolueettomuutta tulisikin korostaa ja antaa hakijalle myös mahdollisuus halutessaan vaihtaa tulkkia (Skrifvars ja Selim 2022, 37). Ensimmäisen puhuttelun perusteella luodaan institutionaalinen totuus heteroudesta ja haavoittumattomuudesta, jota N ei saa karistettua yrityksistään huolimatta. N:n ensimmäinen asianajaja käyttää valtaansa jättämällä lisätietopyyntöön vastaamatta ja kehottamalla N:ää olemaan kertomatta homoseksuaalisuudestaan. Myöhemmissä vaiheissa viranomaiset eivät usko N:n omaa kerrontaa, eivätkä myöskään ota huomioon asiantuntijalausuntoja. Erityisen ongelmallista on, että N:ltä ei puhutteluissa kysytä seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja myöhemmin asiantuntijalausunnot, joissa hyväksikäytöstä kerrotaan, mitätöidään sen vuoksi, että ne sisälsivät tietoa hyväksikäytöstä, jota N ei ollut kertonut puhutteluissa. On otettava huomioon myös se, että N oli jo aiemmin kertonut seksuaalisesta

hyväksikäytöstä ja myös kirjannut siitä omaan selontekoonsa. Kun N puhui menneisyydestään, hänet keskeytettiin ja käskettiin keskittyä ainoastaan uusiin turvapaikkaperusteisiin. Hänet muun muassa keskeytettiin silloin, kun hän yritti kertoa pitkäaikaisesta poikaystävästään ja tämän murhasta. Mikäli puhutteluissa turvapaikanhakijan uskottavuuden arvioinnin kannalta oleellinen asia jää avoimeksi, voi se aiheuttaa ahdistusta, joka vaikuttaa heikentävästi jo entuudestaan ahdistuneen henkilön työmuistiin ja tuottaa tilanteen, jossa hakijan on vaikeaa siirtyä seuraavaan aiheeseen (Puumala, Ristimäki & Ylikomi 2019, 144). N toivoi, että mikäli viranomaiset tarvitsevat aiheesta lisätietoa, he esittävät siihen liittyen kysymyksiä, sillä hän koki hyvin raskaaksi ottaa toistuvasti esiin vaikeita kokemuksiaan tullakseen keskeytetyksi. Puhutteluiden arvo nousee täten kohtuuttoman korkeaksi, kun otetaan huomioon se, kuinka haastava puhuttelutilanne on seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluville ja se, kuinka paljon helpompaa heidän on kertoa kokemuksistaan turvallisemmaksi kokemissaan tiloissa, kuten sateenkaarijärjestöissä (esim. Rautakorpi 2022, 58). Erityisen haastavaksi turvapaikkaprosessissa ”pärjäämisen” tekee se, ettei lisätietoja ja liitteitä otettu huomioon Maahanmuuttovirastossa tai oikeusasteissa. Valitettavasti asiantuntijalausunnoilla ei kuitenkaan nähdä todistusarvoa ja samassa hengessä myöskään lääkärin diagnosoimaa posttraumaattista stressihäiriötä ei huomioida päätöksenteossa. Tarvainen ja Hautala kuvaavat vuonna 2018 (350, 351) turvapaikkaprosessin näyttäytyvän hyväntahtoisesta retoriikasta huolimatta hengeltään poiskäännyttävänä prosessina, jossa viranomaisella on hyvin suuri valta määritellä sitä, mikä tieto on oleellista asian kannalta ja sitä, mikä uskotaan todeksi esimerkiksi valikoiden niitä asiantuntijalausuntoja, joita uskoo ylitse hakijan oman kertomuksen. Viranomaisen luo N:n prosesseissa institutionaalisen totuuden, josta se ei luovu asiantuntijalausunnoista ja N:n itse antamista lisätiedoista huolimatta. Tuossa institutionaalisisessa totuudessa N oletetaan vahvasti heteroksi ja se, että hän onnistuisi todistamaan queeriytensä, vaikuttaa kohtuuttoman vaativalta. Viranomaisen päätöksenteko vaikuttaa olevan melko epäselvästi perusteltua ja ristiriitaista, päätöksissä toistellaan sitä, että N ei voi olla homo sen vuoksi, että hän ei ole antanut aiheesta tarpeeksi tietoa; asiantuntijalausuntoja ei oteta huomioon sen vuoksi, että ne sisältävät tietoa, jota N on kertonut asiantuntijoille, mutta ei ollut (keskeytysten vuoksi) pystynyt kertomaan puhutteluissa ja seksuaalisen hyväksikäytön ei uskota olevan totta, koska N ei ole pystynyt kertomaan lapsuudessa alkaneen hyväksikäytön tarkkoja ajankohtia ja tekijöiden nimiä. Toisaalla samassa päätöksessä todetaan, että N ei ollut kertonut hyväksikäytöstä lainkaan itse Maahanmuuttovirastolle,

ja tämän vuoksi asiantuntijalausuntoja ei voida ottaa lainkaan huomioon. Päätöksestä tulee ajoittain kuva siitä, ettei N:n puhutteluissa kertomaa lähtökohtaisesti olisi kuultu; hänen kertomuksensa queeriydestä leimataan valheelliseksi myös siihen vedoten, että N olisi voinut asian paljastuttua jatkaa turvallisesti tavallista elämää kotimaassaan. Tämä siitä huolimatta, että N on kertonut tarkkaan siitä, miten pitkään ja millä keinoin hän eli Irakissa ”maan alla” ennen kuin pääsi pakenemaan maasta. N on myös antanut tietoja siitä, että hänestä oli tehty pidätysmääräys ja hänen perheenjäseniään murhattiin N:n kohdistuneiden etsintöjen yhteydessä. N antoi liitteiksi myös hänestä annetun pidätysmääräyksen, perheenjäsentensä kuolintodistukset ja näiden murhista tehdyt rikosilmoitukset liitteinä, mutta näitä liitteitä ei mainita missään vaiheessa päätöksissä, eli niiden oikeellisuuteen tai siihen, miten nämä vaikuttavat N:n kertomuksen uskottavuusarviointiin ei oteta lainkaan kantaa. Valitettavasti Hallinto-oikeus ja Korkein Hallinto-oikeus eivät vaikuta tutkivan Maahanmuuttoviraston päätöksentekoa kriittisesti, vaan tekevät kielteiset päätökset kopioiden Maahanmuuttoviraston päätöksiä N:n molemmissa turvapaikkaprosesseissa. Onkin aiheellista kysyä, onko turvapaikanhakijan valitusoikeudessa kyse todellisesta mahdollisuudesta saada oikeudenmukaisempi päätös, mikäli oikeudessa ei tarkastella Maahanmuuttoviraston päätöksentekoa lainkaan kriittisesti. N on itse keskusteluissamme ihmetellyt sitä, että kukaan viranomainen tai esimerkiksi hänen ensimmäinen asianajajansa eivät vaikuta joutuvan mitenkään vastuuseen siitä, että hänen turvapaikkaprosessinsa olivat hyvin ongelmallisia, eikä hän esimerkiksi saanut vastaanottokeskuksista tukea useista pyynnöistä huolimatta. N:lle suomalainen viranomaisjärjestelmä näyttäytyy kasvottomana möhkäleenä, johon ei saa yhteyttä tarvittaessa. Vallan rakenteissa Suomessa on useimmiten kyse julkisesta vallasta; yhteiskuntamme muodostuu julkishallinnollisesta koneistosta, joka käyttää valtaa verkkomaisesti. Valitettavasti vallankäyttäjät eivät aina ole virheettömiä ja hallinnollisessa järjestelmässä virheen tapahtuessa sen korjaaminen on vähintäänkin monimutkaista. Kaikki vallankäyttö ei kuitenkaan ole näkyvää ja voi olla vaikeaa löytää sitä, minne ja keneen vallan jäljet johtavat. (Haapala 2010, 32, 33.)

Myös siinä, kuinka hänen kertomaansa tulkittiin, N kohtasi valtavia esteitä. Hän kertoi seksuaalisuudestaan ja suhteistaan verraten niitä ympäröivään yhteisöön, kuvaten erityisesti pettymyksen ja häpeän tunteitaan. Hän kertoi omista parisuhteistaan Irakissa verraten niitä siihen, millaisia samaa sukupuolta olevien suhteet voivat olla Suomessa. Hänen kerrontansa kutistui puhutteluiden aikana jokaisen keskeytyksen myötä.

Keskeytyksillä häntä pyrittiin keskittymään vain itsestään kertomiseen, ilmeisesti ymmärtämättä, että N yritti parhaansa mukaan kertoa itsestään, asettamalla itsensä yhteisönsä kontekstiin. Bjorkhild Kjelsvik (2014, 1) on norjalainen kielitieteilijä, joka artikkelissaan *'Winning a battle, but losing a war': Contested identities, narratives and interaction in asylum interviews* analysoinut turvapaikkapuhutteluita. Kjelsvikin (2014, 1) mukaan turvapaikkapuhutteluita, jotka ovat Euroopassa pitkälti samankaltaisia eri maissa, leimaa niin neuvottelut identiteetin todistamisesta narratiivisen diskurssin avulla kuin epäsymmetriset valtasuhteet. Puhutteluille tyypillistä ovat instituutionaalisen puheen ja narratiivin tyylit sekä turvapaikanhakijoiden moninaiset ominaisuudet (Kjelsvik 2014, 1). Kjelsvik esittää, että tilanteissa, joissa turvapaikanhakijan kertomusta pidetään asiaankuulumattomana tai epäluotettavana, tulisi viranomaisella olla laajempi ymmärrys toimijuudesta, intertekstuaalisuudesta ja puheen lajityypeistä. Kjelsvikin näkemys on, että narratiivinen analyysi, jossa otetaan huomioon vuorovaikutus ja sen merkitykset, voisi sopia hyvin tuomaan lisää ymmärrystä sekä institutionaaliseen että yhteiskunnalliseen tietämykseen turvapaikkaprosessien käytäntöjen kehittämiseen. (Kjelsvik 2014, 26.) On myös tärkeää muistaa, että puhuttelupöytäkirjakin on institutionaalinen teksti, sen kirjoittamisessa tehdään jatkuvasti valintoja, esimerkiksi siinä, kirjataanko puhuteltavan tunnereaktiot. Kirjoitetun puheen tapa jäsentää asioita eroaa puhutun kielen tavasta, sillä se on jäykempää ja normatiivisempaa. Puheessa merkityksettömäksi jäävät erot voivat nousta suuriksi kirjoitetussa versiossa. Kysymykset siitä, mitä ja miten kirjataan pöytäkirjaan, tulevat siis hyvin merkityksellisiksi. Esimerkiksi tunnereaktioita ja kehollista viestintää ei kirjata systemaattisesti. (Puumala, Ristimäki & Ylikomi 2019.)

Tuotetut kirjoitukset ovat oleellinen osa vallankäyttöä ja valtasuhteiden muodostumista. Valtasuhteet ja hierarkiat kietovat yhteen ihmisten arjen elämiä ja hallitsevia valtahierarkioita. (Smith 1999, 73.) Myös puhuttelupöytäkirjan kirjoittamisessa ja tulkitsemisessa tehdään valintoja, jotka ovat vallankäyttöä. Puhuttelupöytäkirjaa pidetään usein neutraalina toisintona hakijan kertomuksesta, mutta todellisuudessa se on moniääninen, vuorovaikutuksessa syntynyt tuotos, johon vaikuttaa hakijan lisäksi niin tulkki kuin viranomainen, tämän asema ja viranomaisen tulkinnat ja reaktiot. Siihen vaikuttaa myös puhutteluiden asema sekä turvapaikka-asioihin liittyvä lainsäädäntö, joka tulee ilmi jo puhutteluiden alussa, kun puhuteltavalle kerrotaan hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. (Puumala, Ristimäki & Ylikomi 2019, 153.) Luonnollisesti myös tulkin reaktiot ja turvapaikanhakijan pelko sekä oletus tulkin

reaktioista vaikuttaa siihen, millainen turvapaikkapöytäkirjasta muodostuu. Kieli ja kirjoitus saattavat vaikuttaa ikään kuin itsestään muodostuneilta, mutta todellisuudessa ne kumpuavat niiden esittäjästä ja taustalla vaikuttavista rakenteista (Smith 1999, 75).

N:n turvapaikkapäätöksissä ja puhuttelupöytäkirjassa ei ole luettavissa ymmärrystä siitä, että queerisyys ei ole samankaltaista kaikkialla maailmassa taikka siitä, miten vaikeaa queer-fobisesta ympäristöstä tulevan on tulla ulos kaapista viranomaistilanteessa; kuinka siihen liittyy paljon enemmän jännitteitä ja aiheellista pelkoa kuin sallivassa ympäristössä kasvaneen tilanteessa liittyy. Koska puhuttelut ja turvapaikkaprosessi selvästi olettavat heteroutta, on N joutunut tilanteeseen, jossa hänen on ollut pakko kerta toisensa jälkeen tulla ulos kaapista, sen sijaan, että mahdollisuus moninaisuuteen olisi ollut luontevasti läsnä viranomaistilanteissa. Kaikkien turvapaikka-asioiden parissa työskentelevien tulisi olla riittävän koulutettuja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöaiheissa, jotta he pystyisivät antamaan asianmukaista tietoa sekä luomaan turvallisen, luottamuksellisen ilmapiirin. Hakijoilta tulisi kysyä heidän mielipidettään esimerkiksi tulkkivalintojen suhteen ja ohjata kaikki halukkaat sateenkaarierityisen järjestötoiminnan piiriin, tämä mahdollistaisi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien turvapaikanhakijoiden asioiden perusteellisen selvittämisen, helpottaen siten heidän turvapaikkamenettelyään ja edistäisi heidän hyvinvointiaan. (Rautakorpi 2022, 56.)

Maahanmuuttohallinnon rakenteet ja toiminta ovat olleet tosiaan useiden vuosien ajan kysymysten ja huolen kohteena, jonka seurauksena esimerkiksi turvapaikkaprosessista teetettiin Sisäministeriön toimesta riippumaton selvitys vuonna 2019 (Owal Group 2019). Joulukuussa 2022 Sisäministeriö ilmoitti teettävänsä selvityksen maahanmuuttohallinnosta. Selvityksen tarkoituksena on antaa ”kokonaiskuva maahanmuuttoa koskevasta lainsäädännöstä, maahantuloon ja maassa oleskeluun liittyvistä prosesseista sekä kansallisten viranomaisten rooleista”, jotta parempaa maahanmuuttohallinnon mallia voidaan kehittää. Selvitys valmistuu helmi-maaliskuussa 2023, eli juuri ennen tämän tutkimuksen valmistumista. (Sisäministeriö 2022.) Toivottavaa on, että selvityksessä huomioitaisiin myös vähemmistöryhmiin kuuluvien turvapaikanhakijoiden haastava asema turvapaikkaprosesseissa.

Seuraavassa luvussa avaan lisää vielä niin queeriyteen liittyviä uskottavuusarvioinnin ongelmia kuin sitä, millaisen suhteen uskottavuusarviointi saa haavoittuvuuteen.

7 Haavoittuvuuden tunnistaminen ja tunnustaminen N:n turvapaikkaprosesseissa

7.1 ”Koska et ole homoseksuaali” – ongelmat uskottavuusarvioinnin rakentumisessa

N:n turvapaikkaprosessissa hänen haavoittuvuuttaan ei ensin tunnistettu ja sen jälkeen, kun hänen haavoittuvuudestaan tuli tietoa esimerkiksi lisäselvitysten ja N:n oman kerronnan kautta, sitä ei uskottu. Voidaan siis ajatella, että N:n turvapaikkaprosesseista päättäneet viranomaiset eivät tunnustaneet tämän haavoittuvuutta. Suuri haaste N:n turvapaikkaprosessin kannalta oli tietenkin hänen homoseksuaalisuuteensa liittyvä uskottavuusarviointi, mutta ongelmia oli myös muun muassa psyykkisen terveydentilan, ihmiskaupan uhriuden ja seksuaalisen hyväksikäytön aiheuttamien riskien ja vaikutusten huomioonottamisessa. Seuraavissa alaluvuissa tarkastelen haavoittuvan aseman ja sen vaikutusten tunnistamisen sekä tunnustamisen haasteita.

Hyödynnän tulevissa alaluvuissa erityisesti Martha Finemanin haavoittuvuuden analyysiä. Haavoittuvuusanalyysi on poliittinen ja eettinen työväline, joka tunnustaa sen, että haavoittuvuus koskettaa meitä kaikkia (Fineman 2014, 105). Artikkelissaan *Vulnerability, Resilience and LGBT Youth* Martha Fineman (2014) hän analysoi yhdysvaltalaisen queer-nuorien haavoittuvuutta. Finemanin (2014, 106) tarkastelemat queer-nuoret, joista suurin osa on alaikäisiä, ovat vielä hyvin riippuvaisia erilaisista instituutioista perusturvan suhteen sen vuoksi, että he eivät vielä ole aikuisia, eivätkä siten päätäntävaltaisia asioissaan. Löydän tästä yhtymäkohtia omaan analyysiini, sillä vaikka N onkin jo aikuinen, on hän perusturvan suhteen täysin riippuvainen viranomaisinstituutioista ja näiden ymmärryksestä. Fineman näkee haavoittuvuuden analyysin eräänlaisena maantieteenä, karttana, jonka avulla voi hahmottaa sitä, mitkä instituutiot ovat tuottaneet yksilölle suojaa tai haavoittuvuutta. On tärkeää huomioida, että monet yhteiskunnan instituutiot pettävät queer-ihmiset. (Fineman 2014, 115.)

N:n aineistosta käy hyvin selväksi, että hänen saamansa kielteinen päätös pohjautuu hyvin tarkkarajaiseen ja jäykkään käsitykseen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöidentiteeteistä. Toisaalta minulle jää päätösten lukemisen perusteella epäselväksi se, mitä N:ltä tarkalleen ottaen odotettiin, eli kuinka hän olisi voinut saada viranomaiset uskomaan hänen olevan queer. Hän kertoi puhutteluissa ja lisäselvityksissä tarkkaan omasta identiteetistään, kokemuksistaan, toiveistaan ja peloistaan. Lisäksi useat eri ammattilaisten lausunnot vahvistivat hänen kertomaansa.

Migrin päätöksen mukaan hän ei kuitenkaan kuvannut tarpeeksi tarkkaan identiteettinsä syntyä ja kuvaili asioita ympäröivästä. Olen lukenut monikymmensivuisen puhuttelupöytäkirjan useita kertoja, ja N kuvaa mielestäni hyvin tarkkaan omaa identiteettiään ja sen muodostumista sekä siihen liittyviä tunteita. Hänen tapansa kertoa perustuu maailmankuvaan, jossa hänen kokemuksensa ja identiteettinsä synty suhteessa muihin: hän kuvailee erilaisuuden kokemuksia ja sitä, mitä yhteisö oli häneltä vaatinut ja surua, häpeää ja pelkoa, joiden kanssa joutui elämään ymmärtäessään, ettei kyennyt vastaamaan hänelle asetettuihin odotuksiin. Arabiyhteisöissä tutkimustyötä tehnyt libanonilaistaustainen mutta yhdysvaltalaistunut Suad Joseph (1996, 116) kuvailee, kuinka haastateltaville oli tyypillistä vastata kysymyksiin epäsuorasti ja kuinka esimerkiksi kysymyksiin tunteista vastattiin yleensä suorien vastausten sijaan esimerkiksi kertomalla tarinaa toisesta henkilöstä sekä luomalla merkitseviä katseita sen sijaan, että olisi vastattu puhumalla omista tunnekokemuksista. Patriarkaaliselle yhteisölle on tyypillistä, että oma minä lasketaan yhteen oman perheen ja yhteisön kanssa, eli niin tarkkaa rajaa, kuin länsimaissa on totuttu näkemään oman itsen ja lähipiirin välillä, ei ole. Naisille ja miehille on varattu tarkkarajaiset roolit, joita ihmisten odotetaan noudattavan, ilman että asiaa erikseen sanoitetaan. Yhteisöllistä järjestystä ohjaa sanomattomien sääntöjen järjestelmä. (Joseph 1996, 109.) Kun N:n omaa kerrontaa lukee, tulee selväksi, että hän etenee yleiseltä tasolta yksityiseen: kuvaillen ensin ympäristöään, yhteisöään, poikaystäviään ja sitten vasta itseään sekä omia sisäisiä kokemuksiaan. N myös kuvailee poikaystävänsä pelkoa ja kuolemaa kuvatessaan myös omia kokemuksiaan; poikaystävänsä murhan kautta hän kertoo nimeten myös omista tunteistaan. Puhuttelija kuitenkin tulkitsee tämän niin, että N puhuu muista kuin omista asioistaan ja keskeyttää tämän, käskien tätä keskittymään omaan tarinaansa. Puhuttelija ei ymmärrä, että poikaystävän tarina on myös N:n tarina.

Päätöksissä ei myöskään ymmärretä sitä, kuinka ainoa N:n kasvaessaan saama narratiivi elämälleen on se, joka hänelle on ympäröivän yhteisön toimesta tarjottu. Patriarkaalisessa sosiaalisessa järjestelmässä yksilön odotetaan edustavan perhettään ja läheisiään ja sukulaissuhteiden tai muiden läheissuhteiden nähdään antavan yhteisön jäsenille oikeuden toisiinsa. Tämä oikeus liittyy niin materiaalisen omaisuuden jakamiseen kuin myös käytökseen ja elämänvalintoihin. Yhteisöihin sisältyy sisäisen valvonnan järjestelmä: sisarusten odotetaan vahtivan toisiaan, vanhempien lapsiaan, yhteisön arvostetut jäsenet valvovat esimerkiksi lapsia kasvattavia vanhempia. Valvonnan yksi tarkoitus on turvata perheen kunnian säilyminen. (Joseph 1996, 111–

112.) Kun N on jo kasvaessaan tiennyt, että ei pysty seuraamaan hänelle tarjottua narratiivia, on hän jäänyt ilman suuntaa elämälleen, eikä hänellä ole ollut sanoja sille, millainen hänen uusi narratiivinsa olisi. N:ää ympäröineet instituutiot, kuten perhe, suku ja koulu ovat jättäneet hänet ilman tukea tähän pohdintaan, sillä hän on joutunut pitämään identiteettityöskentelynsä salassa. Fineman (2014, 103) tarkastelee artikkelissaan queer-nuoria haavoittuvuusanalyysinsä avulla ja esittää, että haavoittuvuuden lähtökohdat ovat näiden nuorten tapauksessa paikallistettavissa institutionaalisiksi, eivät yksilöllisistä syistä johtuviksi. Esimerkiksi koulun ja perheen kaltaiset instituutiot, jotka ovat läsnä lapsuudessa ja nuoruudessa, ”pettävät” Finemanin mukaan nämä nuoret.

Koska N:n ei uskottu olevan nimenomaan homoseksuaali, häntä ei nähty millään muullakaan lailla moninaisena tai turvan tarpeessa olevana. Uskottavuusarviointi rakentuu tietopohjalle, joka vaikuttaa olevan hyvin homonormatiivinen. Käsitteet homoista, lesboista ja heteroista rakentuvat useimmiten yksioikoiisiin identiteettikäsitteisiin ja yksi queer-kritiikin työväline identiteettien tarkasteluun on tarkastelunäkökulmien laajentaminen. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi iän, kulttuurillisen taustan, yhteiskuntaluokan ja rodun ottamista huomioon tarkastelussa. Pelkkä sukupuolen ja seksuaalisuuden tarkastelu ei riitä identiteetin analyysiin. (Rossi 2015, 102, 103.) On hyvä huomioida, että viranomaiset tekevät päätöksensä nojaten ohjeisiin ja tietoihin, jotka itsessään voivat olla virheellisiä, epäselviä tai vähintään perustua päivittämättömään tietopohjaan. EASOn (European Asylum Support Office) vuonna julkaisema *Käytännön opas: Kansainvälisen suojelun myöntäminen* kuvailee seksuaalisen suuntautumisen ”yksinomaisen heteroseksuaalisuuden ja yksinomaisen homouden välisenä jatkumona, joiden välissä on biseksuaalisuus”. EASO muistuttaa ohjeissaan myös, että eri maiden väliset käsitykset seksuaalisuudesta voivat vaihdella huomattavasti ja että seksuaalivähemmistöihin kuuluvat voivat muodostaa yhteiskunnallisen ryhmän. (EASO 2018, 24.) Vaikka oppaassa mainitaankin seksuaalisen suuntautumisen olevan jatkumo, ei sitä avata lainkaan oppaassa ja teksti voisi olla ymmärrettävissä niin, että kaikki queer-ihmiset ovat musta-valkoisesti joko ”yksinomaisen homoja” tai biseksuaaleja. Mikäli seksuaalinen suuntautuminen ei aiheena ole lukijalleen tuttu, ei tämä lyhyt kuvaus varmaankaan juuri lisää ymmärrystä seksuaalisuuden moninaisuudesta.

Mimi Marinucci muistuttaa, että jo 1940- ja 1950-luvuilla urauurtavaa seksologista tutkimusta tehnyt Alfred Kinsey (Kinsey, Pomeroy, Martin & Gebhard 1948 ja Kinsey,

Pomeroy, Martin & Gebhard 1953) hahmotti tutkimuksissaan seksuaalisen suuntautumisen skaalana, eikä tarkkajakoisina alueina, joihin ihminen joko sijoittuu tai ei sijoitu. Kinseyn kehittämä, edelleen seksologian alalla käytössä oleva Kinseyn skaala nähdään osoituksena siitä, että biseksuaalisuus ja homoseksuaalisuus ovat luonnollisia ilmiöitä, jotka sijoittuvat samalle janalle heteroseksuaalisuuden kanssa. Kinseyn tutkimuksessa myös saatiin tärkeää tietoa siitä, kuinka yleistä on, että myös heteroiksi itsensä kokevilla saattaa ajoittain olla homoseksuaalisia kokemuksia ja toisinpäin. Kinsey pyrki edistämään tiedostavuutta ja hyväksyvyyttä seksuaalisuuden moninaisuutta kohtaan, ei luomalla kuvaa heteroista erillään olemassa olevista homoista vaan tuomalla esiin tietoa siitä, kuinka kyse on saman ilmiön eri puolista, jotka koskevat meitä kaikkia ja joiden variaatio yksilön elämänsä aikana on normaalia. Kinseyn työhön perustuu käsitys seksuaalisesta suuntautumisesta jatkumona eli Kinsey scale (Marinucci 2010, 3, 4.) Mikäli viranomaispäätökset perustuisivat tietoon, jossa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus nähdään jatkumoina tarkkarajaisten identiteettikategorioiden sijaan, kenties N:n haavoittuvuus ja turvantarve olisi tunnistettu tehokkaammin. Tiettyjen, tarkkarajaisten ryhmien määrittäminen haavoittuviksi voi pahimmillaan olla karhunpalvelus juuri niille ryhmille, joita pyritään suojaamaan. Se voi tuottaa tilanteita, joissa tarkkaan tutkitaan se, ketkä riittävän vahvasti kuuluvat suojelua ansaitseviin ryhmiin ja jättää näin suojan ulkopuolelle niitä, jotka eivät mahdu kategoriaan. Lisäksi ihmisten lokerointi tiettyyn ryhmään voi jättää huomioimatta heidän erilaisia ominaisuuksiaan, jotka tuottavat erilaisia tarpeita. Kaikki queer-ihmiset eivät ole samankaltaisessa tilanteessa, osalla on moninkertaista tarvetta tuelle. (Fineman 2014, 109.) Queer-tutkimuksessa on myös kritisoitu kokonaan identiteettien tarkastelua ja niiden tutkimusta. Maija-Leena Rossi ehdottaakin, että identiteettejä tarkasteltaisiin ennemminkin suhteisuutena, eli prosessina, jossa suhteita rakentuu asioiden välille ja suhteissa muodostuu subjekti. Samalla on muistettava, että identiteeteistä puhuminen ja niiden tarkastelu on aina poliittinen teko, pyrkipä siihen tarkastelullaan tai ei. (Rossi 2015, 107.) Fineman (2014, 102) toteaa, että seksuaalisuudeltaan ja sukupuoleltaan eri tavoin moninaiset nuoret ovat uusien käsitteiden ja kielen avulla luoneet yhtenäisyyttä, joka suojaa heitä yhtenä ryhmänä myös esimerkiksi poliittista päätöksentekoa tarkastellessa. Se, että nuoret korostavat yhteisiä ominaisuuksiaan ja samankaltaisuuttaan erilaisuuksien sijaan on hyvä strategia turvallisuuden kannalta ja haastaa olemassa olevia kategorioita. (Fineman 2014, 102.)

N:n tapausta koskevassa aineistossa on tärkeää huomioida myös se, että lähes kaikki seksuaalista suuntautumista koskettavat kohdat sijoittuivat myös seksuaalisen suuntautumisen uskottavuuden arviointiin, siihen esitettyihin oletuksiin ja todisteluun. Hyvin harvoissa kohdissa esiintyi neutraalia puhetta seksuaalisesta suuntautumisesta ja nämä kohdat olivat pääosin N:n itse tekemästä lisäselvityksestä ja puhutteluissa kertomasta, jossa hän kuvailee tunteitaan ja kokemuksiaan. Lisäksi lähes kaikki kohdat, joissa käsiteltiin N:n seksuaalisuutta, liittyivät kokemuksiin väkivallasta ja ihmiskaupasta. Neutraali, arkinen puhe seksuaalivähemmistöön kuulumisesta ja queer-ihmisen arjesta puuttui lähes täysin aineistosta. Kuinka uskottavuusarviota voidaan tehdä luotettavasti, jos ihmiseltä ei kysytä asioita hänen arjen kokemuksiinsa liittyen? N oli tuossa vaiheessa asunut jo useita vuosia Suomessa, deittaillut, luonut ystävyyskavereita ja ihmissuhteita, mutta hän ei päässyt näistä asioista juurikaan kertomaan. Hän pyrki parhaansa mukaan kertomaan elämästään, mutta keskeytykset kavensivat selvästi hänen kerrontaansa.

Matti Rautakorven (2022, 58) mukaan Setan aluejärjestöjen ja muiden asiantuntijajärjestöjen lausunnoille annetaan turvapaikkamenettelyssä valitettavan vähän todistusarvoa, vaikka onkin oletettavissa, että henkilö ilmaisee itsensä ja identiteettiään sujuvammin turvalliseksi kokemassaan tilassa ammattilaisille, joiden kanssa viettää huomattavia määriä aikaa ja joille muodostuu laaja tietopohja kyseisen hakijan identiteetistä ja tilanteesta. Turvapaikkapuhuttelut ovat aina stressaavia tilanteita, joissa harvoin pystytään saavuttamaan henkilön identiteetistä yhtä laajaa tietopohjaa, joten lausunnoille tulisi antaa enemmän painoarvoa päätöksenteossa. (Rautakorpi 2022, 58.) N:n viranomaispäätöksissä myöskään asiantuntijalausunnoille ei annettu painoarvoa, vaikka olisikin järkevää olettaa, että niitä laatineilla asiantuntijoilla on ollut mahdollisuus tutustua N:n arkeen ja identiteettiin laajemmin kuin puhutteluissa on mahdollista.

Sen lisäksi, että homonormatiivisuuden voidaan nähdä vaikuttaneen N:n päätöksiin, voidaan pohtia myös, onko siihen vaikuttanut päätöksiä tekevän instituution sisäänkirjoitettu hetero- ja cis-normatiivisuus. Marinuccin (2010, 47) mukaan sen tunnistaminen, että jokaisen seksuaalisuus on aidosti yksilöllistä, eikä mahdu kapeaan määrittelyyn, voi olla aidosti vaikeaa sellaiselle, joka itse ei ole joutunut kohtaamaan itsessään moninaisuutta tai ”epätavallisuutta”. Queer-teorian yhtenä tavoitteena voikin nähdä kasvavan inklusion, sen, että yhä useammat ihmiset voivat mahtua sateenkaarilipun alle, vaikka eivät tarkkaan asetukaan mihinkään yleisesti käytetyistä

kategorioista. Toisena tärkeänä tavoitteena on sen ymmärtäminen, että vaikka vakiintuneet identiteettikategoriat voivat olla hyvin merkityksellisiä itsen ja muiden ymmärtämisessä, ne voivat silti välillä vaatia uudelleentarkastelua ja päivittämistä. (Marinucci 2010, 47, 48.) Queer-nuoret erotetaan Finemanin mukaan niin iän kuin vähemmistöidentiteetin myötä muusta väestöstä ja nähdään haavoittuvina näiden kautta. Nämä ominaisuudet voivat oikeuttaa eriarvoista kohtelua esimerkiksi lainsäädännöllisesti, joten Fineman näkee nämä haavoittuvuustekijät eksklusiivisina, kun taas haavoittuvuuden universaaliuden käsite on inklusiivinen. (Fineman 2014, 107.) Oleellista olisikin identiteettimääritelmien sijaan tarkastella sitä, esiintyykö henkilöllä tarvetta tuelle ja suojelulle. Useat queer-nuoret Yhdysvalloissa menettävät perheensä ja joutuvat jo alaikäisinä kodittomiksi tullessaan ulos kaapista. Monet kohtaavat syrjintää ja jopa vihaa sekä väkivaltaa myös koulussa ja erilaisissa auttamisjärjestelmissä. Fineman muistuttaakin, että vaikka haavoittuvuutta tarkastellaan universaalina, jaettuna ominaisuutena, se näkökulma ei missään nimessä poista sitä tosiasiaa, että nimenomaisesti queer-nuoria on aktiivisiin toimin suojattava. (Fineman 2014, 116.)

Päätöksessä uusintahakemukseen, Migri kirjoittaa:

”Olet tuonut SETA:n todistuksia, mutta ne ovat ristiriidassa puhutteluissa kertomasi kanssa, sillä olet kertonut heille olevasi pitkäkestoisen seksuaalisen hyväksikäytön uhri, mutta et ole avannut hyväksikäyttökokemuksia puhutteluissa. Näin ollen todistusten näyttöarvo jää heikoksi.”

N oli maininnut uusintahakemuksessaan asian, mutta siitä ei kysytty puhutteluissa lainkaan kysymyksiä. N oli kerännyt paljon rohkeutta siihen, että sai listattua kaikki turvapaikkaperusteensa poliisilaitoksella uutta hakemusta jättäessään ja hän toivoi, että puhuttelija olisi systemaattisesti kysellyt niistä kaikista, jotta hänen ei tarvitsisi ottaa niitä puheeksi puhuttelussa. On tärkeää huomioida, että usein haavoittuvassa asemassa olevan turvapaikanhakijan on hyvin haastavaa itse nostaa esiin erityistarpeensa tai esimerkiksi saada käsiinsä itseään koskevia dokumentteja. Oikeusavun tarve nousee erityisen suureen merkitykseen näiden seikkojen vuoksi ja oikeusturvan heikennykset ovat vaikuttaneet erityisesti siihen, miten haavoittuvaan asemaan liittyviä seikkoja tulee esiin turvapaikkaprosessin eri vaiheissa ja kuinka se heikentää haavoittuvuuden tunnistamista. (Heikkilä ja Mustaniemi-Laakso 2019, 78.) Pakolaisneuvonnan johtava juristi Marjaana Laine (2022, 46) muistuttaa, että puhutteluissa toistuvana haasteena esiintyy se, että miten tarkkaa kerrontaa puhutteluissa edellytetään ja milloin kerrottu on

riittävää. Turvapaikanhakijoiden tapauksissa ei voida usein selvittää aivan kaikkea ja epäselvissä tilanteissa tulisi asia ratkaista hakijan eduksi kansainvälisen *benefit of a doubt* -periaatteen mukaisesti. Laineen mukaan viranomaisen selvittämismääräyksen voi nähdä tarkoittavan sitä, että kun viranomainen tarvitsee vielä lisää tietoa, heidän tulee kertoa se asiakkaalle. Evgeniya Kurvisen, Matti Muukkosen ja Tomi Voutilaisen (2020, 4) laatima, Migrin teettämä *Selvittämismääräys ja tiedonhankinta ulkomaalaisasioissa* -selvitys avaa sitä, kuinka ulkomaalaisasioissa viranomaisia koskeva muun muassa asianosaisten haavoittuvaisen aseman vuoksi muuta viranomaistyötä vahvemmin velvollisuus selvittää asioita niin sanotusti viran puolesta, ilman, että asianosainen erikseen osaa asiaan vedota. Viranomaisen selvittämismääräyksestä on säädetty niin ulkomaalaislain (301/2004) 7.2 §:ssä että hallintolaissa (434/2003, 31 §:n 1 momentti), joissa molemmissa säädetään myös asianosaisten myötävaikutusvelvollisuudesta, eli siitä, että esimerkiksi turvapaikanhakijalla on velvollisuus aktiivisesti selvittää asiaansa ja antaa tietoa viranomaiselle. Päävastuu selvittämisestä on kuitenkin viranomaisella. (Kurvinen ym. 2020, 5.)

Eräs N:n arjessaan kohtaama este on ollut niin sanottu queer blindfolding, eli se, että useat häntä kohdanneet sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijät ovat kieltäytyneet ottamasta N:n queeriyttä huomioon. Queeriyden vaikutusta N:n elämään ja tuen tarpeisiin on mitätöity ja jätetty työskentelyssä huomiotta muun muassa toteamalla seksuaalisen suuntautumisen olevan ”yksityisasiä”. Queer blindfolding on Lance Smithin ja Richard Q Shinin vuonna 2013 julkaisemassa *Queer blindfolding: A Case Study on Difference “Blindness” Towards Persons Who Identify as Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender* artikkelissa esittelemä termi, joka kuvaa ilmiötä, jossa henkilön queeriyttä ei suostuta näkemään vedoten esimerkiksi siihen, että yhteiskunta on jo tasavertainen ja ettei queerien ja cis-heteroiden välillä ole eroja. Queer blindfoldingia harjoittavat tavallisesti hyvää tarkoittavat heterot, jotka toteuttavat ilmiön kautta heteronormatiivisia asenteitaan. Ilmiö muistuttaa tilanteita, joissa valkoiset ihmiset vetoavat ”värisokeuteen”, eivätkä suostu näkemään rasismia ja sen vaikutuksia. Vaikka tarkoitusperät voivatkin olla hyvät, queer blindfolding kuitenkin ylläpitää heteronormatiivisuutta, tekee näkymättömäksi queerejä identiteettejä ja queerien kohtaamaa sortoa ja syrjintää ja pyrkii vähättelemään cis-heteroiden etuoikeutettua asemaa (Smith & Shin 2013). N kertoi minulle olleensa usein tilanteissa, joissa hänelle todettiin – tavallisimmin vastaanottokeskusten henkilökunnan toimesta – ettei hänen queeriytensä ole merkityksellistä, koska kaikkia kohdellaan yhtä hyvin, tai hänen

kohtaamastaan syrjinnästä kieltäytyttiin puhumasta sillä verukkeella, että ”homous on yksityisasia”. N ei ole saanut sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön kanssa tapahtuneissa kohtaamisissa mahdollisuutta harjoitella omasta identiteetistään kertomista tai saanut kokemusta siitä, että hänet nähdään kokonaisena ja hänen queeriytensä vaikutukset tunnustettaisiin. Tuollaiset kohtaamiset olisivat ehdottoman tärkeitä sen kannalta, että queer-turvapaikanhakija saisi kokemuksen siitä, että hänet nähdään ja hyväksytään kokonaisena ihmisenä. Ne antaisivat eväitä myös turvapaikkaprosessissa pärjäämiseen.

7.2 ”Onko sinuun kohdistunut henkilökohtaista uhkailua joltain taholta?” – haasteet liittyen pärjäämiseen turvapaikkamenettelyssä

Näen N:n olevan haavoittuvassa asemassa suhteessa suomalaisiin viranomaisiin myös muun muassa sen vuoksi, että viranomaiset toimivat hetero-oletuksesta käsin. Tämä tuottaa haavoittavan ympäristön N:lle, joka on kotoisin queer-fobisesta ympäristöstä, ja joka ei ole saanut vastaanottokeskuksen tukea, queer-tietoa ja neutraalia seksuaalikasvatusta, jotka voisivat toimia työvälineinä viranomaisprosesseissa pärjäämiseen. Lisäksi turvaa hakeva, kielitaidoton ja vailla sosiaalista tukiverkostoa oleva N on täysin riippuvainen viranomaisten toiminnasta saadakseen tarvitsemaansa turvaa. Turvapaikkaprosessi kuitenkin toimii siitä olettamuksesta käsin, että N ei olisi haavoittuvassa asemassa. Hetero-oletuksen ja haavoittumattomuuden oletuksen lisäksi N kohtasi monia muitakin haasteita, jotka vaikeuttivat viranomaisprosesseissa pärjäämistä. Näistä päällimmäiseksi nousevat viranomaisen kykenemättömyys ymmärtää N:ää sekä N:n muistin haasteet ja laajemminkin se, kuinka esimerkiksi kompleksisen traumatisoitumisen ja ihmiskaupan uhriuden vaikutuksia ei ole arvioitu turvapaikkaprosesseissa.

N:n kanssa käymieni keskusteluiden ja aineiston perusteella muodostuu kuva siitä, että N:ää ei ole todella kuultu, eli hänen ja viranomaisten välillä on vallinnut jonkinlainen ymmärtämättömyys. Se toistuu useissa kohdissa, jotka voisivat olla pinnallisesti katsottuna merkityksettömiä, mutta joilla on kuitenkin suuri merkitys N:n kertomuksen uskottavuuden arvioinnissa. Vaikuttaa siltä, että arvioinnissa ei ole lainkaan pyritty ymmärtämään N:n kertomaa suhteessa esimerkiksi hänen kulttuurilliseen taustaansa. Kulttuurintutkija Stuart Hall (2003,88) kuvailee kulttuurien usein tulevan ymmärretyiksi merkitysjärjestelminä, jotka sisältävät kielen ja tapojen ohella koodiston sille, millaisia

merkityksiä erilaiset asiat saavat. Vaikka ymmärrämmekin kieltä, muuttuu sen sanoma aina hiukan kääntäessä ja todellinen ymmärtäminen vaatii kielen lisäksi kulttuurin ja sen luomien merkitysten hahmottamista. Onkin tyypillistä, että kuulija tulkitsee kuulemansa sanat oman kulttuurinsa viitekehyksen mukaisesti. (Stuart 2003, 88, 89.)

N oli kuvaillut toiseen turvapaikkahakemukseensa liittyvän puhuttelun aikana useita häneen kohdistuneita uhkauksia, jotka oli ilmaistu hänen työnantajalleen ja perheelleen. N kertoi myös siitä, että häntä on etsitty ja että hänestä on tehty pidätysmääräys. N myös toimitti pidätysmääräyksen viranomaisille liitteenä. Puhuttelija sitten kysyy: ”*Onko sinuun kohdistunut henkilökohtaista uhkailua joltain taholta?*”, johon N vastaa ”*Ei ollut henkilökohtaista uhkailua*”. Myöhemmin tämä on tulkittu päätöksenteossa niin, että N:n ei ole kohdistunut uhkaa, eli päätökseen on kirjattu hakijan kertoneen puhutteluissa, ettei häneen kohdistu kotimaassa turvallisuusuhkaa. Onko N:n odotettu osaavan esittää asia toisella tavalla vai onko oletettu, että uhka ei ole henkilökohtainen, mikäli uhkausta ei toimiteta perille kasvokkain? Esimerkiksi perheenjäsenten ja poikaystävänsä murhia ei ymmärretä uhkaksi, joka kohdistuu N:n henkilökohtaisesti. Hallinto-oikeuden päätöksessä todetaan samankaltaisesti, että valittaja ei ole turvapaikkapuhutteluissa erikseen antanut tietoa siitä, että hänen perheeseensä kohdistunut uhka liittyisi suoraan häneen henkilökohtaisesti. Tämän perusteella oikeus arvioi, että valittajaan ei kohdistu uhkaa.

Lisäksi ymmärtämättömyys ilmenee myös siinä, kuinka päätöksissä ei hahmoteta esimerkiksi kulttuurisen taustan ja kompleksisen trauman vaikutuksia kerrontaan ja toimintaan viranomaisjärjestelmissä. Koska N ei ole uskaltanut kertoa kaikkia asioitaan haavoittuvuuteensa liittyen ensimmäisessä puhuttelussa ja koska hänen ensimmäinen asianajajansa kehotti häntä pidättämään tiedon homoudestaan itsellään, muodostui tilanne, jossa N on antanut lisätietoa hiljalleen. Päätöksessä Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään ottamisesta auttamisjärjestelmä toteaa, että N:n vaihteleva kerronta on vaikuttanut N:n turvapaikkahakemuksen uskottavuuteen maahanmuuttoviraston silmissä, mutta että Auttamisjärjestelmä saamiensa selvitysten ja lisätietojen perusteella uskoo hyväksikäytön ja ihmiskaupan olevan tosiasia. Lisäksi auttamisjärjestelmä toteaa, että ”*Auttamisjärjestelmä huomioi myös sen, että seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja etenkin lapsuudessa tapahtuneesta hyväksikäytöstä kertominen voi olla ihmiselle erittäin vaikeaa. Myös homoseksuaalisuudesta kertominen voi ylipäänsä ja kulttuuriset seikat huomioiden olla vaikeaa.*”

Päätöksessä uusintahakemukseen Maahanmuuttovirasto toteaa:

”Kertomasi yleistä uskottavuutta heikentää se, että kertomuksesi on vaihdellut useaan otteeseen ensimmäisen hakemuksesi ja uusintahakemuksesi aikana. (kuvaus siitä, miten N on toimittanut lisätietoja hiljalleen) Maahanmuuttovirasto katsoo, että selityksesi ei ole uskottava.”

Auttamisjärjestelmä osoittaa ymmärrystä liittyen N:n tilanteeseen, hänen traumataustaansa ja kulttuuritaustaansa, mutta vastaava ymmärrys tuntuu puuttuvan muilta viranomaisilta. Muut viranomaiset eivät myöskään ota päätöksenteossa huomioon auttamisjärjestelmän päätöstä tai muutoinkaan N:n asemaa ihmiskaupan uhrina.

Yhtenä toistuvana teemana puhuttelupöytäkirjassa ovat muistiin liittyvät haasteet: N osaa kyllä kertoa tarinaansa ja kokemuksiaan, mutta ajoittain hänen on vaikeaa saada tapahtumia aikajärjestykseen ja päivämäärien kaltaisia yksityiskohtia hänen on melko mahdotonta muistaa. N:n muistahaasteet näyttävät traumamuistille tyypillisenä: muistot palaavat mieleen hyvin todentuntuksina, pelottavinakin, mutta ovat osin sirpaloituneita (esim. Palosaari 2008, 26–31). N:n tilanteessa on myös mahdollista, ettei hänellä ole koskaan ollutkaan tiedossaan päivämääriä, kun hän kuvailee esimerkiksi lapsuuden kokemuksia. Kaikki muistot unohtuvat hiljalleen ajan kanssa, ellei niitä toistuvasti kerrata ja käydä läpi, turvapaikanhakijan kanssa tehdyt toistuvat puhuttelut voivat auttaa häntä muistamaan mutta se saattaa näyttytyä ”epäjohdonmukaisuutena” puhuttelukertojen välillä, kun tietoa tulee ikään kuin lisää (Skrifvars ja Selim 2022, 31). ”Muisti palailee pätkittäin”-ilmiö on varmaankin meille kaikille arjestamme tuttu: kun alamme aktiivisesti muistella ja puhua jostain, se palautuu mieleemme hiljalleen. Juuri tällaisena myös N:n puhuttelut näyttävät. Turvapaikkapuhutteluiden kaltaisissa, paineistetuissa vuorovaikutustilanteissa on tärkeää muistaa, että muistaminen ja kerronta eivät tapahdu tyhjiössä vaan suhteessa tilanteessa tapahtuvaan vuorovaikutukseen ja sen laatuun. Vuorovaikutus, sen luonne ja laatu vaikuttavat muistin prosesseihin sekä ihmisen kykyyn sanallistaa muistojaan, eli kyse on monisyisestä prosessista. On myös tärkeää muistaa, että muistoista kertominen ei koskaan vastaa täysin tapahtunutta, vaan kyse on aina eräänlaisesta rekonstruktioista. (Puumala, Ristimäki & Ylikomi 2019, 148.) Lisäksi ihmisten haluttomuus muistella kivuliaita, ahdistavia tapahtumia voi vaikuttaa heidän kykyynsä muistaa niitä, eli muistelemisen välttäminen voi heikentää muistoja (Skrifvars ja Selim 2022, 32). Muistin ja kerronnan haasteet puhuttelutilanteissa liittyvät sekä siihen, että kertomus tulee tuottaa välittömästi, sekä puhuttelutilanteeseen ja todennäköiseen pitkäkestoiseen

stressiin, jota hakijalla on pakolaisuuteen liittyen. Traumatilanteiden muistamisen ja niistä kertomisen prosessit eroavat muunlaisesta kertomisesta, joten esimerkiksi turvapaikanhakijan mahdollinen toive siitä, että hän voisi käyttää muistiinpanoja apunaan, olisi hyvin perusteltua. Muistiinpanot saattavat turvata sen, että kaikki turvapaikka-asian kannalta oleelliset asiat tulevat kerrotuksi. (Puumala, Ristimäki & Ylikomi 2019, 148.)

N ei ollut käyttänyt muistiinpanoja ja hän toistuvasti kertoikin toisen turvapaikkaprosessinsa puhuttelijalle, että hän on niin hermostunut, ettei usko muistavansa kaikkea. Puhuttelija vastasi tähän toistuvasti esittämällä seuraavan kysymyksen, vieden N:n välittömästi uuteen aiheeseen, sen sijaan, että tilanteessa olisi pysähtytty tai annettu mahdollisuuksia muisteluun. Puhuttelija myös keskeyttää pöytäkirjan mukaan N:n ainakin 4 kertaa käskien tätä keskittymään omaan tarinaansa tilanteissa, joissa N lähtee avaamaan kokemuksiaan aloittaen selostamalla yhteisöään koskevia laajempia kokonaisuuksia. Luottamusta herättävä toiminta ja avoimet kysymykset mahdollistavat parhaiten kerronnan ja auttavat muistamisessa paremmin tarkentaviin kysymyksiin verrattuna. Haastattelijat ja tulkit tulisi kouluttaa muotoilemaan kysymyksensä mahdollisimman avoimella ja luottamusta herättämällä tavalla, jotta puhutteluissa todella saataisiin esiin kaikki turvapaikka-asian kannalta oleellinen tieto. (Skrifvars ja Selim 2022, 37.) Trauma ja häpeä voivat vaikuttaa siihen, pystyykö turvapaikanhakija kertomaan kokemuksistaan. Haavoittuvia kohtaavien viranomaisten tulisikin olla hyvin perillä haavoittuvuuden eri muodoista ja niiden vaikutuksista toimintakykyyn. (Heikkilä ja Mustaniemi-Laakso 2019, 71, 72.) Yhteiskunnalliset instituutiot voivat olla valtavan tärkeitä yksilölle, mutta ne voivat myös aiheuttaa vakavaa haittaa. Tällöin valtiolla on vastuu selvittää asiaa ja korjata tilannetta. (Fineman 2016, 25.) Traumatisoitunut henkilö on tutkimustiedon mukaan erityisen virittynyt seuraamaan muiden reaktioita ja arvioimaan niiden perusteella, onko tilanteessa mahdollisesti uhkaa. Uhkan kokemus heijastuu muistiin ja ajatteluun ja voi estää jonkin oleellisen asian kertomista, muistamista tai sanallistamista. Turvapaikkapuhutteluissa muistelun ja kerronnan olosuhteiden tulisi olla mahdollisimman hyvät. Jotta puhutteluiden tavoite voidaan saavuttaa, niiden järjestelyissä tulisi tiedostaa ja huomioida muistiin ja kerrontaan sekä niiden haavoittuvuuteen liittyvät seikat. (Puumala, Ristimäki & Ylikomi 2019, 150.) Keskeytyksiä ja kehoituksia on voinut N:n puhutteluissa olla useampia, sillä pöytäkirjaan ei merkitä kaikkia. Onkin tärkeää huomioida, että pöytäkirjaan ei kirjoiteta

jokaista sanottua asiaa, eikä siihen välttämättä kirjata vaikkapa hakijan itkua tai oksentamista tilanteessa. Kirjaamatta jättämisen voi myös nähdä institutionaalisen vallan käyttönä. Eeva Puumala, Hanna-Leena Ristimäki ja Riitta Ylikomi (2019, 153) kysyvätkin, miten hakijan uskottavuutta on mahdollista arvioida, kun pöytäkirja ei ole ainoastaan hakijan itsensä tuottama asiakirja ja kun käytännöt esimerkiksi tunnereaktioiden kirjaamisen suhteen vaihtelevat runsaasti.

Yhtenä N:n kohtaamana haasteena voidaan nähdä se, etteivät viranomaiset tunnu ymmärtävän haavoittuvuuden taipumusta toisintua ja kumuloitua, vaikka Maahanmuuttovirasto hyväksyy päätöksessään tosiseikkana sen, että N:n perheeseen ja klaaniin kohdistuu viranomaisten puolesta Irakissa syrjintää, joka ilmenee muun muassa vaikeutena saada töitä tai terveystalvuita. Päätöksessään virasto toteaa myös, että hakijan on muita kansalaisia vaikeampaa saada tukea ja suojelua maansa viranomaisilta perhetaustansa vuoksi. Päätöksessä kuitenkin todetaan, että N:n tulisi pystyä palaamaan kotimaahansa ja että ei ole syytä olettaa, että tähän kohdistuneet oikeudenloukkaukset, kuten vuosia useiden ihmisten taholta jatkunut ihmiskauppa, jatkuisivat. Usein kuitenkin jo aiemmin oikeudenloukkausten kohteeksi joutuneet ihmiset joutuvat uudestaan erilaisten oikeudenloukkausten kohteeksi. Näin on käynyt myös N:lle, joka on tällä hetkellä Suomessa työperäisen hyväksikäytön uhri. N kuitenkin hyväksyy tämän, sillä hän tekee mieluummin Suomessa 12-tuntisia työpäiviä kuutena päivänä viikossa kuin palaa kotimaahansa, jossa häntä odottaa paljon vakavampi uhka ja jossa hän uskoo menettävänsä henkensä. Valituslupahakemuksessa Korkeimmalle Hallinto-oikeudelle N:n toinen asianajaja pyrkiikin selvittämään N:n haavoittuvuuden kautta sitä, ettei N:n kohdistuneita, toistuvia oikeudenloukkauksia voida pitää sattumanvaraisina, kuten niitä oli viranomaispäätöksissä kuvailtu. Tämä on ensimmäinen kohta N:n asiakirjoissa, joissa häntä kuvaillaan haavoittuvassa asemassa olevaksi. Asianajajan selvityksen mukaan kaikki N:n ja tämän perheen kohtaamat oikeudenloukkaukset kietoutuvat yhteen ja N:stä tehdyn pidätysmääräyksen vuoksi hän olisi myös suuressa vaarassa joutua vankilaan ja joutua siellä esimerkiksi kidutuksen kohteeksi. Asianajaja korostaa sitä, että yksityishenkilöiden lisäksi N on vaarassa myös kotimaansa viranomaisten taholta. Selvityksessä asianajaja ottaa kantaa myös siihen, että hän näkee kynnyksen haavoittuvuuden todistamisesta nousseen N:n tapauksessa kohtuuttoman korkeaksi. Näihin seikkoihin ei kuitenkaan oteta kantaa KHO:n päätöksessä, jossa ei edes mainita pidätysmääräystä tai N:n haavoittuvuutta.

N itse kertoi minulle, ettei tiennyt, että vain osa turvapaikanhakijoista nähdään haavoittuvina vaan luuli turvapaikkaprosessin lähtevän siitä olettamuksesta, että kaikki turvapaikanhakijat ovat haavoittuvia. N luuli, että viranomaisille olisi täysin selvää, että hän on monin tavoin haavoittuva ja turvan tarpeessa ja luuli, että asia selviäisi viranomaisille sitten, kun hän saisi mahdollisuuden kertoa kokemuksistaan ja identiteetistään viranomaisille. Petyttyään tulkkeihin ja ensimmäiseen asianajajaansa hän opiskeli ahkerasti suomea, pystyäkseen kirjoittamaan oman lisäselvityksen suomeksi. N luuli, että hänen itse kirjoittamansa lisäselvitys olisi ratkaissut väärinkäsitykset ja antanut viranomaisille näiden tarvitsemat tiedot. Euroopan unionin Turvapaikkamenettelydirektiivin 21. artiklassa määritellään haavoittuviin ryhmiin kuuluvien turvapaikanhakijoiden turvapaikkamenettelyitä, direktiivissä listataan henkilöt, jotka ovat haavoittuvia seksuaalisen suuntautumisensa vuoksi tai raiskauksen tai muun vakavan väkivallan uhreja. Artikla muun muassa määrittää, että haavoittuville tulee antaa kohtuullinen aika turvapaikkaperusteiden määrittämiseen (Tarvainen 2022, 12). N:n tapauksessa hänellä oli kyllä aikaa turvapaikkaperusteiden esittämiseen, mutta mitään lisäyksiä ei nähty totuutena, eli häneltä käytännössä odotettiin sitä, että hän olisi kyennyt esittämään kaikki perusteensa heti maahan saavuttuaan.

Artikkelissaan *Haavoittuvuus turvapaikkaprosessissa* Laura Tarvainen (2022, 8) kertoo meneillään olevasta väitöstutkimuksestaan ”*Construction of Vulnerability, Victims of Torture in Asylum process*”, jossa hän on havainnut myös sellaisten turvapaikanhakijoiden, jotka pystyivät kertomaan kokemuksistaan ja joilla oli kertomustaan tukevia lääkärinlausuntoja, olleen vaikeuksissa turvapaikkaprosessissa. Tarvainen kuvailee päätöksenteon näyttäytyvän sattumanvaraisena; vaikka kidutetuilla turvapaikanhakijoilla tulisi olla erityisiä oikeuksia eurooppalaisen turvapaikkajärjestelmän säädösten mukaisesti, ei heidän haavoittuvuuttaan tunnistettu tai huomioitu kuin sattumanvaraisesti.

7.3 ”Sinun on kohtuudella voitu odottaa pystyvän kertomaan” – ulkopuolelta

N:n liitetyt odotukset tai ominaisuudet

Kuten jo aiemmin on todettu, N:n odotettiin turvapaikkaprosessissa pystyvän länsimaisesta näkökulmasta ymmärrettävään ja esimerkiksi kronologisesti ongelmattomaan kerrontaan. Lisäksi N:n oletettiin olevan hetero ja ei-haavoittuvassa asemassa. Kjelsvik (2014, 20) kuvailee artikkelissaan erästä turvapaikkapuhuttelua, jossa yhden ongelmista muodosti se, että puhuteltava ei osannut kysymyksistä

huolimatta osoittaa saamiaan uhkauksia vain tiettyyn henkilöön, vaan väitti koko sukunsa uhanneen häntä. Puhuteltava ei puhuttelijan antamista vihjeistä huolimatta osaa tarkentaa uhkaa vaan toistaa kyseessä olleen koko suvun ja kuvailee rikkoneensa koko maansa sääntöjä vastaan, ja häntä odottavan tämän vuoksi kuolema. Kjelsvik (2014, 25) on analysoinut kyseisen henkilön koko puhuttelupöytäkirjan ja toteaa, ettei tämä tule ymmärretyksi muun muassa sen vuoksi, että tämä kertoo tarinaansa hyvin yleisellä, yhteisön ja koko maansa tasolla, eikä kertomusta tulkitseva viranomainen ymmärrä, miten se koskee kertojaa henkilökohtaisesti. Kyse on huomattavista konflikteista niiden lähtöasetelmien välillä, joista tarinaa kerrotaan ja sitä tulkitaan (Kjelsvik 2014, 25). Kjelsvik (2014, 26) näkeekin puhuteltavan henkilön esittäneen sellaista hahmoa, jonka ei tulkitsijan näkökulmasta nähdä olevan asiaankuuluva verrattuna tarinaan ja kuulut odotteiden ja esitetyn narratiivin välillä jäivät liian syviksi.

Artikkelissaan Laura Tarvainen ja Sanna Hautala sovelsivat Martha Finemanin haavoittuvuuden teoriaa. Analysoidessaan sitä, millaisilla tavoilla yhteiskunnan institutionaalisissa toiminnossa paperittomuutta ”tuotetaan tai siltä suojellaan”, Tarvainen ja Hautala pyrkivät tuomaan näkyviin sitä, kuinka yksilön haavoittuvuutta tunnustetaan tai ollaan tunnistamatta tai vaihtoehtoisesti tuotetaan tai ollaan tuottamatta. He kuvailevat haavoittuvuuden käsitteen pyrkivän tuomaan haavoittuvaa yksilöä keskiöön, subjektiksi lainsäädännössä esiintyvän, ”liberaalin ja autonomisen oikeussubjektin” sijaan. (Tarvainen & Hautala 2018, 344.) Tarvaisen ja Hautalan kuvaamassa Asman tapauksessa nousee voimakkaasti esiin se, kuinka Asmalle tehdystä kielitestistä tulee vallan väline, joka muodostuu ”ehdottomaksi totuudeksi”. Asman koko turvapaikkaprosessia määrittää kaikista lisätiedoista huolimatta kielitestin tulos. Asmankaan tapauksessa Hallinto-oikeus ei järjestänyt käsittelyä ja korkein hallinto-oikeus hylkäsi valituslupahakemuksen Maahanmuuttoviraston perusteisiin vedoten. Kielitestistä on muodostunut koko prosessia ohjaava, kiistämätön totuus, joka estää viranomaisia tunnistamasta Asman hätää ja haavoittuvuutta. (Tarvainen & Hautala 2018, 349, 350.) Vastaavalla tavalla N:n tapauksessa ensimmäisestä puhuttelusta on muodostunut kiistämätön totuus, josta poikkeavat N:n ominaisuudet nähdään valheellisina. Päätöksessään uusintahakemukseen Maahanmuuttovirasto toteaa:

”Ottaen huomioon tilanteesi kansainvälistä suojelua hakevana henkilönä, voidaan kohtuudella odottaa, että olisit kertonut uusintahakemuksessasi kertomistasi syistä jo ensimmäisen hakemuksesi yhteydessä.”

Tosiasiassahan N on jo ensimmäisen turvapaikkaprosessinsa aikana antanut kaikki tiedot, mutta valitettavasti merkittävä osa tiedosta on jäänyt ensimmäisen asianajajan taakse. Kaiken kaikkiaan prosessi näyttäätyy asiakirjoja lukiessa siltä, että N:n on odotettu pystyvän kertomaan kaikki ensimmäisessä puhuttelussa, ja kaikki sen jälkeen toimitetut lisäselvitykset on nähty mitättöminä asian kannalta. Tulee muistaa, että turvapaikkamenettelydirektiivin 24. artiklan mukaisesti viranomaisella on vastuu selvittää ja ottaa turvapaikkamenettelyssä huomioon hakijan haavoittuva asema myös niissä tilanteissa, joissa haavoittuvuus tuodaan esiin vasta menettelyn myöhemmässä vaiheessa. Käytännössä artikla ei kuitenkaan toteudu riittävässä määrin, sillä uskottavuuden arvioinnissa painotetaan hyvin voimakkaasti sitä, että haavoittuvuus on tuotu esiin vasta myöhemmässä vaiheessa, vaikka kyse olisi hyvinkin traumaattisista kokemuksista. (Laine 2022, 48.)

7.4 *”Maahanmuuttovirasto ei hyväksy kertomustasi sinuun kohdistuneesta hyväksikäytöstä tosiseikkana.”* – esteet haavoittuvuuden tunnistamiselle ja tunnustamiselle turvapaikkamenettelyssä

Vaikka N yrittikin sanallistaa haavoittuvuuttaan ja turvan tarvettaan ja hakeutui niin sateenkaarierityisen järjestön, psykiatrisen tuen kuin Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän palveluiden piiriin, ei hänen haavoittuvuuttaan kuitenkaan tunnistettu viranomaisten toimesta (Auttamisjärjestelmää lukuunottamatta). Puhutteluissa hänen vointiaan ei ainakaan puhuttelupöytäkirjan perusteella juurikaan kysely tai varmisteltu. Turvapaikanhakijalle itselleen jääkin suuri vastuu siitä, onko hän puhuttelukuntoinen ja miten hänen vointiaan tulkitaan, etenkin silloin, kun avustajaa ei saada puhutteluihin mukaan, kuten N:n tapauksessa kävi. Usein päätöksenteossa hakijan haavoittuva asema jätetään arvioimatta ja huomioimatta, mikäli hakija on puhuttelun alussa kertonut vointinsa olevan ”normaali”. Myös tulkkauksen ongelmien suhteen vastuu laitetaan yleensä hakijalle, jolta odotetaan sitä, että hän olisi itse tuonut asiat esille jo puhuttelussa tai välittömästi sen jälkeen. (Laine 2022, 48.)

N:n elämässä tapahtuneiden asioiden vakavuutta ja merkittävyyttä ei myöskään tunnisteta viranomaispäätöksissä ja tämä varmastikin vaikuttaa myös siihen, ettei N:n haavoittuvuutta tunnisteta. Yhtenä esimerkkinä tästä toimii se, kuinka N:n perheenjäsenten murhia käsiteltiin melko vähäpätöisenä, kaukaisena asiana viranomaisten toimesta. Lausunnossaan Hallinto-oikeudelle Migri kirjoittaa:

”koska hakijan perheenjäsenten sieppauksista on kulunut jo pitkä aika, virasto ei ole voinut hyväksyä tosiseikkana valittajan kertomusta siitä, että hänen henkensä on vaarassa hänen palatessaan kotimaahansa.”

Tässä vaiheessa N:n ydinperheeseen kuuluvien sieppauksista ja murhista oli kulunut alle kaksi vuotta. Migri on luonut institutionaalisen totuuskäsityksen, jossa alle kaksi vuotta on pitkä aika tämänkaltaisista, hyvin järkyttävistä tapahtumista. Päätöksessään Hallinto-oikeus kopioi lähes suoraan Migrin kirjauksen siitä, että murhista on kulunut jo niin kauan, että niiden ei voida enää nähdä vaikuttavan N:n tilanteeseen. Toisessa kohdassa N yrittää kertoa perheeseensä kohdistuneista oikeudenloukkauksista, tarkoituksenaan kertoa sen jälkeen tarkemmin omista kokemuksistaan. N:n kertoessa perheensä tarinaa, puhuttelija keskeytti tämän sanomalla, että *”Maahanmuuttovirastolla on jo paljon tietoa Irakin tilanteesta ja taustoista ja että hakijan tulee pidättäytyä kertomaan rajatusti vain häntä henkilökohtaisesti koskevia asioita”*. Tämän jälkeen N:n vastaukset ovat hyvin lyhyitä loppupuhuttelun ajan. Puhuttelijoiden tulisi olla koulutettuja tai ainakin riittävän sensitiivisiä ymmärtämään, että yhteisöllisestä kulttuurista saapuvan voi olla hyvin vaikeaa kuvailla omaa tilannettaan kuvaamatta ympäröivää tilannetta. Lisäksi olisi varmaankin ymmärrettävää, että kuka vain alle kaksi vuotta sitten useita perheenjäseniään menettänyt refleктоisi menetyksiä kertoessaan itsestään. Näen aiheellisena kysyä, toteaisivatko suomalaiset viranomaiset valkoisen suomalaisen kohdalla usean perheenjäsenen alle kaksi vuotta sitten tapahtuneen murhan olevan pitkä aika sitten tapahtunut asia, joka ei enää vaikuta henkilön nykyiseen tilanteeseen.

Yhtenä esteenä voidaan nähdä se, millaisia resursseja N on saanut tuekseen ja millaisissa rakenteissa hän on toiminut turvapaikkaprosessiensa aikana. Ensimmäisen asianajajan toiminta oli hyvin ongelmallista muun muassa sen vuoksi, ettei tämä vastannut pyyntöön lisäselvityksestä. Toinen asianajaja puolestaan ei saanut palkkiota kaikesta tekemästään työstä. Asianajaja oli käyttänyt valituksen tekoon noin 10 tuntia mutta Hallinto-oikeus suostui myöntämään tälle korvauksen ainoastaan kahdeksasta tunnista *”asian laatu, laajuus ja asiassa suoritettujen toimenpiteiden huomioon ottaen (Hao) katsoo kohtuulliseksi ajankäytöksi 8 tuntia ja 30 minuuttia”*. Tämän jälkeen asianajaja oli käyttänyt tietoisesti vähemmän aikaa tehdessään valituslupahakemuksen KHO:lle, eli N:n saama oikeusavun laatu mahdollisesti kärsi korvausjärjestelyn vuoksi. Asianajaja ei myöskään ollut mukana puhutteluissa ja tämä oli sanonut N:lle suoraan, ettei hän taloudellisista syistä pysty istumaan mukana puhutteluissa. N olisi halunnut

myös laajemmin sateenkaarierityistä tukea, mutta järjestön pienten resurssien vuoksi työntekijä ei pystynyt tapaamaan N:ää tämän toivomalla intensiteetillä. Lausunnoissaan työntekijä toteaaakin, että N hyötyisi lisätuesta ja että tälle tulisi järjestää myös lisää psykiatrin tapaamisia. N kertoo, ettei hän saanut psykiatrin tapaamisia muutamaa enempää sen vuoksi, että vastaanottopalveluiden sairaanhoitaja oli määritellyt näiden riittävän Vastaanottolain mukaiseen välttämättömään terveydenhuoltoon. N on siis kohdannut useita rakenteellisia esteitä, jotka ovat muodostuneet esteiksi hänen haavoittuvuutensa tunnistamiselle ja samanaikaisesti syventäneet hänen haavoittuvuuttaan.

Yhtenä esteenä on toiminut se, millainen tilanne irakilaisilla turvapaikanhakijoilla on vuosien 2015–2017 ollut. Noiden vuosien aikana irakilaisten turvapaikanhakijoiden saamien kielteisten turvapaikkapäätösten määrä kasvoi tavalla, joka ei ollut selitettävissä tavanomaisimmilla muuttujilla (Saarikkomäki ym. 2018, 33–34). Hallinto-oikeudelle N:n tapauksessa valituksen tehnyt oikeusavustaja tuo esiin useita lähteitä käyttäen sen, että Maahanmuuttovirasto on käyttänyt 2016 tehdyssä päätöksessä ajankohtaisena maatietona tietoja, jotka perustuivat Migrin edustajan vuonna 2011 Irakiin tekemään matkaan. Kuitenkin vuonna 2016 päivitettyissä maatiedoissa todetaan maakohtaisen turvallisuustilanteen parantuneen, vaikka Migri arvioi yleisen turvallisuustilanteen niin heikoksi, että virastossa arvioitiin, ettei viraston edustajan ole turvallista matkustaa paikan päälle päivittämään maatietoja ajan tasalle. Kansainväliset asiantuntijajärjestöt, joita oikeusavustaja käyttää lähteenään, kertovat tilanteen turvallisuuden suhteen heikentyneen erityisesti N:n kotialueella. Viranomaisten selvittämisvelvollisuutta turvapaikka-asioissa koskeva oikeustieteellinen selvitys (Kurvinen ym. 2020, 240) toteaa, että viranomaisen selvittämisvelvollisuuden näkökulmasta oleelliseksi näyttäisi siten suhteuttaa hakijan oma kertomus maatietoon. Voisi sanoa, että hakijan esittämät perusteet sekä oma kertomus vainosta ja sen olemassaolosta on ikään kuin lähtökohta, jota tarkastellaan maatiedon valossa. Tämä arviointi tulee tehdä erityisesti tulevaisuutta silmällä pitäen. (Kurvinen ym. 2020, 240.) N on siis kohdannut omien, henkilökohtaisten esteidensä lisäksi samoja rakenteellisia esteitä, jotka kohtasivat kaikkia irakilaisia turvapaikanhakijoita aikana, johon N:n ensimmäinen turvapaikkaprosessi ajoittuu.

7.5 ”Pelkosi ei siten ole objektiivisesti perusteltua” – haasteet pelon ja uhan perustelussa

N tuli Suomeen hakemaan turvaa koska pelkäsi menettävänsä henkensä queer-fobisen väkivallan seurauksena, kuten hänen poikaystävänsä ja useat perheenjäsenensä olivat jo menettäneet. Hänen pelkoaan ei kuitenkaan nähty todellisena eikä hänelle myönnetty hänen tarvitsemaansa turvaa. Yhteiskunnan instituutiot eivät voi poistaa yksilön haavoittuvuutta ja saattavat pahimmillaan heikentää haavoittuvan yksilön tai perheen asemaa entisestään. Onkin pelottavaa ajatella, kuinka olemme sitä riippuvaisempia instituutioista mitä haavoittuvaisempia olemme. Fineman näkeekin yhden mahdollisuuden haavoittuvuuden analyysissä siinä, että valtion tulee ottaa aktiivisemmin vastuuta haavoittuvista. Esimerkiksi koulutuksen, terveydenhuollon ja työttömyyspalveluiden merkitys haavoittuvuudelta yksilöiden ja yhteisöjen suojaamisessa on hyvin merkittävä. (Fineman 2008, 13.)

Muun muassa postkoloniaalista feminismiä tutkinut Sara Ahmed (2003, 189) kuvailee esseessään *Pelon politiikka* sitä, kuinka valkoisten ihmisten pelko kohdistuu *toisiin*, mustiin ja ruskeisiin ihmisiin ja kuinka nimenomaan valkoisten pelko nähdään todellisempänä kuin rodullistettujen. Oleellisinta Ahmedin esseessä N:n tapauksen kannalta on se, kuinka valkoisten pelko nähdään vakavammin otettavana kuin ruskeiden ja mustien ihmisten: kuinka pelon nähdään vaikuttavan eri tavoin erilaisiin ruumiisiin. N:n tapauksessa ei ole kyse (ainoastaan) häneen valkoisten kohdistamasta pelosta vaan siitä, kuinka viranomaiset eivät ota hänen pelkoaan todesta. Tähän epäilemättä vaikuttaa N:n ihonvärin lisäksi myös monet muutkin hänen piirteistään, kuten hänen sukupuolensa, luokkansa, kotikulttuurinsa ja etnisyytensä. Kokemuksena pelko on tulevaisuuteen suuntaavaa, se vie meidät tuleviin kokemuksiin, joihin pelko kohdistuu. Vaikka nämä kokemukset ovatkin tulevaisuutta, aiheuttavat ne nykyhetkessä monenlaisia reaktioita. Pelko on siis ennakoivaa kokemista. (Ahmed 2003, 192, 193.) Pelolla on siis voima varoittaa meitä vaaralta, saada meidät kenties vaihtamaan suuntaa ja välttämään vaaratilanne. Se, ettei pelkoamme oteta vakavasti, on todennäköisesti suurelle osalle meistä hyvin loukkaavaa ja N:n kaltaisten turvapaikanhakijoiden kohdalla vaarallista. Pelolla on Sara Ahmedin (2003, 199, 200) mukaan myös kutistava vaikutus: se saa meidät painumaan kasaan, viemään vähemmän tilaa. Pelon aiheuttama kutistuminen voi tarkoittaa ulkona liikkumisen välttelyä ja kotiin jäämistä, mahdollisten vaaratilanteiden välttelemistä oman elämän elämisen kutistamisen hinnalla. N:n ratkaisu unohtaa kansainvälisen suojelun tavoittelu ja päätyä jäämään Suomeen työntekijän oleskeluluvalla, vaikuttaa minun silmiini nimenomaan pelkoreaktiolta; hän tekee todella

suuria määriä työtunteja raskaissa työolosuhteissa, sanomatta koskaan *ei* työnantajalleen ja elää näkymätöntä, kutistunutta elämää, toivoen, että voisi näin lunastaa itselleen jatko-oleskeluluvan. Kirjassaan *Cultural Politics of Emotion*, Sara Ahmed (2004, 67) jatkaa pelon politiikan tarkastelua ja kuvailee pelkääviä kehoja haavoittuvina kehoina, jotka asettuvat alttiiksi vaaralle, mikäli pysyvät avoimina suhteessaan maailmaan. Näen N:n sulkeneen eräänlaisen kehollisen, hänet vaaralle altistavan yhteyden maailmaan, kun hän on perunut turvapaikkahakemuksensa. Keskusteluissa N:n kanssa sain käsityksen, että hänelle kaikkein satuttavinta oli nimenomaan se, ettei hänen pelkoonsa ja queer-identiteettiinsä uskottu. Se ikään kuin vei maton hänen jalkojensa alta ja sai hänet ymmärtämään, ettei hän tulisi saamaan tukea tai turvaa viranomaisilta.

N:n tapauksessa hänen pelkonsa on arvioitu perusteettomaksi niin silloin, kun hän ei ollut vielä kertonut queeriydestään, kuin sen jälkeen. Maahanmuuttoviraston ensimmäisessä päätöksessä todetaan, että N on kertonut perheenjäseniensä kaappauksista ja murhista ”*johdonmukaisesti ja yksityiskohtaisesti*” ja Maahanmuuttoviraston hyväksyvän tapahtuman tosiseikkana mutta arvioi, että nämä tapahtumat eivät liity N:n henkilökohtaisesti eivätkä ne aiheuta tälle uhkaa tulevaisuudessa: ”*Maahanmuuttovirasto ei ole edellä hyväksynyt tosiseikkana sitä, että olisit vaarassa kotimaassasi, pelkosi ei siten ole objektiivisesti perusteltua.*” Pääasialliset perustelut sille, että N:n pelkoa ei nähdä perusteltuna, liittyvät siihen, että hänen ei katsota olevan oikeasti homoseksuaali ja siihen, että perheeseen kohdistuvista murhista on kulunut jo ”*pitkä aika*”. Oikeus toteaa myös, että koska N ei ole homoseksuaali, ei häneen ole voinut kohdistua vainoksi katsottavaa tekoa. Hao tai KHO eivät kumpikaan ota kantaa esimerkiksi siihen, millä tavoin pelon perustelemattomuutta on Maahanmuuttoviraston toimesta tutkittu. Pelon perustelu jää siis lähes täysin riippuvaiseksi homoseksuaalisuuden uskottavuuden arvioinnista eikä N:llä nähdä olevan perusteltua syytä pelkoon, mikäli hänen ei pystytä aukottomasti todistamaan olevan homoseksuaali.

Maahanmuuttovirasto on liittänyt päätökseensä paljon lähteistettyä tietoa siitä, millaista uhkaa seksuaalivähemmistöihin kuuluvat kohtaavat Irakissa, etenkin ISISin toiminnan myötä. Vuonna 2016 UNHCR:ltä saatujen tietojen mukaan ISIS teloitti runsaasti homoseksuaaleiksi epäiltyjä miehiä. Maahanmuuttovirasto, Hao tai KHO eivät ottaneet kantaa siihen, että jo epäily homoseksuaalisuudesta on aiheuttanut useita teloituksia, vaikka asiasta kirjoitettiin Maahanmuuttoviraston päätöksessä. Pakolaisoikeudessa sovelletaan yleisesti ns. *benefit of a doubt* -periaatetta eli varovaisuusperiaatetta (esim.

Laine 2022, 46), jonka mukaan epäselvissä tilanteissa asia tulisi ratkaista turvapaikanhakijan eduksi. Maahanmuuttovirasto toteaa päätöksessään tehneensä päätöksen soveltaen *benefit of a doubt* -periaatetta, mutta päätöksessä ei avattu soveltamista lainkaan, eikä se esiinny suoraan tai rivien välissä päätöksessä tuota yhtä mainintaa lukuun ottamatta. Vaikuttaakin siltä, että Maahanmuuttovirasto on ikään kuin täyttänyt velvollisuutensa mainitsemalla varovaisuusperiaatteen, mutta jättänyt soveltamatta sitä.

Päätöksensä lopuksi Maahanmuuttovirasto toistaa sen, ettei N ole homoseksuaali ja jatkaa:

”Kaikkien laissa säädettyjen edellytysten tulisi täytyä, jotta sinulle voitaisiin antaa turvapaikka. Koska pelkosi ei ole perusteltua, sinuun ei ole kohdistunut vainoksi katsottavaa tekoa eivätkä ilmoittamasi oikeudenloukkaukset ole syy-yhteydessä ulkomaalaislain 87 b §:ssä mainittuihin syihin, Maahanmuuttovirasto katsoo, että sinulla ei ole perustellusti aihetta pelätä joutuvasi kotimaassasi vainotuksi ulkomaalaislain 87 § 1 momentissa tarkoitetulla tavalla.”

Päätöksissä jätetään huomioimatta esimerkiksi se, että N:stä tehty pidätysmääräys olisi hyvinkin voinut täyttää Ulkomaalaislain 87 a §:ssä kuvaillun vainoksi katsottavan teon, joka voi lain mukaan olla: *oikeudelliset tai hallinnolliset toimenpiteet taikka poliisin toimintaan tai lainkäyttöön liittyvät toimenpiteet, jotka ovat itsessään syrjiviä tai jotka toteutetaan syrjivällä tavalla tai kohtuuton tai syrjivä syytteeseen paneminen tai rankaiseminen*. Oikeudelle toimitettu pidätysmääräys, joka N:stä oli tehty koskien epäilyksiä tämän syyllistymisestä *”haureisiin tekoihin”*, eli samaa sukupuolta olevien suhteisiin, olisi voitu tulkita niin, että hänellä on todellista syytä pelkoon tilanteessa, jossa ISIS on teloittanut miehiä, joita on epäilty homoiksi jo muutoinkin queer-fobisessa ympäristössä, jossa homoiksi epäiltyihin kohdistuu esimerkiksi kunniamurhia.

7.6 ”Sinuun ei ole kohdistunut vainoksi katsottavaa tekoa” – yhteenvetoa haavoittuvuuden tunnistamattomuuden haasteista

Tässä alaluvussa pyrin tiivistämään haavoittuvuuden tunnistamisen ja tunnistamattomuuden kysymyksiä N:n turvapaikkaprosesseissa. Haavoittuvuuden analyysi ei keskity ainoastaan syrjinnän poistamiseen vaan siihen, että yhteiskunnalla on velvollisuus varmistaa, että sen instituutiot ja rakenteet ovat sellaisia, että ne eivät

epäsuhdasti joko heikennä joidenkin mahdollisuuksia tai vastaavasti nosta joidenkin asemaa entisestään (Fineman 2008, 20). N:n turvapaikkaprosesseissa on nähtävissä se, että ympäröivät rakenteet eivät tukeneet häntä; hän ei saanut tarvitsemaansa tukea tai tullut nähdyksi vastaanottopalveluissa, hän sai alkuun hyvin heikkolaatuista oikeusapua eikä hän lukuisista pyynnöistä huolimatta saanut puhelintulkkauksia tapaamisille läsnäolotulkkauksen sijaan. Nämä rakenteelliset tekijät syvensivät hänen haavoittuvuuttaan entisestään ja niiden voi nähdä kumpuavan ei-haavoittuvuuden ja heterouden olettamuksista. Artikkelissaan *Equality, Autonomy, and the Vulnerable Subject in Law and Politics* Martha Fineman (2016, 13) kuvailee alunperin amerikkalaista yhteiskuntaa koskemaan kehittämänsä haavoittuvuuden teesinsä muotoutuneen universaaliksi työvälineeksi oikeudenmukaisuuden tarkasteluun. Haavoittuvuuden analyysi toimii aiempaa, identiteetteihin keskittyntä yhdenvertaisuusajattelua turvallisempaa työvälineenä yhdenvertaisuuden edistämiseen, koska se ei keskity suojaamaan vain tiettyihin ryhmiin kuuluvia, vaan näkee jokaisen voivan tarvita suojaa. Identiteetteihin keskittyvä yhdenvertaisuustyö on pahimmillaan jättänyt suojaamatta turvaa tarvitsevia, kun heidän haavoittuvuuttaan ei ole mainittu laissa erikseen. Se on myös ajanut eri vähemmistöryhmiin kuuluvia taistelemaan keskenään resursseista. (Fineman 2016, 14, 15.) Esitänkin, että on hyvin ongelmallista, että N:n turvantarpeen tunnustaminen on jäänyt täysin kiinni siitä, että ovatko viranomaiset voineet varmasti tunnistaa hänet seksuaalivähemmistöön kuuluvaksi. N:n tapauksessa esiintyy useita haavoittuvuudesta kertovia seikkoja, kuten ihmiskaupan uhrius, useiden perheenjäsenten väkivaltaiset kuolemat, pidätysmääräys kotimaassa, psykiatrin toteama tarve pitkäkestoiselle hoidolle sekä hänen puutteelliset valmiutensa pärjätä viranomaisjärjestelmässä. Nämä huomioon ottaen voidaan pohtia, miksi N:n olisi voitu nähdä olevan turvan tarpeessa ainoastaan silloin, jos hän olisi voinut tarpeeksi vakuuttavasti osoittaa kuuluvansa seksuaalivähemmistöön. Hänen traumaattisten kokemustensa (muun muassa ihmiskaupasta ja useiden perheenjäsenten menetyksestä) vaikutuksia kykyyn kertoa kokemuksistaan ja pärjätä viranomaisjärjestelmässä ei myöskään ole otettu huomioon viranomaispäätöksissä, tai ainakaan tällaista arviointia ei ole auki kirjoitettu päätöksiin. Myöskään esimerkiksi N:n esiintuomaa pakkoavioliiton uhkaa ei huomioitu mitenkään päätöksenteossa. Voidaankin nähdä, että N:n turvapaikkaprosessien päätöksenteossa *benefit of a doubt* -periaate jäi hyvin näkymättömäksi. Haavoittuvuuden määrittelyn riippuvuus tietyistä, tarkkarajaisista ryhmistä on itsessään ongelmallista ja voi jättää monia turvaa tarvitsevia turvan ulkopuolelle. Fineman (2008, 8–9) haluaa siirtyä siitä, että haavoittuvuutta on

määritelty uhriuden, riippuvuuden ja patologioiden kautta siihen, että haavoittuvuus on olennainen osa ihmisyyttä ja se voi koskettaa ketä tahansa meistä. Koska asemamme yhteiskunnassa ovat erilaisia, myös se, millaisia riskejä meillä on esimerkiksi sairautta, työttömyyttä tai asunnottomuutta kohdatessamme, ovat hyvin erilaisia. (Fineman 2008, 8–9).

Puhutteluolosuhteet, puhuttelijoiden toiminta ja puhuttelupöytäkirjojen tulkintatavat tuottivat suuren haasteen N:n haavoittuvuuden tunnistamiselle. Esimerkiksi turvattomat järjestelyt, tulkkivalinnat ja puhuttelijoiden keskeytykset tuottivat esteitä, joita N ei pystynyt ylittämään. Haavoittuvien hakijoiden puhutteluun on erityiset menettelyohjeet, mutta aina haavoittuvuudesta ei ole tietoa ennalta. Menettelyohjeiden tarkoituksena on varmistaa oikeudenmukainen prosessi myös heille, joilla on heikommat valmiudet pärjätä puhutteluissa. Puhuttelevalla viranomaisella on hänen työnsä luonteen vuoksi paljon valtaa ja myös tulkin roolilla on suuri vaikutus puhutteluiden sujumisen kannalta. (Puumala, Ristimäki & Ylikomi 2019, 150, 151.) N:n oli myös hyvin haastavaa pärjätä turvapaikkaprosessissa, koska hänen kertomaansa ei uskottu, kun hän ei pystynyt kertomaan kaikkea heti ensimmäisessä puhuttelussa. Olisi kuitenkin tärkeää ymmärtää se, että kynnys kertoa queer-identiteetistä on korkea niin kauan, kuin queer-ihminen ei tiedä varmaksi, onko hän turvassa, mikäli kertoo identiteetistään. N ei Suomeen tultuaan saanut esimerkiksi sosiaalityöntekijän tapaamisia moneen kuukauteen, hän ei siis saanut tukea ja tietoa eikä hänellä ollut kielitaidottomuutensa vuoksi ensimmäisinä vuosinaan mahdollisuuksia etsiä tietoa itse. Tekemässään lisäselvityksessään N avaakin sitä, ettei uskaltanut kertoa homoudestaan, koska ei tiennyt, olisiko turvassa:

”totuus on, että olen homo ja olen hyvin peloissani, enkä ole voinut puhua siitä, koska en tiedä, olenko turvassa”

Saatuun kerrottua queer-identiteetistään, N kohtasi haasteen siinä, ettei hän osannut kertoa siitä oikeanlaisella tavalla, jotta identiteetti olisi nähty totena. Kun ihminen kohtaa esteitä liittyen hänen ominaisuuksiinsa, kyse ei ole vioista hänen persoonallisuudessaan vaan siitä, mihin hän asettuu yhteiskunnallisen positionsa suhteen. (Fineman 2014, 113.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien turvapaikanhakijoiden uskottavuuden arviointi on asianajaja Matti Rautakorven mukaan melko kaavamaista ja sitä ohjaa voimakkaasti viranomaisohjeistukset, joiden avulla arvioidaan uskottavuutta. Henkilön kyky identiteettinsä sanoittamiseen, muistamiseen ja itsensä ilmaisuun vaikuttaa tällöin suuresti siihen, nähdäänkö hänen tarinansa uskottavana. Rautakorpi näkee mahdollisesti ongelmallisena sen, että yksilöllinen kyky

itseilmaisuuksiin ohjaa niin voimakkaasti uskottavuuden arviointia, eikä esimerkiksi terveydentilan, koulutustaustan tai ulosannin yleisen tyylin vaikutusta siihen välttämättä huomioida riittävästi. (Rautakorpi 2022, 56.) Pakolaisten ylipäätään nähdään olevan ”oikeanlaisia” pakolaisia silloin, kun he joutuvat pakenemaan kotimaataan syistä, jotka eivät johdu heistä itsestään. Mutta koska turvan saaminen ei ole itsestään selvää, tulee heidän todistella identiteettiään ja kertomustaan. Queer-turvapaikanhakijat voivat todistaa olevansa ”oikeanlaisia” pakolaisia todistamalla queeriytensä odotetulla tavalla, joiden tulee mahtua länsimaisiin kategorioihin seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta. Tällaisessa todistelussa queer-turvapaikanhakijat voivat joutua mukautumaan normatiivisiin odotuksiin ja menettävät näin omaa toimijuuttaan queereinä subjekteina. (Hiller 2020, 5.) Haavoittuvuuden todistelu odotetulla tavalla voi siis asettaa queer-turvapaikanhakijat aiempaa haavoittuvampaan asemaan ja lisäksi myös puuttuu heidän itsemäärittely- ja itsemäärittelemättömyysoikeuteensa.

Queer-turvapaikanhakijoiden arvioiminen suhteessa länsimaisiin kategorioihin, jotka ovat viranomaiskäsitteiden silmissä institutionalisoituja, pysyviä ja näkyviä voi tuottaa vaaraa niille queer-turvapaikanhakijoille, joita pyritään mahdollistamaan näihin kategorioihin (Hiller 2020, 6). Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden kategoriat ovat kuitenkin tarpeellisia ja mahdollistavat esimerkiksi lainsäädännön kehittämisen turvallisempaan ja yhdenvertaisempaan suuntaan. Samanaikaisesti, nämä kategoriat eivät luo automaattisesti turvaa, lainsäädäntö vaihtelee ja usein lainsäädännönkin suojatessa, mahdolliset syrjintätapaukset kuitenkin tutkitaan yksittäistapausten näkökulmasta. (Fineman 2014, 108.) Keholliset eroavaisuudet viittaavat Finemanin (2014, 111) mukaan jaettuun kehollisiin eroavaisuuksiin ja muutoksiin, kuten lapsuuteen ja vanhuuteen, mutta myös yksilöllisiin ominaisuuksiin, jotka nähdään myös identiteetikategorioina, kuten etnisyyteen, sukupuoleen ja seksuaaliseen suuntautumiseen. Näihin eroavaisuuksiin liittyy ennakkoluuloja, hierarkioita ja jopa väkivaltaa. Näiden eroavaisuuksien perusteella yksilöitä on syrjitty ja leimattu vääränlaisiksi, jopa vaarallisiksi. Laki on pyrkinyt vastaamaan näihin tilanteisiin suojaamalla näihin kategorioihin kuuluvia henkilöitä. (Fineman 2014, 111.) Lisäisin itse Finemanin listauksiin eri tavoin vammaiset ja sairaat ihmiset. Nämä eroavaisuudet korostavat ihmisten riippuvuutta muista ihmisistä sekä yhteiskunnasta ja sen instituutioista (Fineman 2014, 112). Esimerkiksi lapsuudessa ja vanhuudessa riippuvuus muista nähdään luonnollisena, mutta voimme kaikki joutua vahvemmin riippuvaiseen asemaan, mikäli meitä kohtaa esimerkiksi sairaus tai vammautuminen tai

kuulumme vähemmistöryhmiin. Vaikka tämä riippuvuus on meidän kaikkien jakamaa, siihen kohdistuu vahvaa stigmaa ja myös holhoavuutta yhteiskunnassa. (Fineman 2014, 112.)

Kehollisten eroavaisuuksien lisäksi meillä on sisäisiä eroavaisuuksia, jotka liittyvät muun muassa suhteeseemme yhteiskuntaan ja sen instituutioihin, kuten siihen, mihin asetumme sosioekonomisesti yhteiskunnassamme. Nämä suhteet muovaavat haavoittuvuuttamme ja potentiaaliamme niin resilienssiin kuin haavoittuvuuteen. (Fineman 2014, 112.) Fineman (2014, 112) muistuttaakin, että haavoittuvuuden ymmärtäminen mahdollistaa sen näkemisen, että riippuvuus muista ei ole poikkeus vaan välttämättömyys niin yksilöllisellä kuin yhteiskunnallisella tasolla. Riippuvuutemme suhteessa muihin ja yhteiskuntaan vaihtelee elämäntilanteemme ja lähtökohtiemme mukaan (Fineman 2014, 112).

Fineman myös muistuttaa, että ihmisten leimaaminen haavoittuvaksi sen perusteella, mihin ryhmään he kuuluvat, voi myös olla monin tavoin ongelmallista: se aliarvioi ihmisten toimijuutta ja niputtaa heitä yhteen, eikä tunnista yksilöllisiä tarpeita tai pääomaa (Fineman 2016, 16). Haavoittuvuuden analyysi kannustaa meitä tunnistamaan ihmiselämän kompleksisuus ja tuo tarkasteluun ihmisten haavoittuvuuden ja riippuvuuden. Haavoittuvan subjektin käsite valottaa sitä, kuinka haavoittuvuus on jatkuva ja oleellinen osa ihmisyyttä. (Fineman 2016, 17.) Vaikka turvapaikanhakijaa ei olisikaan ”lokeroitu” johonkin tiettyyn ryhmään kuuluvaksi, tulisi päätöksentekovaiheessa päätöksentekijällä olla kykyä tunnistaa viitteet haavoittuvuudesta silloinkin, kun niitä ei ole itse puhuttelussa huomioitu. Haavoittuva asema tulisi selvittää ja ottaa huomioon, ennen kuin puutteet ”omakohtaisuudessa” tai puuttuvia yksityiskohtia taikka johdonmukaisuutta käytetään hakijaa vastaan. Käytännössä päätöksentekijän tulisi esimerkiksi tarkistaa, onko hakijalla ollut avustajaa, mikä on ollut puhuttelijan ja tulkin sukupuoli ja onko lääkärinlausuntoa pyydetty. Mikäli jokin oleellinen asia on jäänyt vaille riittävää selvitystä, tulisi järjestää lisäpuhuttelu ennen päätöksentekoa. (Laine 2022, 48.)

8. ”En ole voinut muuttua” – johtopäätökset ja pohdinta

Terveysthuoltoa institutionaalisen etnografian keinoin väitöskirjassaan tutkinut Janet Rankin (2017, 1) pyrkii artikkelissaan *Conducting Analysis in Institutional Ethnography: Guidance and Cautions* antamaan ohjeita institutionaalisen etnografian (IE) keinoin tehtävään analyysiin. Rankinin mukaan IE:n avulla voidaan tuottaa merkityksellistä tietoa tilanteista, joissa instituutiot toimivat ihmisten etujen vastaisesti.

Valtio ja virkavalta muodostuvat monimutkaisista institutionaalisista järjestelyistä, jotka antavat valtiolle ja sen edustajille vallan toimia kaikkein suurimman vallan käyttäjinä ja lainvalvojina. Fineman (2008, 6) muistuttaa, että laki määrittää sen, keillä on oikeus minkäkin laiseen suojaan ja ketkä voivat mennä naimisiin kenenkin kanssa. Rankin näkee tekstien merkityksen suurena IE:n kannalta, sillä tekstit paljastavat valtasuhteita ja antavat mahdollisuuden analysoida niiden toimintaa ja sosiaalista järjestystä. IE:n hengessä tutkimusta tehdessä tulee analyysissä kiinnittää huomiota myös erilaisiin ongelmiin, joita ihmisten ja instituutioiden suhteissa, vallankäytössä ja sosiaalisessa järjestyksessä ilmenee. Tämä vaatii sen, että tutkimuksen perustana toimivat ihmisten todelliset elämät ja kokemukset ja sen, että näkökulmaksi otetaan ihmisten, ei instituutioiden näkökulma. Oleellista on kartoittaa se, minne tutkimuksen kohteena oleva ihminen tai yhteisö sijoittuu suhteessa instituutioihin ja valtasuhteisiin ja löytää hiljaista, piilotettua valtaa, joita tuoda sitten näkyväksi. Ihmisen näkökulman ottaminen ja siinä pitäytyminen instituution näkökulman sijaan on Rankinin mukaan oleellista IE:n avulla tehtävän analyysin kannalta. Ihmisestä tulee tutkimuksen kiintopiste ja tämä mahdollistaa sen, että valtasuhteita pystytään tutkimaan IE:n keinoin. Näkökulman valitseminen on metodologisesti osa IE:tä, jossa tarkoituksena on kerätä hyödyllistä tietoa ja näin edistää tutkimuksen kohteena olevan ihmisen asemaa. (Rankin 2017, 2.) Yhtäläisen kohtelun ja oikeuksien näkökulma on keskittynyt vahvasti yksilöihin ja heidän toimintaansa ja näin laajempien rakenteiden sekä instituutioiden tarkastelu on jäänyt vähemmälle. Samoin voi nähdä, että pelkkä aktiivisen syrjinnän poistamiseen keskittyminen ei ole tuottanut aktiivista suojaamista tai hyvinvoinnin ja mahdollisuuksien edistämistä. (Fineman 2008, 4.)

Vaikka tarkastelemmekin tässä tutkimuksessa vain N:n prosessia, on hyvä muistaa, että minä ja muut turvapaikanhakijoiden parissa työskentelevät ja aktivismia harjoittavat tuntevat lukuisia N:n kaltaisia henkilöitä. Useiden kohdalla on käyty läpi jo kolme tai neljäkin turvapaikkaprosessia, joissa hakija on rohkaistunut kertomaan queeriydestään ja tuottanut lukuisia lisäselvityksiä. Queer-turvapaikanhakijoiden kohdalla toistuu tilanne, jossa heitä enemmän tuntevat ammattilaiset ja muut ihmiset uskovat heidän

identiteettiinsä, mutta maahanmuuttoviranomaiset eivät. Valitettavan usein taustalla on ensimmäinen, epäonnistunut puhuttelu ja huonot kokemukset oikeusavustajista ensimmäisinä vuosina Suomessa. Useiden maahan muuttaneiden queer-ihmisten vaikeaa kuvata yksilötason kokemuksia, erään asiakkaani sanoin: *”meillä ei ole minää ja täällä yhtäkkiä pitäisi kertoa koko elämä että minä minä minä”*. Taustalla yksilökeskeisen kerronnan haasteelle voi olla yhteisökeskeisessä, patriarkalisessa yhteisössä kasvaminen. Patriarkalisessa yhteisössä jokainen jäsen asettuu omalle paikalleen sosiaaliseen hierarkiaan ja valta jakautuu hierarkian mukaisesti. Tämäkin osaltaan vaikuttaa siihen, kuinka oma minä nähdään ja tietoisuus siitä, kuinka yhteisökeskeisessä kulttuurissa kasvaminen vaikuttaa niin minäkäsityksiin olisi oleellista viranomaistyössä. Viranomaistyössä tulisi ymmärtää myös se, millaiset viranomaisten ja päätöstentekijöiden omat, tulkintoja ohjaavat minäkäsitykset ja kerronnalliset odotukset ovat. Sosiaaliset suhteet, niissä vaikuttava valta sekä ihmissuhteiden historia vaikuttavat siihen, millaista tietoa henkilön on mahdollista antaa. Etenkin feministisessä tutkimuksessa pyritään tiedostamaan se, kuinka valtarakenteet, jotka vaikuttavat tutkittavien minäkäsityksiin, vaikuttavat itse tutkimukseen. Patriarkalisuuden lisäksi esimerkiksi yhteiskuntaluokalla, etnisellä ryhmällä ja monella muulla asialla on merkitystä siihen, miten valta jakautuu ja miten kukin hahmottaa itseään ja omaa toimijuuttaan. (Joseph 1996, 118, 119.) Viranomaistyössä tulisikin esimerkiksi puhuttelukäytännöissä ja puhutteluiden tulkinnoissa pitää mukana erityinen herkkyys sille, kuinka puhuteltavan henkilöhistoria ja esimerkiksi kokemukset ja käsitykset viranomaisista ja viranomaisten itsensä odotteet ja käsitykset ohjaavat tulkintoja ja siten päätöksentekoa. On myös tärkeää ymmärtää se, että minä-muotoisen kerronnan haasteiden taustalla voi queer-turvapaikanhakijoiden tapauksessa yksinkertaisesti olla se, että he ovat koko sen astisen elämänsä joutuneet varomaan henkensä kaupalla paljastamasta queeriyttään, eivätkä tämän vuoksi ole saaneet lainkaan harjoitusta asiasta puhumiseen. Kun ainoa viesti omasta seksuaalisuudesta tai sukupuolesta on ollut viesti vaarasta ja ei-sallittavuudesta, ei sanoja oman identiteetin sanoittamiselle yksinkertaisesti ehkä ole, koska asiaa ei ole koskaan sanonut ääneen eikä kenties edes tiedä minkäänlaista queer-sanastoa omalla kotikielellään. Suhteiden salaamisen vuoksi niistä ei ole kenties koskaan käyty keskusteluita siinä mielessä kuin länsimaisessa populaarikulttuurissa ymmärretään pari- ja monisuhteista keskusteluiden käyminen suhteen reunehtojen määrittelyineen ja tunteiden kuvauksineen.

N:n turvapaikkaprosessien tarkastelu näyttää prosessien oletettavan lähtökohtaisesti heteroutta ja ei-haavoittuvuutta ja osoittaa, että kansainvälistä suojelua hakevan on hyvin haastavaa lisätä uutta tietoa hakemukseensa tai muuttaa prosessien käynnistyessä jo olemassa olleita institutionaalisia totuuksia. Deniz Akin (2017) toteaa, että queer-turvapaikanhakija voi homonormatiivisesti itsensä esittämällä saada helpommin viranomaiset ymmärtämään tarpeensa suojelulle, mutta tämä pönkittää entisestään yksioikoisia käsityksiä siitä, keitä ja millaisia queer-ihmiset ovat. Nämä vahvistuvat normit voivat vaikuttaa heikentävästi niiden turvapaikanhakijoiden asemaan, jotka eivät osaa kääntää identiteettiään viranomaisille ymmärrettävään muotoon. (Akin 2017.) Se, että tunnistamme sen, kuinka länsimaissa käytetyt seksuaalisen suuntautumisen kategoriat ovat sosiaalisia konstruktioita, ei vie pois niiden vaikutuksia. Se kuitenkin kutsuu meitä moninaistamaan käyttämiämme kategorioita ja niihin liittyvää kieltä ja haastamaan meitä pois kaksijakoisesta, binäärisestä ajattelusta kohti monimuotoisempaa. (Marinucci 2010, 47.) Viranomaisten ja instituutioiden toimintaa ohjaavien kategorioiden tunnistaminen ja niiden purkaminen on sitä oleellisempaa mitä suurempaa valtaa käytetään. Instituutiot voivat aiheuttaa haittaa yksilöille ja yhteisöille ja usein institutionaalinen haitta kasaantuu niiden yksilöiden ja yhteisöjen taakaksi, jotka ovat entuudestaan haastavassa asemassa yhteiskunnassa ja erityisen riippuvaisia instituutioista (Fineman 2016, 21). N näyttääkin joutuneen tilanteeseen, jossa häntä ei todellisesti kohdattu ensimmäisten Suomessa vietettyjen vuosien aikana ja jossa instituutiot, joiden olisi tullut suojella häntä, pettivät hänen luottamuksensa. Turvapaikkaprosessien epäonnistuttua N päätyi jäämään Suomeen työntekijän oleskeluluvalla, suostuen työoloihin ja -ehtoihin, joissa on nähtävissä työperäisen riiston piirteitä. Kenttäkokemukseni mukaan huomattavan moni vuonna 2015 Suomeen saapunut queer-turvapaikanhakija on päätenyt jäämään maahan nimenomaan työntekijän oleskeluluvalla. Useimmat heistä ovat epätoivon sanelemassa tilanteessa, jossa he ovat suostuneet esimerkiksi tekemään runsaasti työtunteja ilman palkkaa, sillä tämä on ollut ehto sille, että työnantaja on suostunut ”auttamaan” työntekijän oleskeluluvan hankkimisessa. He ovat hyvin alisteisessa asemassa suhteessa työnantajiinsa, sillä suurimmalla osalla ainoa mahdollisuus saada jatko-oleskelulupa on pitää työnantaja tyytyväisenä. Työntekijöinä he päätyvät aina jäämään ylitöihin ja tekemään ylimääräisiä vuoroja, työskentelemään kaikkina pyhinä ja tuuraamaan työkavereitaan. Työntekijänä Suomeen jäädessään N toimi aktiivisesti sen eteen, että hän ansaitsisi paikkansa suomalaisessa yhteiskunnassa ja taatakseen oman

turvallisuutensa havaittuaan, ettei hänen tarvettaan suojelulle tunnustettu viranomaisten toimesta.

Niin maahanmuuttoviranomaisten kuin kaikkien pakolaisten parissa työskentelevien ammattilaisten olisi varmastikin aiheellista tarkastella kriittisesti sitä, ketä pyritään suojelemaan, kenen hätä nähdään oikeutettuna ja millaiset käsitykset esimerkiksi siitä, millaisia ovat ”oikeanlaiset” pakolaiset ja ”oikeanlaiset” queer-ihmiset vaikuttavat työn taustalla. Lotte J. Hiller on tutkinut ihmismaantieteen väitöskirjaansa varten saksalaisessa queer-turvapaikanhakijoita koskevassa turvapaikkapolitiikassa, -käytännöissä ja -keskusteluissa ilmeneviä homonationalistisia narratiiveja. Artikkelissaan *Queer asylum politics of separation in Germany: homonationalist narratives of safety* Hiller toteaa, että Saksassa on luotu vastaanottokeskuksiin turvallisempia majoitusvaihtoehtoja queer-turvapaikanhakijoille, mutta niistä huolimatta heihin kohdistuu syrjintä- ja viharikoksia. Myös näissä sateenkaarierityisissä majoituksissa siis esiintyy homo- ja transfobiaa, mikä on hyvin vaiettu esimerkiksi tutkimuksessa. Usein queer-turvapaikanhakijat esitetään mediassa passiivisina uhreina ja näillä narratiiveilla korostetaan sitä, kuinka Saksan ja muiden länsimaiden tulisi pelastaa nämä haavoittuvat henkilöt omilta kotimailtaan ja maanmiehiltään. Vaikka turvantarve onkin todellinen, johtaa tällainen diskurssi pahimmillaan queer-turvapaikanhakijoiden oman toimijuuden sivuuttamiseen ja antaa sytykettä homonationalistisille näkemyksille. Se myös jättää näkymättömiin sen, että myös queer-turvapaikanhakijat voivat olla ei-turvallisia toisiaan kohtaan. (Hiller 2020, 1, 2.) Jasbir Puarin vuonna 2007 luoma homonationalismin käsite viittaa monimutkaisiin suhteisiin länsimaisten valtioiden ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen välillä, Homonationalistisissa narratiiveissa muut kuin länsimaat nähdään homovihamielisinä ja patriarkkaalisina, kun taas länsimaat nähdään homomyönteisinä ja turvallisina, liberaaleina. Muut kuin länsimaat leimataan ei-vapaiksi ja ei-demokraattisiksi, kun taas lännen vapautta korostetaan. (Hiller 2020, 3, 4.)

Sen sijaan, että kaikki länsimaat luokitellaan automaattisesti turvallisiksi, on tärkeää kysyä, onko Suomi todella turvallinen maa queer-ihmisille ja etenkin queer-ihmisille, jotka eivät osu valkoisen, homonormatiivisen narratiivin tuottamiin ja ylläpitämiin lokeroihin. On aiheellista tarkastella sitä, onko moninlaiselle queeriydelle todella tilaa, vai onko kyse ainoastaan retoriikasta. N kuten moni muukin queer-turvapaikanhakija (esim. Akin 2017) sai päätöksissään lukea siitä, että hän keskittyi kerronnassaan liikaa seksuaalisuuden kuvaamiseen. Tuleekin kysyä, eikö viranomaisten käsityksiin

queeriydestä mahdu seksuaalinen halu ja teot. Onko queerissa seksuaalisuudessa jotain sellaista, jota ei nähdä suojelun arvoisena ja joutuvatko queer-pakolaiset ikään kuin pidättämään ison osan ihmisyydestään viranomaiskohtaamisten ulkopuolella lunastaakseen ”oikeanlaisen” pakolaisen, eli passiivisen uhrin aseman? Seksuaalinen halu ja teot ovat suurelle osalla ihmisistä olennainen osa seksuaalista identiteettiä ja niiden merkitys korostuu etenkin tilanteissa, joissa ne ovat ainoa keino elää omaa identiteettiä todeksi.

Vastaanottokeskusten sosiaalityöllä on paljon mahdollisuuksia tukea queer-turvapaikanhakijoita, edellyttäen, että sosiaalityöntekijät kykenevät todella kohtaamaan queerin asiakkaan kokonaisvaltaisesti, sulkematta joitain osia hänen ihmisyydestään työkentelyn ulkopuolelle. Ensimmäisinä vuosinaan Suomessa N ei saanut tukea myöskään vastaanottokeskusten sosiaalityöntekijöiltä, jotka eivät tunnistaneet sitä, kuinka oleellista olisi ollut nähdä N:n queeriyys. Sosiaalityöntekijät, joille N aiheesta kertoi, totesivat asian olevan N:n yksityisasia, jolla ei ole mitään tekemistä esimerkiksi keskusmajoituksen suhteen. Sosiaalityöntekijät eivät siis omanneet ymmärrystä esimerkiksi siitä, että queer-turvapaikanhakijoihin kohdistuvat viharikokset usein jatkuvat vastaanottokeskuksissa (esim. UNHCR 2015). N etsi Suomeen tultuaan epätoivoisesti rakkautta ja ajautui useisiin suhteisiin, joissa hän koki hyväksikäyttöä ja jopa seksuaalista väkivaltaa. N kertoi kokemuksistaan sosiaalityöntekijälle, joka totesi, että N:n seksielämä on tämän yksityisasia. N selvästikin olisi kaivannut asiallista tietoa esimerkiksi siitä, millaiset asiat ovat sallittuja deittailussa, miten pitää kiinni omista rajoista ja mitä suostumus on. N olisi kaivannut myös kokemusta siitä, että hänet nähdään ja että hänestä välitetään, että hänen tunteillaan ja toiveillaan on väliä. Sosiaalityössä olisi voitu luoda mallia turvallisille ihmissuhteille ja antaa N:lle eväitä ihmissuhteiden luomiseen myös muihin konteksteihin. Queer-pakolaisten parissa tehtävää sosiaalityötä tutkineen Inka Söderströmin (2022, 117) mukaan heteronormatiivisuus on rakenteellinen ongelma suomalaisessa sosiaalityössä, queeriyttä ei ole kirjoitettu sosiaalityön sisään. Söderström kuvaakin heteronormatiivisuuden olevan yksi niistä rajoista, jotka jättävät pakolaistaustaisia queer-ihmisiä yksin ja etsimään tukea palvelujärjestelmän ulkopuolelta. Söderström (2022, 106-109) on haastatellut väitöstutkimustaan varten vastaanottopalveluiden sosiaalityöntekijöitä ja queer-pakolaisia ja todennut, että vastaanottopalveluissa hetero-olettamukset ovat usein vahvasti läsnä ja queer-pakolaisen tulee usein joko toistuvasti tuoda omaa queeriyttään esiin tai hyväksyä väärät olettamukset. N on alkuvaiheen

jälkeen rohkaistuttuaan tuonut toistuvasti omaa queeriyttään esiin useiden eri vastaanottokeskusten sosiaalityöntekijöille.

N ei ole kohdannut niin sanottua suoraa syrjintää sosiaalityössä, mutta hän on kohdannut hiljentämistä ja katseen pois kääntämistä, joka on ollut hyvin satuttavaa sekä mahdollisesti myös haitallista N:n turvapaikkaprosessien kannalta. Söderstöm muistuttaakin, että hiljaisuus queeriyden ympärillä ylläpitää heterouden normia ja toivottavaa olisi esimerkiksi tuoda seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia esiin vastaanottokeskusten sosiaalipalveluiden alkuinfo-tilaisuuksissa, jotta queer-pakolaiset saisivat viestin siitä, että suomalainen yhteiskunta on myös heille. Useimmiten seksuaalisuuden, sukupuolen tai ihmissuhteiden moninaisuus ei tullut esiin vastaanottopalveluiden info-tilaisuuksissa eikä queeriyys näkynyt vastaanottokeskusten tiloissa. (Söderstöm 2022, 109, 110.) Useat Söderströmin (2022, 112) haastattelumista maahanmuuttajapalveluissa työskentelevistä sosiaalityöntekijöistä kuvaili queeriyttä “yksityisasiana” ja “ominaisuutena muiden joukossa”, jonka selvittämistä he eivät nähneet työskentelyn kannalta oleellisena tai eivät halunneet udella asiasta sen vuoksi, että pelkäsivät antavansa jollain lailla homofobisen viestin asiakkaalle, kun taas vastaanottopalveluissa työskentelevät omasivat paremman ymmärryksen siitä, miksi queerityden tunnistaminen on oleellista. Söderstömin tekemät haastattelut sijoittuvat aikaan N:n turvapaikkaprosessien päättymisen jälkeen ja haastatteluiden tulokset antavat toivoa siitä, että vastaanottopalveluiden sosiaalityön ymmärrys queer-turvapaikanhakijoiden erityisestä tuen tarpeesta on kehittynyt viime vuosina.

Hiljaisuus ja queeriyden näkymättömyys tuottavat haastetta queer-turvapaikanhakijoiden varhaiselle tunnistamiselle erityisesti sellaisten hakijoiden kohdalla, joilla ei ole esimerkiksi tiedollisia ja kielitaidollisia resursseja pyytää sosiaalityöntekijän tapaamista vastaanottokeskuksessa ja tuoda queeriyttään esiin tapaamisella. Nimenomaisesti varhainen tunnistaminen on avainasemassa queer-turvapaikanhakijoiden turvan toteutumiseksi. Lainsäädäntö on johtanut tilanteeseen, jossa viranomaisten tulisi ensin tunnistaa haavoittuvassa asemassa oleva henkilö, jotta tälle voidaan tarjota erityistä tukea. Kuitenkaan haavoittuvuutta ei voida tunnistaa, ellei ensin havaita erityisen tuen tarvetta. Haavoittuvassa asemassa olevien käytökseen ja ilmaisuun kohdistuu useita odotuksia. Laura Tarvainen esittääkin, että ryhmäperustainen haavoittuvuuden ymmärrys ei riitä, vaan haavoittuvuus tulisi ymmärtää kontekstiin sidottuna ja sen tulisi toimia turvapaikkaprosessissa lähtökohtana. (Tarvainen 2022, 15, 16.) Mikäli moninaisuutta ei oleteta ja/tai työntekijän omat

käsitykset queeriydestä ovat kapeita, voi henkilön queeriyys jäädä tunnistamatta tai se saatetaan tulkita ”epäuskottavana”. Vastaanottokeskusten sosiaalityöntekijöiden keinot tunnistaa queer-pakolaisia vaikuttavat myös Inka Söderströmin (2022, 112) tutkimuksen mukaan keskittyvän stereotyyppisiin näkemyksiin homomiehestä, joka on feminiininen, alistuva ja passiivinen, heteronormatiivisuus tuottaa yksinkertaista stereotyyppiä, joka ei salli queereille samanlaista moninaisuutta kuin heteroille sallitaan.

Haavoittuvuuden ymmärtäminen vain joidenkin ryhmien erityispiirteenä saattaa siis johtaa tilanteisiin, joissa joidenkin erityistä haavoittuvuutta tai moniperustaista haavoittuvuutta ei tunnisteta. Heikkilän ja Mustaniemi-Laakson mukaan haavoittuvuus oli vuonna 2019 muuttunut useiden lainsäädännöllisten sekä turvapaikkaratkaisukäytännön muutosten myötä melko heikko suojamekanismi lainsäädännön ja sen täytäntöönpanon kannalta. Tuolloin tilanne näyttäytyi sellaisena, että Suomea sitovia kansainvälisoikeudellisia sopimuksia haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden kohtelusta pidettiin ennemminkin suuntaa antavana ohjeena kuin juridisesti sitovana viitekehyksenä. (Heikkilä ja Mustaniemi-Laakso 2019, 81.) Onkin ongelmallista, että ulkomaalaisoikeuden lähtökohtainen näkemys on, että turvapaikanhakijat ovat ei-haavoittuvia, kunnes toisin todistetaan. Haavoittuvuuden huomioiminen tulisi saada ulkomaalaislainsäädännön ja sen ratkaisukäytäntöjen valtavirtaan (Heikkilä ja Mustaniemi-Laakso 2019, 82). Finemanin mukaan tasa-arvon edistämässä on vahvasti keskitytty yhtäläisyyteen ja samaan kohteluun, eikä se turvaa kuitenkaan haavoittuvia ihmisiä toisilta tai luo riittävää suojaa esimerkiksi seksuaalivähemmistöihin kuuluville (Fineman 2008, 3). Haavoittuvuuden tarkastelussa onkin oleellista varmistaa se, ettei joillekuille muodostu yhteiskunnassa sellaisia etuoikeuksia, jotka suojaavat heitä tuottaen samalla toisille haittaa ja haavoittuvuutta. Yhteiskunnan tulee siis aktiivisesti luoda rakenteita, jotka tuottavat yhdenvertaisuutta ja hyvinvointia, ei vain kitkeä näkyvää syrjintää. Esimerkiksi tasa-arvoisen avioliiton mahdollistavassa lainsäädännössä voidaan nähdä olevan kyse kaikille yhtäläisen aseman ja yhteiskunnan suojan turvaamisesta, eikä ainoastaan tiettyihin ryhmiin kohdistuvan syrjinnän poistamisesta. (Fineman 2008, 20–22.)

Turvapaikkaprosessissa haavoittuvuutta käsitellään välillä niin, että vaikka lääkärinlausunto todentaa sitä, ettei hakijalta voi odottaa johdonmukaista ja yksityiskohtaista kerrontaa, sitä odotetaan hakijalta silti, eikä oikeudellisissa prosesseissa juuri näy sen huomioiminen, miten muisti tai traumatisoituneen muisti toimivat. Prosessi onkin rakennettu rationaalisesti toimivaa hakijaa varten ja

haavoittuvuuden ollessa poikkeus, ei viranomaisjärjestelmä kykene huomioimaan haavoittuvuutta riittävin keinoin. (Tarvainen 2022, 18, 19.) Tämän tutkimuksen olisi hyvin voinut kirjoittaa keskittyen esimerkiksi traumaan ja sen vaikutuksiin selviytymiseen viranomaisjärjestelmästä, siihenkin liittyen N:n viranomaisprosesseista olisi löytynyt paljon aineistoa. En juurikaan erikseen nimeten käsitellyt tutkimuksessa traumaa ja traumatietoisuuden tärkeyttä, mutta näen niiden kulkevan melko pitkälti mukana haavoittuvuuden analyysin kanssa. Haavoittuvuuden analyysissä nähdään, että haavoittuvuus voi koskettaa meistä jokaista ja että haavoittuvuuden riski on aina läsnä. Tällöin on vaikeampaa piilottaa haavoittuvuutta, vaan se on hyväksyttävä todellisenä ilmiönä, joka on olemassa niin yksilöllisellä kuin yhteisöllisellä ja institutionaalisella tasolla. Tällöin haavoittuvuutta tulee käsitellä muunkin kuin vain epätasa-arvon tai syrjinnän poistamisen linssin lävitse. (Fineman 2008, 11.) Turvapaikkaprosessissa hakija on äärimmäisen riippuvainen prosessista vastaavista instituutioista ja Suomen valtion voidaan nähdä ennemminkin suojaavan instituutioitaan kuin yksilöitä haavoittuvuudelta (Tarvainen & Hautala 2018, 352).

Onkin tärkeää muistaa, että myös instituutiot voivat olla haavoittuvaisia, niihin vaikuttavat esimerkiksi kansainväliset muutokset, markkinatalouden vaihtelut ja poliittinen päätöksenteko (Fineman 2008, 12). Näen aiheellisena ottaa huomioon sen, että Maahanmuuttovirasto instituutiona on haavoittuvainen ja sen haavoittuvaisuus on tullut esiin sen toiminnassa etenkin niinä aikoina, jolloin pakolaisia on saapunut paljon. Finemanin näkemys on, että usein valtio valitsee instituution suojaamisen sen sijaan, että suojaisi yksilöitä, silloin kun sekä instituutiot, että yksilöt ovat haavoittuvia. Tämä tuo näkyväksi sen, että myös valtio ja yhteiskuntajärjestys on haavoittuva ja altis esimerkiksi korruptiolle. Onkin tärkeää muistaa, että myös lainsäädäntö on voi olla haavoittuvaa ja voi muuttua esimerkiksi korruption tai tiettyjen ryhmien ajaessa intressejään aggressiivisesti. (Fineman 2016, 25.) Koska turvapaikka-asiat ovat hyvin politisoituneita ja käsitys siitä, että ”liian monia ” hakijoita hyväksyttäisiin tai käännytettäisiin, herättää vahvaa vastarintaa ja poliittista painetta. Tämä johtaa tilanteeseen, jossa maahanmuuttoviranomaisilla on oltava osoitettavissa se prosessi, jolla viranomaiset hyväksi havaituin keinoin todentavat sen, ketkä ansaitsevat ja ketkä eivät ansaitse turvaa. Tämä voi osaltaan ylläpitää narratiiveja ”oikeanlaisista” ja ”vääränlaisista” pakolaisista. (Kjelsvik 2014, 6.)

Esimerkiksi Deniz Akin (2017) on tutkimuksessaan todennut, että queer-turvapaikanhakijan odotetaan tuottavan länsimaisen kulttuurin mukaista traumatarinaa

suhteestaan omaan identiteettiinsä ja sen muodostumiseen tullakseen nähdäksi uskottavana viranomaisten silmissä. Oma kokemukseni on, että vaikka useimmilla queer-turvapaikanhakijoilla, N mukaan lukien, onkin traumaattisia kokemuksia omaan queeryhteensä liittyen, ei heidän suhteensa omaan queer-identiteettiinsä ole välttämättä kovin vaikea. Useat tapaamani queer-turvapaikanhakijat omaavat melko mutkattoman suhteen siihen, keitä he ovat. Kuten N toteaa *”olen tällainen ja tiesin aina olevani tätä”*. Tämä tuottaa tilanteen, jossa henkilön ei aidosti ole mahdollista kuvailla puhutteluissa yksityiskohtaisesti oman identiteettiinsä muodostumista ja tunteitaan omaan identiteettiinsä liittyen. Monimutkainen tarina oman itsen hyväksymiseen johtaneesta draaman kaaresta ei olisi rehellinen, jos omaa hyväksyntää ei ole tarvinnut etsiä. Esitänkin, että queeriyden haavoittuvuuden tunnustamista osaltaan estää se, ettei ymmärrystä löydy sille, että queeriyys ei itsessään sisällä haavoittuvuutta vaan queer-ihmiset usein joutuvat elämään ja toimimaan heitä haavoittavissa ympäristöissä. Tuolloin suhde ympäristöön voi olla mutkikas mutta suhde omaan queeryhteen hyvinkin luonteva ja hyväksyvä. Usein queeryhteen odotetaan liittyvän elokuvamainen tarina, jossa yksilö useiden vaiheiden kautta löytää itsensä ja alkaa rakastamaan itseään. Tällaisia odotuksia ilmaisee esimerkiksi Maahanmuuttoviraston toteamus N:n turvapaikkapäätöksessä: *Maahanmuuttovirasto katsoo, että erityisesti henkilön, joka on pitkään elänyt homoseksuaalisuuteen kielteisesti suhtautuvassa kulttuurissa ja yhteisössä, voidaan kohtuudella olettaa pystyvän jollakin tavalla kuvailemaan sen tuomia vaikutuksia elämänsä ja erilaisuuden herättämiä tunteita.*” N oli kuitenkin puhuttelupöytäkirjan mukaan kuvaillut omaa identiteettiään, siihen liittyviä kokemuksiaan ja tunteitaan kymmenien sivujen verran, mutta hänen kerronnastaan puuttuu itsen hyväksyntään johtava kaari, sillä hänen suhteensa omaan queeryhteensä näyttäytyy aineiston perusteella melko mutkattomana siitä huolimatta, että hän onkin kohdannut viharikoksia ja vainoa sen vuoksi. N kuvailee puhutteluissa kuitenkin tarkkaan sitä, miten vaikeaa hänen on ollut elää sen pelon, surun ja syyllisyyden kanssa, jota queer-fobisessa ympäristössä eläminen, hyväksikäytön uhriksi joutuminen ja perheenjäsenten sekä poikaystävänsä murhat ovat hänessä aiheuttaneet. Odotuksissa ristiriitaisesta suhteesta omaan queeryhteen voi olla kyse hyvää tarkoittavasta toiseuttamisesta, joka saattaa turvapaikkaprosesseissa saada aikaan hyvinkin haitallisia tuloksia.

Näen tämän tutkimuksen tuottaneen tietoa siitä, kuinka heikosti turvapaikanhakijoiden oikeusturva on saattanut toteutua vuosien 2015 ja 2019 välisenä aikana ja siitä, kuinka

tuo aika edelleen vaikuttaa useiden tuolloin Suomeen tulleiden ihmisten ja heidän läheistensä elämiin. Tutkimus on tuottanut tietoa N:n tapauksen kautta siitä, millaisiin käsityksiin, tietopohjaan ja toimintatapoihin viranomaistoiminta ja -päätöksenteko ovat queer-turvapaikanhakijoiden kohdalla perustuneet, sekä siitä, millaisia valtasuhteita ja vallankäyttöä turvapaikkaprosesseissa ilmenee. Sosiaalisten suhteiden voidaan nähdä rakentuvan sosiaalisesti luotujen rajojen varaan, nämä rajat ovat esimerkiksi poliittisia, emotionaalisia ja fyysisiä. Suhteita tuotetaan ja luodaan uudestaan hierarkkisesti ja usein epätasaisesti, tavoin, jotka tuottavat epäoikeudenmukaisia asemia ja sortoa esimerkiksi yhteiskuntaluokan, sukupuolen, rodun, seksuaalisen suuntautumisen ja kansallisuuden perusteella. Etnografisessa tutkimuksessa näitä purkaa näitä suhteita. (Katz 1996, 171.)

Tutkimus tuotti myös tietoa siitä, kuinka queer-turvapaikanhakija voi joutua valitsemaan työperäisen riiston kohteeksi joutumisen voidakseen jäädä maahan, jossa hän kokee olevansa riittävän turvassa. Tapaustutkimuksella on ymmärrettävästi rajoituksensa ja olisi toivottavaa, että queer-turvapaikanhakijoiden tunnistamisen ja tunnustamattomuuden haasteita tutkittaisiin jatkossa suuremmilla otoksilla. Yhtenä tärkeänä tutkimustarpeena näkisin sen, kuinka traumatietoisuus näkyy ja toteutuu queer-turvapaikanhakijoiden turvapaikkaprosesseissa. Queeriyteen kietoutuvasta traumasta ja siihen liittyvästä sisäistetyistä syrjinnästä ja näiden vaikutuksista esimerkiksi mahdollisuuksiin kertoa omasta identiteetistä viranomaisille ja pyytää tukea tarvitaan myös Suomessa lisää tutkimustietoa, jonka avulla voidaan edistää viranomaistyön kehittämistä oikeudenmukaisempaan ja queer-ystävällisempään suuntaan. Lisäksi queer-turvapaikanhakijoiden kokemukset ihmiskaupassa uhriutumista niin yksityismajoituksissa kuin työelämässä vaativat ehdottomasti tutkimusta; kuten N:nkin tapauksessa kävi, usein vastaanottokeskusten haavoittavasta ympäristöstä pakeneva queer-turvapaikanhakija joutuu ikään kuin valitsemaan ihmiskaupan kohteeksi joutumisen majoituksessa ja työssä.

Olisin mielelläni tehnyt tämän tutkimuksen suuremmalla otoksella, mutta toisaalta näen yhteen tapaukseen keskittymiseen omaavan myös oman arvonsa. Yvonna.S. Lincoln ja Egon C Guba (2004, 27) toteavat artikkelissaan *The Only Generalization is: There is No Generalization* että vaikka yleistysten luominen voidaankin nähdä yhtenä tieteentekemisen tavoitteena ja ajatella, että ainutkertaisen tutkimisessa ei olisi mielekkyyttä, on hyvä muistaa, ettei kyse ole mustavalkoisesta joko tai -tilanteesta: laajojen yleistysten ja täysin ainutkertaisen tapausten väliin mahtuu monia harmaan

sävyjä. Yleistettävyyden ajatukseen itsessään liittyy monia ongelmia, eikä esimerkiksi suuri otoskoko takaa yleistettävyyttä ja voidaankin ajatella, ettei todellista, kiistämätöntä yleistettävyyttä ole olemassa (mt, 34-39). Sosiaalitieteissä on perinteisesti pyritty yleistettävyyteen, samoin kuin muissa tieteissä, mutta eritoten sosiaalista tutkittaessa, todellisuus on usein niin kompleksista, että täysin yleistettävän tiedon tuottaminen tavoitteena rajoittaa niin tutkijaa kuin tämän tutkimaa ilmiömaailmaa (mt. 46, 47). Suuret otokset tuottavat sosiaalitieteilijälle toki näkemyksiä vaikkapa siitä, miten jonkinlainen malli tai strategia voisi toimia, mutta vaarana on tyypistää tutkittavia henkilöitä ja ilmiöitä stereotyypeiksi, joiden syntymiseen usein vaikuttavat tutkijoiden tutkimustyöhön mukanaan tuomat ennakko-oletukset (Lincoln & Guba 2004, 51).

Vaikka tapaustutkimuksiin kohdistuukin paljon kritiikkiä sen suhteen, että niillä ei voitaisi tuottaa laajasti yleistettävää tietoa, käytännössä tapaustutkimuksilla voidaan kuitenkin tuottaa merkityksellistä tietoa, jolla voi olla myös yleistettävyyden arvoa. Esimerkiksi tapaustutkimukset, joilla pyritään vaikuttamaan yhteiskunnan rakenteisiin, voivat olla hyvin merkityksellisiä, sillä ne tuottavat tarkkaa tietoa yksilöiden elämästä ja rakenteiden vaikutuksista heidän elämiinsä. Voidaankin nähdä, että tarkasteltu tapaus on eräänlainen mikrokosmos, joka edustaa laajempaa järjestelmää tai kokonaista yhteiskuntaa. On kuitenkin hyvä muistaa, että kukin sosiaalinen ilmiö ilmenee ainutlaatuisena omassa erityisessä kontekstissaan, johon vaikuttaa valtava määrä erilaisia tekijöitä. Emme siis voi pureksimatta niellä ajatusta tapaustutkimuksesta mikrokosmoksena, joka edustaisi tiettyä ryhmää, mutta tapaustutkimus voi kuitenkin tuoda esiin tietynlaisia sääntöjä, toistuvia kaavoja, joita olisi syytä tutkia laajemmin. (Gomm, Hammersley & Foster 2004, 98, 99.) N:n tapaus tuottaa laajemmin tietoa siitä, kuinka tärkeää on ymmärtää se, millaisiin tilanteisiin viranomaisista hyvin riippuvaisessa asemassa olevat yksilöt voivat joutua ja siitä, kuinka vähän vaikuttamis- ja toimintamahdollisuuksia yksilöillä voi näissä tilanteissa olla. Valtasuhteet vaikuttavat ihmisten elämiin organisaatioiden kautta tavalla, joka ei ole enää riippuvaista kenestäkään yksilöstä tai näiden toiminnasta (Smith 1999, 76). Tarvitaankin siis suurempia, rakenteellisia muutoksia, jotka vahvistavat yksilöiden oikeusturvaa ja tuottavat viranomaistoimintaan lisää käytänteitä, jotka aidosti tuottavat instituutioista turvallisempia ympäristöjä haavoittavien ympäristöjen sijaan.

Suomessa 1960-luvulta alkaen kehitetty hallintojärjestelmä on saanut kritiikkiä osakseen jo 1980-luvulta alkaen, mutta 2000-luvulle tultaessa järjestelmän muuttaminen oli jo muodostunut liian vaikeaksi. Hallintojärjestelmää on kritisoitu voimakkaasti siitä,

että tärkeät, poliittiset kysymykset ovat kutistuneet hallinnollisen järjestelmän byrokratiassa, käsiteltäviksi pelkinä hallinnollisina menettelyinä. (Kantola & Heiskala 2010, 144.) Valta on siis siirtynyt aiempaa enemmän hallinnolliselle järjestelmälle, johon kansalaisilla ei juuri ole vaikuttamismahdollisuuksia. James Scott (1998) kuvaakin 1900-luvulta lähtien tyypilliseksi vallankäytöksi sellaista, joka perustellaan eräänlaisella mekaanisuuteen ja objektiivisuuteen perustuvalla insinööritaidolla. Tällöin vallankäyttö on hyvin teknistä, lukuihin ja kaavioihin perustuvaa. Tähän järjestelmään kuuluu kuva ihmisestä omien etujensa maksimoinnin tavoittelijana, joka ei pysty dialogiin tai yhteistoimintaan. (Kantola & Heiskala 2010, 146, 47.) Yksi keino viranomaistoiminnan muuttamiseksi turvallisempaan suuntaan, on tukea queer-erityisiä järjestöjä ja näiden kanssa yhteistyössä toimivia tahoja, antaa näille lisää tilaa ja vaikuttamisen mahdollisuuksia suhteessa viranomaistoimintaan. Esimerkiksi N:n tilanteessa queer-erityiset toimijat, jotka pyrkivät tukemaan N:ää, eivät saaneet mahdollisuutta auttaa viranomaisia ymmärtämään N:n erityistarpeita ja identiteettiä, kun lausuntoja ei huomioitu, eikä suullisia käsittelyitä, joissa asiantuntijat olisivat voineet todistaa, ei järjestetty. Kuten Martha Fineman (2014, 11) toteaa, yhteisöllinen aktivismi ja queer-erityisten järjestöjen työ on tärkeää, mutta ne eivät kuitenkaan voi suoraan muuttaa yhteiskunnan rakenteita, esimerkiksi koulujen tilannetta tai perheiden toimintamalleja vaan kyse on pitkäkestoisesta vaikuttamistyöstä. Julkisen vallan kantaa ottavat ratkaisut ja käytänteet ovat välttämättömiä. Niitä tulee luoda ei ”erityiskohtelun” muotoina vaan osana sitä, että haavoittuvuus nähdään osana ihmisyyttä ja että haavoittuvia tulee suojata sekä luoda tilaisuuksia heille kehittää resilienssiään. (Fineman 2014, 119.)

Toivon, että tulevaisuudessa olemme tilanteessa, jossa on enemmän tilaa myös queerin ilon, euforian ja resilienssin tutkimukselle. Queerillä resilienssillä viitataan niin queerien yhteisöjen kuin yksilöiden erityiselle resilienssiin. Resilienssi on vastalääke haavoittuudelle, se antaa yksilölle kykyä selviytyä vastoinkäymisistä huolimatta. (Fineman 2014, 113.) Resilienssi antaa myös yksilölle etua, sillä hän voi ottaa suurempia riskejä, koska hän tietää, että selviytyy kyllä, vaikka epäonnistuisikin yrityksissään. (Fineman 2014, 114.) Kriittisenä teoriana queer-teoria on ollut vaarassa tulla pelkäksi vastustamisen teoriaksi, joka laittaa liikaa huomiota uhri-näkökulmaan ja negaatioon sen sijaan, että keskittyisi moninaisuuteen eikä näkisi ihmisiä vain negaation, kuten vähemmistö-ajattelun kautta. Samaan aikaan ihmiset, jotka eri tavoin epäonnistuvat noudattamaan heteronormatiivisia vaatimuksia esim. populaarikulttuurin

luomista ihmissuhteenormeista, tuskin näkevät itseään epäonnistujina. (Graham 2014, 125.) Rakennetut sosiaaliset kategoriat tuottavat epäoikeudenmukaisuutta ja vallan epätasaista jakautumista. Feministisinä tutkijoina voimme pyrkiä luomaan keinoja, vaikkakin välillä epätäydellisesti, niiden sosiaalisesti rakennettujen rajojen purkamiseen ja vaikuttamaan merkitykselliseen sosiaaliseen muutokseen. (Katz 1996, 182.) Niin pitkään, kuin olemme tilanteessa, jossa queer-ihmisten erityistä turvan tarvetta ja siihen johtavia sortavia rakenteita ja viharikoksia sekä niiden uhkaa ei tunnusteta ja aktiivisesti pureta yhteiskunnassamme, näen, että velvollisuutemme on keskittyä niin tutkijoina kuin työntekijöinä aiheisiin, joissa uhrius ja turvattomuus korostuvat.

Lähteet

- Ahmed, Sara 2003. Pelon politiikka. Teoksessa Lehtonen, Mikko ja Löytty Olli (toim.) 2003. Tampere. Vastapaino. 189–212.
- Ahmed, Sara 2004. Cultural Politics of Emotion. Edinburgh. Edinburgh University Press.
- Aho, A. & Paavilainen, E. 2017. Kriisitilanteessa olevan ihmisen haastattelu. Teoksessa Hyvärinen, M, Nikander, P. ja Ruusuvoori, J. (toim.) 2017. Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino. 336–356
- Akin Deniz 2017. Queer asylum seekers: translating sexuality in Norway. Journal of Ethnic and Migration Studies, 43:3, 458-474, DOI: 10.1080/1369183X.2016.1243050 <https://doi.org/10.1080/1369183X.2016.1243050>
- Albekoglu, Anna 2018. HETERO KUNNES TOISIN TODISTETAAN. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen turvapaikkapäätökset Helsingin hallinto-oikeudessa vuosina 2015–2016. Pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta.
- Annala, Iris 2020. Vastaanottopalveluiden lakkauttaminen on epäonnistunut politiikkatoimi. Yhteiskuntapolitiikka 85 (2020) 5–6. S. 59–66.
- Asianajajaliitto 2012. Hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet. Haettu 10.2.2023 osoitteesta: <https://asianajajaliitto.fi/tapaohjeet/>
- Berg, Martin ja Wickman, Jan 2010. Queer. Malmö: LundaText AB.
- Castaneda, A.E., Mäki-Opas, J., Jokela, S., Kivi, N., Lähtenmäki, M., Miettinen, T., Nieminen, S., Santalahti, P. & PALOMA-asiantuntijaryhmä, 2018. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt. Teoksessa Castaneda, A.E., Mäki-Opas, J., Jokela, S., Kivi, N., Lähtenmäki, M., Miettinen, T., Nieminen, S., Santalahti, P. & PALOMA-asiantuntijaryhmä, 2018. Pakolaisten mielenterveyden tukeminen Suomessa. PALOMA-käsikirja. Ohjaus, 5/2018. Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisuja. 384–387.

Dominelli Lena 1997. *Anti-Racist Social Work. A Challenge for White Practitioners and Educators.* British Association of Social Workers. Lontoo. McMillan Press.

Dominelli, Lena 2002. *Feminist Social Work Theory and Practice.* New York: Palgrave.

Eduskunta, 2022. Kansalaisaloite ”Lupa elää – Suomessa pitkään asuneille turvapaikanhakijoille myönnettävä oleskeluluvat” luovutettiin eduskunnalle. Haettu 1.3.2023 osoitteesta: <https://www.eduskunta.fi/FI/tiedotteet/Sivut/Kansalaisaloite-%E2%80%9DLupa-elaa-%E2%80%93-Suomessa-pitkaan-asuneille-turvapaikanhakijoille-myonnettava-oleskeluluvat%E2%80%9D-luovutettiin-edusk.aspx>

Fineman, Martha 2008. *The Vulnerable Subject: Anchoring Equality in the Human Condition.* *Yale Journal of Law & Feminism*, Vol. 20, No. 1, 2008. Emory Public Law Research Paper No. 8–40.

Fineman, martha 2014. *Vulnerability, Resilience and LGBT Youth.* Emory University School of Law. Legal Studies Research Paper Series. Research Paper NO. 14–292. 101–122.

Fineman, Martha 2016. *Equality, Autonomy, and the Vulnerable Subject in Law and Politics.* Teoksessa Fineman, M. ja Grear, A. 2016. *Vulnerability. Reflections on a New Ethical Foundation for Law and Politics.* Routledge. Oxon. 13–29.

FRA 2018. *European Union Agency for Fundamental Rights: Second European Union Minorities and Discrimination Survey. Being Black in The EU.* Haettu 5.12.2022 osoitteesta https://ronnendes.ch.lu/wp-content/uploads/2019/11/fra-2018-being-black-in-the-eu_en.pdf

FRA, 2017. *Current migration situation in the EU: Lesbian, gay, bisexual, transgender and intersex asylum seekers.* Euroopan Perusoikeusviraston raportti. Haettu 5.12.2022 osoitteesta <https://fra.europa.eu/en/publication/2017/current-migration-situation-eu-lesbian-gay-bisexual-transgender-and-intersex-asylum>

FRA, nd. *Euroopan unionin perusoikeuskirja. 18 artikla - Oikeus turvapaikkaan.* Haettu 5.12.2022 osoitteesta: [18 artikla - Oikeus turvapaikkaan | European Union Agency for Fundamental Rights \(europa.eu\)](https://fra.europa.eu/en/publication/2017/current-migration-situation-eu-lesbian-gay-bisexual-transgender-and-intersex-asylum)

Gomm, Roger, Hammersley, Martin ja Foster, Peter 2004. *Case Study and Generalization.* Teoksessa Gomm, Roger, Hammersley, Martyn ja Foster, Peter (toim.) 2004. *Case Study Method. Key Issues, Key Texts.* Sage. Lontoo. 98–116.

Graham, Mark 2014. *Anthropological Explorations in Queer Theory.* Ashgate Publishing Company. Dorchester.

Grzanka, Patrick R. 2019. *Queer Theory.* Article from *Sage Research Methods.* Sage Publishing. Lontoo.

Haapala, Pertti 2010. *Vallan rakenteet ja yhteiskunnan muutos: mielikuvaharjoitus 1800–2000-lukujen Suomesta.* Teoksessa Pietikäinen, Petteri (toim.) 2010. *Valta Suomessa.* Helsinki. Gaudeamus. 21–33.

Hall, Stuart 2003. *Kulttuuri, paikka, identiteetti.* Teoksessa Lehtonen, Mikko ja Löytty Olli (toim.) 2003. *Tampere. Vastapaino.* 85–130.

Halla, T. 2018. *Esipuhe.* Teoksessa Castaneda, A.E., Mäki-Opas, J., Jokela, S., Kivi, N., Lähtenmäki, M., Miettinen, T., Nieminen, S., Santalahti, P. & PALOMA-

asiantuntijaryhmä, 2018 Pakolaisten mielenterveyden tukeminen Suomessa. PALOMA-käsikirja. Ohjaus, 5/2018. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisuja. 384–387.

Hansen, S., Sams, A., Jäppinen, M. & Latvala, J. 2016. Kunniakäsitykset ja väkivalta – selvitykset kunniaan liittyvästä väkivallasta ja siihen puuttumisesta Suomessa. Ihmisoikeusliiton julkaisu. Helsinki: Picasript. Haettu 6.11.2020 osoitteesta https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2016/06/Kunniak%C3%A4sitykset-ja-v%C3%A4kivalta_B5_netiti-002.pdf

Heikkilä, M. ja Mustaniemi-Laakso, M. 2019. Turvapaikanhakijoiden haavoittuvuuden huomioiminen Suomen ulkomaalaisoikeudessa ja käytänteissä. Teoksessa Lyytinen, E. 2019 (toim.). Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa. Siirtolaisuusinstituutti. Painosalama. Turku. 65–88.

Hekanaho P. 2019. Queer- teorian kummia vaihteita. Teoksessa Saresma, T., Rossi, L., Jovonen, T. (toim.) 2019. Käsikirja sukupuoleen. Tampere. Vastapaino. 144–154.

Helve, O., Tuomisto, K., Tiittala, P. & Puumalainen, T. 2016. Turvapaikanhakijoiden terveydenhuollon toteutuminen 2015–2016. Raportti kyselystä vastaanottokeskuksille. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, raportti 19/2016.

Hertoghs, M. ja Schinkel, W. 2018. The state's sexual desires: the performance of sexuality in the Dutch asylum procedure. The Journal of Theory and Society. Renewal and Critique in Social Theory. Lokakuu 2018. 691–716.

Hiller, L. J. 2020. Queer asylum politics of separation in Germany: Homonationalist narratives of safety. Gender, place and culture. A Journal of Feminist Geography. Volume 29, 2022 - Issue 6.

Huovinen, S. ym. 2018. Lakialoite laiksi kunnan velvollisuudesta järjestää eräitä terveydenhuollon palveluja eräille ulkomaalaisille ja laiksi rajat ylittävistä terveydenhuollosta annetun lain 20 §:n muuttamisesta. Haettu 6.11.2020 osoitteesta https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lakialoite/Documents/LA_25+2018.pdf

Husa, J. ja Pohjalainen, T. 2002. Julkisen vallan oikeudelliset perusteet. Johdatus julkisoikeuteen. Talentum: Helsinki.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä 2018. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. Haettu 1.3.2023 osoitteesta: https://www.ihmiskauppa.fi/tietoa_auttajille/ihmiskaupan_uhrien_auttamisjarjestelma

Jansen, Sabine ja Spiikerboer 2011. Homofobiaa paossa. Seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin liittyvät turvapaikkahakemukset Euroopassa. Tutkimushankkeen raportti. Vrije Universitet Amsterdam.

Jokinen, A. 2019. Kriittinen mies- ja maskuliinisuustutkimus. Teoksessa Saresma, T., Rossi, L., Jovonen, T. (toim.) 2019. Käsikirja sukupuoleen. Tampere. Vastapaino. 128–138.

Joseph, Suad 1996. Relationality and Ethnographic Subjectivity: Key Informants and the Construction of Personhood in Fieldwork. Teoksessa Wolf, Diane (toim.) 1996. Feminist Dilemmas in Field Work. Westfield Press. Boulder. 107–121.

Juhila, K. 2008 . Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Jokinen, A. ja Juhila, K. 2008. Sosiaalityö aikuisten parissa. Vastapaino: Tampere. 48–81.

Kantola, Anu ja Heiskala, Risto 2010. Vallan uudet ideat: Hyvinvointivaltion huomasta valmentajavaltion valvontaan. Teoksessa Pietikäinen, Petteri (toim.) 2010. Valta Suomessa. Helsinki. Gaudeamus. 124–148.

Karvinen, Marita ja Venesmäki, Elina 2019. Tilaa moninaisuudelle! Opas seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuuden edistämiseen. Rainbow Rights-hanke, Oikeusministeriö.

Katz, Cindy 1996. The Expeditions of Conjurers: Ethnography, Power and Pretense. Teoksessa Wolf, Diane (toim.) 1996. Feminist Dilemmas in Field Work. Westfield Press. Boulder. 170–184.

Keskinen, Suvi, Seikkula, Minna ja Mkwesha, Faith 2021. Teoreettisen keskustelun avaimet – rasismi, valkoisuus ja koloniaalisuuden purkaminen. Teoksessa Keskinen, Suvi, Seikkula, Minna ja Mkwesha, Faith (toim.) 2021. Rasismi, valta ja vastarinta. Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa. Helsinki. Gaudeamus. 45–68.

Kirsch, Max H. 2000. Queer Theory and Social Change. Routledge, Lontoo.

Kjeslvik, B. 2014. 'Winning a battle, but losing a war': Contested identities, narratives and interaction in asylum interviews". Text and Talk – An interdisciplinary Journal of Language Discourse Communication Studies. January 2014.

Kuronen, M. 2020. Institutional ethnography as a feminist approach for social work research. In R. W. B. Lund & C.E. Nilsen (toim.). Institutional ethnography in the Nordic Region. Routledge. Routledge Advances in Research Methods. 117–127. <https://doi.org/10.4324/9780429019999-9>

Kuronen, Marjo 2022. Marginaalisuuden, haavoittuvuuden ja nais erityisyyden käsitteellisiä paikannuksia. Teoksessa Jokinen, Arja, Raitakari, Suvi, Ranta, Johanna (toim). 2022 Sosiaalityö yhteiskunnan marginaaleissa. Konstruktionistisia jäsenyyksiä. Tampere. Vastapaino. 55–84.

Kurvinen, Evgeniya, Muukkonen, Matti, Voutilainen, Tomi 2020. Selvittämisvelvollisuus ja tiedonhankinta ulkomaalaisasioissa. Selvitys. Itä-Suomen yliopisto, oikeustieteiden laitos. Viitattu 10.2.2023. Saatavilla osoitteesta: <https://migri.fi/documents/5202425/12177832/Selvitt%C3%A4misvelvollisuus+ja+tiedonhankinta+ulkomaalaisasioissa.pdf/dd8adfce-c20c-a94b-512f-17e6f3963bd8/Selvitt%C3%A4misvelvollisuus+ja+tiedonhankinta+ulkomaalaisasioissa.pdf?t=1597990815626>

Laine, M. 2022. Kidutetut turvapaikanhakijat. Julkaisussa Pakolaisneuvonta 2022. Haavoittuva asema turvapaikkaprosessissa. Helsinki. Pakolaisneuvonnan julkaisu. 41–25.

Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta 17.6.2011/746. Haettu 5.12.2022 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110746#L3>

Larich, Stephen 2019. Structural Social Work Approach and Queer Theory – two sides of a coin. Saksankielinen alkuperäisversio artikkelista julkaistu julkaisussa Stadspunkt: Sozial vol 1/2016. University of Hamburg.

Lepola, Outi 2018. Koko ajan jännittyneenä -Moniperusteinen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemana. Oikeusministeriön selvityksiä 51/2018.

- Lincoln, Yvonna.S. ja Guba, Egon C. 2004. The Only Generalization is: There is No Generalization. Teoksessa Gomm, Roger, Hammersley, Martyn ja Foster, Peter (toim.) 2004. Case Study Method. Key Issues, Key Texts. Sage. Lontoo. 27–44.
- Luomanen, J. & Nikander, P. 2017. Haavoittuvat haastateltavat? Teoksessa Hyvärinen, M, Nikander, P. ja Ruusuvuori, J. (toim.) 2017. Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino. 287–298.
- Marinucci, M. 2010. Feminism is Queer: The intimate connection between queer and feminist theory. Zed Books. Lontoo.
- Mendoz, Lucas Ramon, Botha, Kelly, Lopez de La Pena, Enrique, Savelev, Illia, Lelis Carano, Rafael, Daron, Tan 2020. STATE-SPONSORED HOMOPHOBIA. GLOBAL LEGISLATION UPDATE. ILGAn julkaisu. Haettu 1.2.2023 osoitteesta: https://ilga.org/downloads/ILGA_World_State_Sponsored_Homophobia_report_global_legislation_overview_update_December_2020.pdf
- Migri 2020. Maahanmuuton tilastot 2019: Oleskelulupaa haki ennätysmäärä työntekijöitä. Haettu 5.12.2020 osoitteesta <https://migri.fi/-/maahanmuuton-tilastot-2019-oleskelulupaa-haki-ennatysmaara-tyontekijoita>
- Migri Tilastot, 2018. Kansainvälinen suojelu. Haettu 5.12.2020 osoitteesta <https://tilastot.migri.fi/index.html#applications/23330?start=564&end=575>
- Migri, 2017. Miten turvapaikanhakijan kuulumista seksuaali- tai sukupuoli vähemmistöön selvitetään. Haettu 5.12.2020. osoitteesta <https://migri.fi/-/miten-turvapaikanhakijan-kuulumista-seksuaali-tai-sukupuolivaheemmistoon-selvitetaan->
- Migri, 2022. Maahanmuuttoviraston tehtävät ja maahanmuuttoasioiden tehtävänjako. Haettu 5.12.2022. <https://migri.fi/maahanmuuttoasioiden-vastuunjako>
- Migri, n.d. Arki vastaanottokeskuksessa. Haettu 5.12.2020 osoitteesta <https://migri.fi/arki-vastaanottokeskuksessa>
- Migri 2023. Tilapäisen suojelun tilastot. Viitattu 2.3.2023. Saatavilla osoitteesta: <https://migri.fi/tilapaisen-suojelun-tilastot>
- Mitchell, Clyde J. 2004. Case and Situation Analysis. Teoksessa Gomm, Roger, Hammersley, Martyn ja Foster, Peter (toim.) 2004. Case Study Method. Key Issues, Key Texts. Sage. Lontoo. 165–186.
- Newcomb, Michael E ja Mustanski, Brian 2010. Internalized homophobia and internalizing mental health problems: a meta-analytic review. Clinical Psychological Review 2010 joulukuu ;30(8):1019–29.
- Niemi, P. 2013. Hyvä, paha valta. Teoksessa Laitinen, M. ja Niskala, A. (toim) 2013. Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino: Tampere. 31–54.
- Nissinen, J. 2011. Luottamuksen rakentuminen moninaisuutta kunnioittaen. Teoksessa Tuovinen, Stålström, Nissinen ja Hentilä (toim.) Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Gaudeamus, Helsinki. Sivut 11–34
- Nummenmaa, L., Holopainen, M., Pulkkinen, P. 2014. Tilastollisten menetelmien perusteet. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Oikeusministeriö 2014. Perus- ja ihmisoikeusyhteyshenkilöiden verkoston asettama työryhmä. Seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet

Suomessa. Oikeusministeriön julkaisu 34/2014. Selvityksiä ja ohjeita. Haettu 5.12.2020 osoitteesta <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/76543>

Oikeusministeriö 2020. Ulkomaalais- ja oikeusapulakiin esitetään muutoksia. Julkaistu 17.12.2020. Haettu 23.12.2020 osoitteesta https://oikeusministerio.fi/-/ulkomaalais-ja-oikeusapulakiin-esitetaan-muutoksia?fbclid=IwAR312VqiOV638FYqH0_6TkUOvBITxFIH1BHglqUF4XKl_OOiVAZIV3Hg25Q

Oikeusministeriö 2021. Turvapaikanhakijoiden oikeusturva vahvistuu. Julkaistu 15.7.2021. Haettu 1.3.2023 osoitteesta: <https://oikeusministerio.fi/-/turvapaikanhakijoiden-oikeusturva-vahvistuu>

Owal Group, 2019. Turvapaikkaprosessia koskeva selvitys. Raportti.

Pakolaisneuvonta, n.d. Kansainvälinen suojelu. Haettu 5.12.2020 osoitteesta <https://www.pakolaisneuvonta.fi/asiantuntijajarjesto/tietoa-pakolais-ja-ulkomaalaisoikeudesta/kansainvalinen-suojelu/>

Palosaari, E. 2008. Lupa särkyä. Kriisistä elämään. Helsinki: Edita Prima Oy.

Puumala, E., Ristimäki, H-L., Ylikomi, R. 2019. Kokemus, kertominen ja tieto turvapaikkamenettelyssä. Teoksessa Lyytinen, E. 2019 (toim.). Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa. Siirtolaisuusinstituutti. Painosalama. Turku. 137–160.

Rankin, J. 2017. Conducting Analysis in Institutional Ethnography: Guidance and Cautions. International Journal of Qualitative Methods. Volume 16: 1–11. Sage.

Rautakorpi, M. 2022. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt turvapaikkaprosessissa. Julkaisussa Pakolaisneuvonta 2022. Haavoittuva asema turvapaikkaprosessissa. Helsinki. Pakolaisneuvonnan julkaisu. 53–61.

Reed-Sandoval, Amy 2020. Socially Undocumented Horizons. New York: Oxford University Press.

Ronkainen, S., Pehkonen, L., Linblom-Ylänne, S., Paavilainen, E. 2014. Tutkimuksen voimasanat. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Rossi, Leena-Maija 2015. Muuttuva sukupuoli. Seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa. Helsinki. Gaudeamus.

Rossi, Leena-Maija. 2019. Sukupuoli ja seksuaalisuus, eroista eroihin. Teoksessa Saresma, T., Rossi, L., Jovonen, T. 2019. Käsikirja sukupuoleen. Tampere. Vastapaino. 21–38.

Saarikkomäki, E., Oljakka, N., Vanto, J., Pirjatanniemi, E., Lavapuro, J., Alvesalo-Kuusi, A. 2018. Kansainvälistä suojelua koskevat päätökset Maahanmuuttovirastossa 2015–2017. Pilottitutkimus 18–34-vuotiaita Irakin kansalaisia koskevista myönteisistä ja kielteisistä päätöksistä. Turun Yliopisto, Åbo Akademi ja Yhdenvertaisuusvaltuutettu. Oikeustieteellisen tiedekunnan tutkimusraportteja ja katsauksia 1/2018. Haettu 30.10.2020 osoitteesta https://research.utu.fi/converis/portal/Publication/35928443?lang=fi_FI

Seta, n.d. Sateenkaaritieto. Sukupuolen moninaisuus. Haettu 6.1.2021 osoitteesta <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sukupuolen-moninaisuus/>

Sisäministeriö, 2022. Selvitys maahanmuuttohallinnon rakenteista auttaa kehittämään parasta mahdollista mallia. Viitattu 31.12.2022. Saatavilla osoitteesta:

<https://intermin.fi/-/selvitys-maahanmuuttohallinnon-rakenteista-auttaa-kehittamaan-parasta-mahdollista-mallia>

Sisäministeriö 2023. Tilapäinen suojele Ukrainasta paenneille. Viitattu 1.3.2023. Saatavilla osoitteesta: <https://intermin.fi/ukraina/tilapainen-suojelu>

Sosiaali- ja terveysministeriö 2023. Paperittomien sosiaali- ja terveydenhuolto. Haettu 22.3.2023 osoitteesta: <https://stm.fi/paperittomien-terveydenhuolto>

Skrifvars, J. ja Selim, H. 2022. Muisti, trauma ja kulttuuri turvapaikkaprosessissa. Julkaisussa Pakolaisneuvonta 2022. Haavoittuva asema turvapaikkaprosessissa. Helsinki. Pakolaisneuvonnan julkaisu. 26–40.

Smith, D. 1990. The Conceptual Practices of Power. A Feminist Sociology of Knowledge. Northeastern University Press. Boston.

Smith, D. 1999. Writing the Social: Critique, Theory and Investigations. University of Toronto Press Incorporated. Canada.

Smith, L. ja Shin, R. Q. 2013. Queer blindfolding: A Case Study on Difference “Blindness” Towards Persons Who Identify as Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender. Journal of Homosexuality. Joulukuu 2013. DOI: 10.1080/00918369.2014.870846.

Stark, Laura, Kokko, Marja, Keskinen-Koivisto, Eerika, Niskanen, Heli, Sarimäki, Pasi, Tuomaala, Sara ja Turunen, Arja 2010. Kätkeytynyt valta: Sukupuolihistoriat ja valtatutkimus. Teoksessa Pietikäinen, Petteri (toim.) 2010. Valta Suomessa. Helsinki. Gaudeamus. 79–98.

Steele, Sarah M., Everett, Bethany G., Hughes, Tonda 2020. Influence of Perceived Femininity, Masculinity, Race/Ethnicity and Socioeconomic Status on Intimate Partner Violence among Sexual-Minority Women. Journal of Interpersonal Violence. 2020 Jan; 35(1-2): 453–475.

Suomen YK-liitto 2019. Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus. Haettu 5.12.2022 osoitteesta: [Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus | Suomen YK-liitto \(ykliitto.fi\)](https://www.ykliitto.fi/ihmisoikeuksien-yleismaailmallinen-julistus)

Suoranta, Juha ja Ryytänen, Sanna 2014. Taisteleva tutkimus. Into Kustannus. Helsinki

Söderström, Inka 2019. Sosiaalityön rooli hlbtqi-pakolaisten kuulumisen ja kotoutumisen tukemisessa. Teoksessa Orjasniemi, Tarja, Romakkaniemi, Marjo ja Tauro, Tanja-Maria (toim.) Tutkiva sosiaalityö. Muuttuvat rajat ja vastuu - globaali ja lokaali sosiaalityössä. Sosiaalityön tutkimuksen seura ja Talentia-lehti. 47–61.

Söderström, I. 2022. Heteronormatiivisuus sosiaalityössä pakolaistaustaisten ihmisten kanssa. Artikkelikokoelmassa Kesänen, M. ja Niemi R. (toim) 2022. Tutkiva sosiaalityö. Ympäristö ja rakenteet sosiaalityössä. Talentia-lehti ja sosiaalityön tutkimuksen seura. 106–119.

Tarvainen, L. 2022. Haavoittuvuus turvapaikkaprosessissa. Julkaisussa Pakolaisneuvonta 2022. Haavoittuva asema turvapaikkaprosessissa. Helsinki. Pakolaisneuvonnan julkaisu. 7–25.

Tarvainen, L. ja Hautala S. 2018. Paperittomuuteen pakotetut. Oikeus 2018 (47) 4: 338–357.

THL 2018. Paperittomien terveyspalvelut Suomessa. Haettu 5.12.2020 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/maahanmuutto-ja-hyvinvointi/paperittomat/paperittomien-terveyspalvelut-suomessa>

THL 2020. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Paperittomat. Päivitetty 2.7.2020. Haettu 5.12.2020 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/maahanmuutto-ja-hyvinvointi/paperittomat>

Timmer A. 2016. A Quiet Revolution: Vulnerability in the European Court of Human Rights. Teoksessa Fineman, M. ja Grear, A. 2016. Vulnerability. Reflections on a New Ethical Foundation for Law and Politics. Routledge. Oxon. 147–170.

Trasek ry, n.d. Suomen nykyinen translaki. Haettu 6.1.2021 osoitteesta <http://trasek.fi/aineistot/lait/suomen-nykyinen-translaki/>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Haettu 1.1.2023 osoitteesta: https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf

UNHCR, 2015 b. UNHCR leads in LGBTI refugee, asylum seeker protection. Haettu 5.12.2020 osoitteesta <https://www.unhcr.org/afr/news/latest/2015/12/567bb2869/unhcr-leads-in-lgbti-refugee-asylum-seeker-protection.html>

UNHCR, 2015. PROTECTING PERSONS WITH DIVERSE SEXUAL ORIENTATIONS AND GENDER IDENTITIES. A Global Report on UNHCR's Efforts to Protect Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, and Intersex Asylum-Seekers and Refugees. Haettu 5.12.2020 osoitteesta <https://www.refworld.org/pdfid/566140454.pdf>

UNHCR, 2016. UNHCR Age, Gender and Diversity Accountability Report 2016. Haettu 5.12.2020 osoitteesta <https://www.unhcr.org/protection/women/595cdf5c7/unhcr-age-gender-diversity-accountability-report-2016.html>

UNHCR. 2010. The Protection of Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Intersex Asylum-Seekers and Refugees. Discussion Paper. Haettu 5.12.2020 osoitteesta <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/45897>

UNHCR, n.d. Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees. Haettu 1.3.2023 osoitteesta: <https://www.unhcr.org/3b66c2aa10>

UNHCR Suomi, 2021. VUODEN 1951 PAKOLAISSOPIMUS: 70 vuotta hengenpelastavaa suojelua pakeneville ihmisille. Haettu 1.2.2023 osoitteesta: <https://www.unhcr.org/neu/fi/64173-vuoden-1951-pakolaissopimus-70-vuotta-hengenpelastavaa-suojelua-pakeneville-ihmisille.html>

Vaalisto, H. 2018. Kasvava ilmiö: Turvapaikkaa haetaan kielteisen päätöksen jälkeen uudelleen – syynä seksuaalinen suuntautuminen. Ilta-Sanomat. Haettu 5.12.2020 osoitteesta <https://www.is.fi/kotimaa/art-2000005879745.html>

Vitikainen Annamari 2020. LGBT rights and refugees: a case for prioritizing LGBT status in refugee admissions, Ethics & Global Politics, 13:1, 64-78. Haettu 5.12.2020 osoitteesta <https://doi.org/10.1080/16544951.2020.1735015>

Wolf, Diane L. 1996. Situating Feminist Dilemmas in Fieldwork. Teoksessa Wolf, Diane (toim.) 1996. Feminist Dilemmas in Field Work. Westfield Press. Boulder. 1–55.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2019. Tuore Eurobarometri kertoo asenteista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan. Haettu 5.11.2020 osoitteesta <https://syryjinta.fi/>

[/asenteet-seksuaali-ja%20sukupuolivahemmistoja-kohtaan-hieman-parantuneet-euroopassa](#)

Yhdenvertaisuusvaltuutettu, 2017. Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunto koskien erityisesti haavoittuviin ryhmiin kuuluvien turvapaikanhakijoiden asian käsittelyä. Lausunto, osoitettu Maahanmuuttovirastolle. Haettu 5.12.2020 osoitteesta https://syrjinta.fi/documents/25249352/34271268/010617.Lausunto_haavoittuvat+tp-hakijat.pdf/30e7e4c1-cd5b-4efa-8006-afbdec378c92/010617.Lausunto_haavoittuvat+tp-hakijat.pdf?t=1499270753989

Ylikomi, R. 2015. Kun niitä ei saa puhumaan – Vakavasti traumatisoitunut henkilö viranomaisjärjestelmässä. Teoksessa Suokas-Cunliffe, A. (toim.) 2015. Häpeästä myötätuntoon. Näkökulmia vakavaan traumatisoitumiseen. Helsinki: Traumaterapiakeskus ry. 44–77.

Liite 1 Infokirje ja suostumus suomeksi ja englanniksi

Hei!

Olen Mimosa Puumalainen ja teen sosiaalityön pro gradu -opinnäytetyötäni Lapin yliopistossa. Haluan tutkielmallani tuoda esiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien pakolaisten viranomaisprosesseissa esiintyviä normeja ja odotteita. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia pakolaisia on tutkittu muun muassa vertaistuellisuuden näkökulmasta, mutta heidän Suomessa läpikäymiään viranomaisprosesseja ei ole juurikaan tarkasteltu tutkimuksessa, etenkin queer-teorian näkökulmasta. Kohderyhmään kuuluvien erityisen haavoittuvuuden ja viranomaisten päätöksistä riippuvuuden näenkin, että olisi äärimmäisen tärkeää saada lisätietoa siitä, millaisten normien ja asenteiden varaan viranomaisprosessit rakentuvat.

Osallistutte tutkimukseen omasta vapaasta tahdostanne ja voitte keskeyttää tai peruuttaa tutkimuksen minulle ilmoittamalla, milloin vain niin halutessanne ilman, että siitä seuraa teille haittaa. Kertomanne asiat jäävät tutkijan ja haastateltavan välisiksi, eivätkä haastattelutilanteessa kerrotut asiat vaikuta haastateltavan asemaan palveluissa tai verkostoissa. Tietojanne ei luovuteta tutkijan lisäksi muille ulkopuolisille henkilöille. Tietoja käytetään vain tämän pro gradu -tutkimuksen tekoon. Olette valikoituneet tutkimukseen, sillä sovitte sen kohderyhmään, eli olette seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön kuuluva henkilö, joka on hakenut Suomesta turvapaikkaa seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoli-identiteettiin, sukupuolen ilmaisuun ja/tai ihmissuhteisiin liittyvän uhkan vuoksi.

Teiltä tullaan kysymään vain tutkimuksen kannalta olennaisia tietoja, eikä muita tietoja esimerkiksi henkilökunnalta tai asiakastietojärjestelmästä tulla hankkimaan. Haastattelun lisäksi pyydän lupaa tarkastella turvapaikkaprosessiinne liittyviä asiakirjoja, jotka luovutatte minulle niin, että otan niistä kopiot, joista välittömästi mustaan ylitse nimenne, henkilötunnukseenne, uma-numeronne ja muut tiedot, joista olisitte mahdollisesti tunnistettavissa. Alkuperäiset asiakirjat saatte takaisin välittömästi sellaisina, kuin olitte ne minulle luovuttaneet.

Voitte halutessanne jättää vastaamatta mihin tahansa kysymykseen. Nauhoitan haastattelut, jonka jälkeen kirjoitan ne tekstimuotoon. Säilytän haastatteluaineiston omalla kannettavalla tietokoneellani ja varmuuskopion muistitikullani, joihin muilla henkilöillä ei ole pääsyä. Tietokone sekä muistitikku ovat suojattu salasanoin. Aineiston tekstimuodosta poistan tunnistetiedot anonymiteetin varmistamiseksi, eikä teitä pystytä tunnistamaan lopullisesta tutkimuksesta vastaustenne perusteella. Poistan haastatteluaineiston laitteiltani heti tutkimuksen päätyttyä. Kopiot asiakirjoistanne säilytän lukitussa kaapissa kotonani ja hävitän ne asianmukaisesti silppuroimalla ne heti, kun tutkimus on valmistunut. Tutkimuksen tulokset ovat luettavissa lopullisessa pro gradu -työssäni, jonka pyrin saamaan valmiiksi joulukuuhun 2022 mennessä.

Vakuutan ja toivon, että pystytte luottavaisin mielin avoimesti kertomaan kokemuksistanne, jotta tieto tutkittavasta ilmiöstä lisääntyisi. Haluan korostaa sitä, että en ole arvioimassa tai ottamassa kantaa esimerkiksi kertomukseenne tai identiteettinne todenperäisyyteen, vaan tutkijana kiinnostunut tarkastelemaan kriittisesti suomalaisten viranomaisten valmiutta kohdata seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia pakolaisia. Pyrin tutkimuksellani muuttamaan suomalaista viranomaisjärjestelmää turvallisemmaksi LHBTIQ+ - ihmisille ja herättämään keskustelua suomalaisten viranomaisten asenteista ja käsityksistä vähemmistöihin kuuluvien ihmisten suhteen.

Saat minut tarvittaessa kiinni puhelimitse numerosta () tai sähköpostitse osoitteesta ()

Kiitos kun osallistutte tutkimuksen toteuttamiseen!

Olen ymmärtänyt yllä olevat tiedot ja suostun osallistumaan kyseiseen tutkimukseen:

Paikka ja aika:

Haastateltavan allekirjoitus

Haastateltavan nimenselvennys

Tutkijan allekirjoitus

Tutkijan nimenselvennys

Informational letter and consent form in English

Hello!

I am Mimosa Puumalainen, and I am working on my Master's Thesis in Social Work at the University of Lapland. With my Thesis I wish to bring out and make visible the norms and expectations that occur in the official processes of LGBT+ refugees in Finland. The experiences of LGBT+ refugees in Finland have been researched from several points of view but their official processes have not been researched analyzing the norms and expectations presented in them. Due to the special vulnerability of LGBT+ refugees, it is important to gather more information about what kind of norms and attitudes the officials are building their decisions upon.

You are participating in the research out of your own free will and you can stop or cancel the participation if you want to, by letting me know. There will be no harm or ramifications to you, if you decide to cancel your participation. Whatever you tell me in the interview stays between us and it won't affect your position in services or networks. Your information won't be given to any outsiders and it will only be used for this Thesis. You have been chosen for the research because you are a person who belongs to sexual and/or gender minority and has sought for asylum in Finland due to being under

threat for their sexual orientation, gender identity, gender expression and/or relationships.

I will only ask questions that are essential for the research and no other information is being asked about your situation from anybody else. For example, the social services or Migri won't be contacted at any point. In addition to the interview, I ask for permission to go through documents that you have concerning your asylum case. When you give me these documents, I will take one set of copies of them. I will immediately black out your name, identity number and all other information that might be recognizable. The original documents will be returned to you as they were at once, after I have taken the copies.

If you so wish, you can leave any of my answers unanswered. I will record the interviews, and afterwards I will write them into text. The texts and recordings will be on my own personal computer and USB stick, which are secured with passwords. All the material will be deleted immediately once the Thesis is ready. Copies of your documents will be stored in a locked cupboard in my home and they will be destroyed by shredding as soon as the Thesis is ready. You can read about the results of the research in my thesis that will be finalized by December 2022.

I assure you that you can safely tell me openly about your experiences so that we can together work towards increasing awareness about these issues. I want to emphasize that I am not evaluating you or making assumptions of your lived experiences or your identity, but that I am as a researcher interested in analyzing in a critical manner how Finnish officials encounter refugees who belong in sexual and/or gender minorities.

With this research I am striving to change the Finnish official process safer for LGBT+ people and to open discussions about the attitudes and perceptions Finnish officials have about people in minorities.

You can contact me by phone at ( ) (WhatsApp or Signal) or via e-mail at ( ) if needed.

Thank you for making this research possible!

I have understood information above, and I agree to participate in this research:

Place and date:

Signature and print name

The participant

Signature and print name

Researcher

Liite 2: Queer-sanasto

Aseksuaalisuus:

Aseksuaali tuntee vain vähän tai ei lainkaan seksuaalista vetovoimaa muita ihmisiä kohtaan

Biseksuaalisuus:

Biseksuaali tuntee vetoa kahteen tai useampaan eri sukupuoleen

Cis-normatiivisuus/Cis-teemisyys:

Cisnormatiivisuus tarkoittaa yhteiskunnan ja ihmisten tapaa nähdä cissukupuolisuus muita sukupuolisuuden muotoja luonnollisempana. Cisnormatiivisuuteen kuuluu esimerkiksi ajatus siitä, että ihmisen sukupuoli määrittyy fyysisten piirteiden perusteella ja on tiedettävissä heti syntymässä. Kyseessä on kokoelma normeja, asenteita ja odotuksia, jotka ohjaavat odottamaan jokaisen olevan yksiselitteisesti joko cis-mies tai cis-nainen. Cis-normatiivisuus saattaa ilmetä esimerkiksi äänekkäänä transsukupuolisiin kohdistuvana vihana mutta on läsnä myös esimerkiksi wc-järjestelyissä, joissa wc:t on jaoteltu kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän mukaan. Cis-normatiivinen, cis-teeminen maailmankuva on rakentunut jakamaan kaiken kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän mukaisesti, vaatien kaikkia mahtumaan sen sisälle.

Cis-sukupuolinen:

Cis-sukupuolisella viitataan henkilöihin, joiden sukupuoli vastaa syntymässä määriteltyä sukupuolta. Latinan etuliite cis- tarkoittaa ”tällä puolella” tai ”samalla puolella”. Se on vastakohta latinan etuliitteelle trans.

Heteronormatiivisuus:

Heteronormatiivisuudella viitataan institutionalisoituun käsitykseen heteroseksuaalisuudesta luonnollisena, oikeanlaisena ja normaalina. Käsite vie huomion nimenomaisesti normiin, jota voidaan pitää vahvasti ohjaavana käyttäytymissäntönä. Normit ovat vähemmän ja enemmän ääneen sanoitettuja, jotka normalisoivat eli tekevät norminmukaista toimintaa sekä identiteettejä tavallisiksi. Tuolloin normista ”poikkeavat” nähdään normin suorana seurauksena epätavallisina.

Heterous:

Heteroudesta on kyse, kun ihminen tuntee vetoa pääasiassa eri sukupuolta oleviin ihmisiin, seuraten niin sanotusti kaksinapaista sukupuolijaottelua. Esimerkiksi heteronainen ihastuu miehiin, heteromies naisiin.

Homonormatiivisuus:

Homonormatiivisuus viittaa ilmiöön, jossa homojen tulee hyväksyntää hakiessaan esittää ei-heteroutensa yleisesti hyväksyttävillä, ei valtavirrasta poikkeavilla tavoilla; homonormatiivisena nähdään samaa sukupuolta olevien, cis-sukupuolisten yksiaviainen elämäntapa, jossa performoidaan keskiluokkaisuutta erilaisin elämänvalinnoin. Homonormatiivisuus kuvaa siis sellaista ei-heteroutta, joka heteroiden on helpompaa hyväksyä, kun se ei kyseenalaista tai uhkaa heidän elämäntapojaan tai vakaumuksiaan liian vahvasti. Homonormatiivisuus on monin tavoin kritisoitua, yhdeksi päällimmäisistä ongelmista muodostuu se, että queer-ihmisten tulisi lunastaa hyväksyntä elämällä normin mukaisesti (olla niin sanotusti ”oikealla tavalla homo” välttyäkseen syrjinnältä ja mahdollisilta viharikoksilta).

Homous tai lesbous:

Ihminen ihastuu pääasiassa samaa sukupuolta oleviin ihmisiin

Intersukupuolisuus:

Intersukupuoliset ovat henkilöitä, joiden keho ei vastaa normatiivisia odotuksia sukupuolitetuista kehoista. Intersukupuolisuuden takana on erilaisia geneettisiä tai hormonaalisia tekijöitä, ja intersukupuolisuus voi tulla ilmi vauvana tai vasta aikuisiässä.

LHBTIQ+ -kirjainyhdistelmä viittaa lesboihin, homoihin, biseksuaaleihin ja transsukupuolisiin, on tullut erilaisia lisäyksiä. Virallista ”oikeaa” yhdistelmää ei ole, mutta inklusiivisuuden vuoksi siihen lisätään usein esimerkiksi A viittaamaan aseksuaaleihin, I viittaamaan intersukupuolisiin, Q viittaamaan joko queeriin ja/tai questioningiin (joka kuvaa sitä, että henkilö vielä pohtii, tutkii tai ei halua määritellä identiteettiään) ja +-merkkiä kuvaamaan heitä, joiden identiteetteihin ei ole erikseen viitattu kirjainryppäessä.

Muunsukupuolinen tai transgender:

Henkilö, joka ei välttämättä koe, että pelkästään ”nainen” tai ”mies” olisi hänen sukupuoltaan kuvaava termi. Osa muunsukupuolisista kokee olevansa jotain miehen ja naisen välillä, osa taas kokee olevansa jotain täysin muuta. Joku voi myös kokea, ettei hänellä ole sukupuolta. Osa muunsukupuolisista tarvitsee samoja korjaushoitoja, kuin transsukupuoliset.

Panseksuaalisuus:

Ihminen kokee, että ihastuessa toiseen ihmiseen tämän sukupuolella ei ole väliä.

Q/?/Questioning:

Kyseenalaistava / Omaa identiteettiään pohtiva.

Queer:

Queer nähdään usein eräänlaisena sateenvarjokäsitteenä, jonka alle erilaiset seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden kategoriat sijoittuvat. Tuolloin queer muuntuu usein yhdeksi identiteetiksi esimerkiksi homon ja transgenderin rinnalle. Tällöin unohtuu kuitenkin se, että queer itsessään pyrkii haastamaan vakiintuneisiin identiteetikategorioihin perustuvaa ajattelua ja politiikkaa.

Seksuaalivähemmistö:

Seksuaalivähemmistö-sanalla viitataan yleisesti niihin henkilöihin, joiden seksuaalinen suuntautuminen/identiteetti eroaa heteroudesta.

Sukupuoliristiriita/sukupuolidysforia:

Ahdistus ja ristiriita siitä, ettei keho ja yhteiskunnan tulkitsema sosiaalinen rooli vastaa omaa sukupuolikokemusta. Osa sukupuoliristiriitaa kokevista henkilöistä hakeutuu sukupuolenkorjausprosessiin.

Sukupuolivähemmistö:

Sukupuolivähemmistö-sanalla viitataan yleisesti niihin henkilöihin, joiden sukupuoli-identiteetti eroaa cis-sukupuolisuudesta.

Syntymässä määritetty sukupuoli:

kertoo siitä sukupuolesta, joka henkilölle on määritetty hänen syntymässä. Ei ole suositeltavaa käyttää termejä, kuten ”oikea”, ”alkuperäinen” tai ”biologinen” sukupuoli,

koska nämä termit voivat olla loukkaavia, väärää tai hyvin harhaanjohtavia henkilöstä puhuttaessa. Huomaa, että henkilön syntymässä määritetty sukupuoli on usein arkaluonteinen tieto, jonka levittäminen loukkaa henkilön yksityisyyttä ja voi altistaa hänet syrjinnälle tai jopa vaarantaa hänen turvallisuutensa esimerkiksi vastaanottokeskuksen olosuhteissa.

Transsukupuolisuus:

Transsukupuolisten henkilöiden sukupuoli on toinen kuin heille syntymässä oletettu ja transsukupuoliset usein korjaavat kehoaan ja juridista sukupuoltaan vastaamaan paremmin itseään.

Transvestiitti:

Ihminen, joka on yleensä pääosin tyytyväinen omaan sukupuoleensa, mutta jolla on tarve ajoittain ilmentää itsessään toista sukupuolta. Tyypillisesti monet transvestiitit ilmentävät toista sukupuolta pukeutumalla tai meikkaamalla. Suuri osa transvestiiteista on miehiä, mutta toisaalta miesten naiselliseen pukeutumiseen kiinnitetään enemmän huomiota.

Väärinsukupuolittaminen:

tarkoittaa esimerkiksi ”tyttöinä” transpoikaan viittaamista. Se on loukkaavaa ja usein olla mielenterveydelle haitallista, voi myös asettaa ihmisen vaaraan esimerkiksi vastaanottokeskusmajoituksessa.